

- 3 **KIRÁLY KINGA JÚLIA**
Méhemnek gyümölcse (regényrészlet)
- 15–18 **SZVOREN EDINA**
15 Messzi citera elmegy
17 Anyám színésze (részletek az *Ohrwurm-jegyzetekből*)
- 19–20 **VILLÁNYI LÁSZLÓ**
19 Kutya
19 Szennyes
20 Tó
20 Menekülők (versek)
- 21 **SZENDI NÓRA**
Ettől a brokkolirózsától minden csak még rosszabbra fordult (regényrészlet)
- 27 **N. TÓTH ANIKÓ**
Stanica: A selmeci különös hölgy legendáriumából (regényrészlet)
- 32–34 **VÖRÖS ISTVÁN**
32 Divatjamúlt érzetek
33 Gender
33 Tartozik, követel
34 Az örök kérdések unalma (versek)
- 35 **ZOLTÁN GÁBOR**
Folyószöveg (részlet)
- 42 **MÁRTON LÁSZLÓ**
Életvesztés (regényrészlet)
- 58–60 **GUETH PÉTER**
58 Gyerekkorom
60 Temetés
60 A méhek titka (versek)
- 61 **KUKORELLY ENDRE**
Nyugodt alvás, izgatót ébredés: Hazám sorsa (kispróza)

- 64–66 **BENDE TAMÁS** ■
- 64 Visszatérés az északi partra
65 Melyik évtized
66 Éjszakai járat
66 Vihar előtt (versek)
- 67 **VARGA BENCE** ■
- Anya (novella)
- 73 **GÉRALDINE SCHWARZ** ■
- Emlékezet nélkül: Egy európai család története
a második világháborútól napjainkig (részlet)
- 82 **SZILÁGYI ZSÓFIA** ■
- „Ma nem ment iskolába”: Grecsó Krisztián Vera című regénye (tanulmány)
- 93 **SZÜCS LÁSZLÓ GERGELY** ■
- Kis János a népszuverenitás két fogalmáról
(Kis János: *Alkotmányos demokrácia*) (kritika)
- 95 **ANTAL NIKOLETT** ■
- Az anyám nem/én vagyok (Gurubi Ágnes: *Szív utca*) (kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Szász Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás / OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Méhemnek gyümölcse

Massáéktól a két Grete távozott utoljára, a Madonna del Carmine egyetlen, repedt harangja – a kisebbet még a háború elején olvasztották be kormányrendeletre – delet kongatott. Ekkor érkeztek meg néhány oldalkocsis motor kíséretében, a panaszosan csaholó harangszót elnyomva, észak felől a német kamionok, és parkoltak le a Casa del Fascio elé. Egész pontosan: a via Piavéra, mert közvetlenül az épület elé, némi tolatást és manőverezést követően, csak az egyiknek sikerült beállnia.

Az utolsó kamion a piazzán pöfögött egy ideig – a nagy háború emlékművének talapzatát teljesen elborította a füstje, magát a szobrot a haranggal együtt szállították át egy öntőműhelybe –, arra várva, hogy a torlódás végeztével felkapaszkodhasson a meredek utcán, ahonnan az egész völgy belátható. Végül a sofőr megelegelte a várakozást, és leállította a motort. Sápadt, idő előtt ősziülésnek indult ifjak ugráltak le a platóról. Békeidőben kirítt volna a szürke zubbonyuk és jégféhér bőrük az olajzöld októberből, most azonban, a babérrózsákon megcsillanó fényben nem sokban különböztek egy kertmoziban vetített háborús filmhíradótól. A környékbeliek, akiket az ínség szorosabb közösségbe kovácsolt, mint amiről a múlt század nemzetegyesítői álmodni mertek, és akiket idestova nyolc éve, az afrikai hadjárat óta hetente betereteltek valahova filmhíradót nézni – a városka lakóit épenséggel a plébánia kertjébe –, az első percekben bizonyára szokványosnak vélték volna a német konvoj megérkezését. Már ha látták volna, amit a szüret miatt nem láthattak.

Furcsállották is a deresedő ifjak, hogy nem ütköznek semmiféle ellenállásba, bár ilyen kihaltságra sem számítottak. Túl egy krétai győzelmen és egy leningrádi vereségen, majd fél éven át a Dolomitoknál heverészve – ahol a heti két kiképzés mellett olaszul tanulhatott, aki addig nem tudott – semmi kedvük nem volt felvenni a fegyvert. De az is lehet, hogy az

elébük táruló völgy szelídsége és a mögöttük sorakozó hegycsúcsok kontrasztja vette el a kedvüket a háborúsditól. A Monte Pizzuto kérges ormaira sűrű felhők telepedtek, s ahogy a sirokkó utat vágott közöttük a kopár hegykaréjon, itt-ott hótakarót láttak felszikkadni, ők legalább-

is annak vélték a csillogó mészkőfoltokat. Nem beszéltek össze, mégsem fordultak a hegyek irányába, amelyek érdeesebben, ellenségesebben meredtek az égre, mint a Dolomitok sziklaszirtjei. Tán a ritmikusságot hiányolták ezekből a hegyekből, s a ritmussal együtt a zenét, néhányan a költészetet.

Ez itt már Dél, a négusok és cigányok földje, mondta nekik Julius Ringel tábornok, mielőtt elindította volna őket, és pálcájával bosszúsán végig karistolta a térképen a Középső-Appenninek vonalán. Még ha szorosan nem is tartozik a Déli Királysághoz, a hegyekből, ahová elvermelték magukat a gyáva dezertőrök, portyázásra kell számítanunk. De! Mondom, de: vigyázat! Elvileg a szövetségeseink. Okosan kell eljárunk, épp ezért sok minden múlik magukon. Mutassák meg nekik, és a marsallbotját a mutatoujja hegyén megpörgetve feldobta, majd a baljával elkapva ismét megpörgette, mutassák meg nekik a dél-tiroli galantériát. Öreget, gyermeket, asszonyt, ha kéri, ha nem, felkarolunk. Két karéj kenyér mindig jusson az éhezőknek, bőven lesz belőlük, úgy számoljanak. Tivornya nincs, kocsma legfeljebb éjfélig. A lányok bajszosak, csókolózni, hacsak nem muszáj, tilos.

Nagyjából ilyen és ehhez hasonló tanácsokkal látta el őket a tábornok, aki csak később, a békés szándék megalapozása után kívánt csatlakozni a teljes hadtesttel, tán ezért sem adta parancsba atyai intéseit. A katonák kedvelték, a tekintetében apró fények szikráztak, gyermeki zsványságra emlékeztető tűhegynyi villanások, amik a lefele ívelő szarkalábakkal és hosszú, mély barázdákkal leginkább egy szomorúbohócra emlékeztettek. Márpedig egy szomorúbohócot kellemesebb volt követni a harctéren, mint egy tábornokot. Még a bajusza sem kimondottan a fűhereri körök fazonját idézte, nem is a császári nagypapakét vagy Hindenburg huszárantennáját, sokkal inkább az amerikai mozicsillagokét. Például *Az elfújta a szélből* Clark Gable-ét. Az ember olykor tényleg el tudta hitetni magát, hogy felvevőgépekkel a nyomában oroszlánokat szelídíteni vagy medvét táncoltatni megy a porondra, esetleg a vadnyugatra aranyat ásni, nem pedig másokat felkoncolni. Néhányuk kivételével még afelett is hajlandók voltak szemet hunyni, hogy a Reichmarschall éppenséggel Ringel tábornok jelentésére támaszkodva rendelte el a civilek lemeszárlását a krétai Kondomariban. Állig fegyverben, baltával és kaszával jöttek ellenünk, állítólag ezt írta Ringel a jelentésében. Ami, már ha csakugyan ezt írta, nem volt igaz. Legalábbis nem teljesen.

Nem ellenünk jöttek, háborogtak páran; védték, amit védeni kellett, véneket, asszonyt, gyerekeket.

Ezt pont te mondod, aki krumplit pucoltál a sátorban, amíg én odakinn vesződtem velük? Azt a krumplit, amit te is szépen belapátoltál azután.

Nem neked kellett vásárra vinni érte a bőrödöt.

Azt mondják, egy százéves anyóka alól rúgtad ki a zsákat.

Kirúgtam volna én, ha ezeréves, akkor is.

Ne érzelmeskedj, lépett közbe egy harmadik, látnod kellett volna, milyen ordas pofával feküdtek a zsákjaikon.

És ezért koncoltátok fel őket? Egy zsák krumpliért?

Volt abban más is, nem csak krumpli.

Hagyma meg lóbab – nagy fogás.

Fogtok ti nekünk a fakanál mellől dirigálni.

A vitába egyre többen beleszálltak, olyanok is, akik hiába hajtogatták, hogy a légierő ki-belezzett ejtőernyőseit maguk is látták, a kétkedőket nem sikerült meggyőzniük.

A krumpli mellé a fiaikat is zsákba varrták a nyomorult csoroszlyák.

Szemenszedett hazugság.

Más szelek fújnak, ha a te beleidet kellett volna összegereblyézni.

Ugyan már, ezt csak Clark Gable hantázta bele a jelentésbe, ti meg szépen bekajáltátok, hogy kinyírhattátok a falut.

Akkor egyszer, Kondomariban borult meg az egyensúly a hegyivadászok soraiban. A kétkedők szerint a helyiek fellépése jo-

gos önvédelem
volt, a legtöbbjük
viszont az anyja életé-

re is megesküdött volna, hogy valóban kaszával és vasvillával felfegyverkezve állták körbe a falut. Mindenesetre ilyesféle belső feszültségre, csak úgy, mint civil ellenállására mindaddig nem volt példa. Julius Ringel legalábbis hosszú, többnyire diadalmas pályája során még nem tapasztalt ilyet. Most meg őket buzdítja, hogy vegyék védelmükbe az elesetteket. Szemben kivel? A dezertőrökkel? A délről elszabadult pribékekkel? Ki tudja, kik bujkálnak még azokban a hegyekben. Talán a szövetségesek is rég elvackolták magukat odafenn. Megőrült ez a Ringel, vagy mi?

Ugyan már, ez inkább csak állatszeliidítés, mondjuk úgy: kígyóbűvölés.

Állítólag a kígyó is vérszemet kap, ha túl sokat bűvölik.

Na, és a lányok? Velük mi legyen?

Nagyon megvédenéd már, mi? A bajszos lányokat.

Inkább őket, mint a vénasszonyokat.

Összeakasztaná a bajszát velük.

Hát, majd jól megborotválkozom.

Pedig a lányok szeretik a bajszot.

Abbiza. Csiklandja őket, attól könnyebben kinyílanak.

Kinyílanak? Hallj te oda, máris hogy urizál a parasztja. Megnézném azt a csimasz képedet, amikor falhoz állítanak.

Ilyesféle beszélgetés- és emlékfoszlányok jártak a platókról leugráló katonák fejében, némelyikükben még az is felötlött, hogy a híres dél-tiroli galantériát, bármit is jelentsen, Krétát és Leningrádot követően, a Dolomitoknál eltöltött fél éves szabadság sem tudta a maga teljességében visszaadni. Már a szó is megütközést keltett, amikor Ringel papa, ahogyan a hívei nevezték, akár egy bűvész, megperdítette a pálcáját. Volt, aki felsóhajtott. Kristálypohár, neccharisnya, puncs és mákos rétes – kinek mi ugrott be éppen, a kísértetvároska láttán azonban elatványlódva tébláboltak az utat szegélyező balusztrád előtt. Egyik-másik feltérdelt a párkányra, és a sapkáját feljebb tolva arccal a völgynek sűtkézerezett. Egyre többen csatlakoztak hozzájuk. A via Piave mellvédje mentén hosszú sorban kígyózott az ötödik hegyivadász ezred előretolt helyőrsége, s bár látszólag a völgyben gyönyörködtek, valójában ugyanaz a kérdés kínozza mindannyiukat: hogy lehet gálánsan megszállni egy délasz hegyi falut.

Ha lehunyom a szemem félig, mondta az egyik, olyan a völgy, mint a tenger Kréta partjainál.

Felejtsd már el Krétát, dűnnyögte mellette valaki.

Ha megnyerjük, felelte egy másik, akkora ramazurit csinálunk, hogy a tenger is beljebb költözik.

Ha, mondta erre az első. Majd megismételte: ha.

Miért, te talán veszteni jöttél? Erre senki nem válaszolt.

És ha máris a hegyekből leselkednek ránk?

Csak leselkedjenek.

És ha szervezkednek is?

Mennyi az esélye, hogy a nehéztüzérséget is felvontatták?

Nem tudom, te mondd meg.

Közben odafent, a Casa del Fascio előtt parkoló osztag megpróbálta kinyitni a pártközpont ajtaját. A vasrácsot könnyen felfeszítették, de a hevederzáron nem találtak fogást.

Ide nekem egy flintát, hadd eresztek egy golyót bele, rikkantotta valaki.

Nem eresztesz te semmit, torkolta le a törzsőrmester, aki a békés bevonulásra való tekintettel már indulás előtt bekerete és elzárta a fegyvereket.

Akkor most mi legyen?

A lövésre el-
szánt katona mö-
gött többen is felsora-

koztak, a törzsőrmester pedig, tartva az engedetlenségtől, előre hozta a hangját, ahogyan a világhírű olasz belcanto tanáratól tanulta még Bolzanóban; bársonyos baritonja lehatolt a via Piave közepéig, átvágott a balusztrádon, majd a Monte Pizzuto lábánál fennakadva visszhangzott kicsit.

Kávét és cukrot *ide-ide-ide*, húskonzervet *amoda-oda-oda*, mutatott a pártközpont bejáratának egyik és másik oldalára. Barna hajába szabályos csíkokat rajzoltak a napszítta tincsek, tigrisszemű volt és kérgesebb arcú a többiekénél, ami önmagában is elég volt ahhoz, hogy hosszú ideig köztisztelet övezze. De a krétai ribilliót követően, amikor a tábori konyha beindítására hivatkozva sikerült Ringelnél felmentést kieszközölnie az egysége számára, megosztó figurává vált. A tábornok mégis őt nevezte ki a Minnesanger-akció élére, még az akció nevét illetően is – Na, mi passzol leginkább a mi híros dél-tiroli galantériánkhoz? Mondjuk együtt: a trubadúrköltészet, mégpediglen: a Minnesängerek! – vele konzultált. Mégpediglen. Ringel tábornok gyakran használta ezt a szót. Nem igazán értették ezt a döntését sem, egyik húzása lehetetlenebb a másikonál a vén bakkecskének, mondogatták, még a saját emberei is. De azért zokszó nélkül, szemlesütve hordták le a platóról a zsákokat és dobozokat.

Jóformán le sem pakolták az elsőt, a rakomány már gúlákban állt a bejáratnál, a törzsőrmesternek úgy kellett utat törnie közöttük. Két kamionnyi volt még hátra – a törzsőrmester nem tudta eldönteni, hogy hivatalosan minek nevezzék: segélycsomagnak vagy védelmi pakknak –, a helyi vezetést pedig, nagyon úgy festett, az érkezésükről nem értesítették. Semmi sem működik ebben a szaros országban, dohogta bosszúsan, ahogy elrendezette a torlaszokat. Nem tudta volna megmondani, mi dühíti jobban, az olasz káosz vagy az emberei trehánytsága, a kettő így együtt azonban nem sok jóval kecsegtetett. A Minnesanger-akció eleve is nagy nyomással nehezedett a vállára, mióta kiderült, hogy Ringel őt szemelte ki erre a feladatra, gyakorlatilag le sem hunyta a szemét.

Ajtóm előtt egy egész hegynyi trágya, mintha mind ott ürítené belét, ki szőlőt falt s hashajtót nyelt magába, így ismerősöm lett az ürülék és csatornája, a réseken át, mik felköltének már hajnalnál elébb, zümmögte olaszul alig hallhatóan, de a katonák felkapják rá a fejüket.

Mi az, Berti, már megint danolászol? Hát nem unod még ezeket a szirupokat?

Nem, Wolfgang, ez nem szirup, hacsak a szart nem hívjuk annak. Ez most költészet: Michelangelo.

Ez a te nagy bajod, Berti! Folyton másutt jársz, messze a háborútól.

Hát, most pont nem másutt, pajti. Pont nem másutt. Egyébiránt meg igazad van.

A Michelangelót szavaló törzsőrmestert Norbert Gassernek hívták, néhány bajtársa, akikkel együtt sorozták be a hegyivadászokhoz, Bertinek szólította – a békeidőkre való nosztalgiából.

Ezek a békeidők valójában rettenetes, zilált évek voltak, csak utólag, Kondomari és Leningrád után kaptak az emlékeikben valamennyi békét idéző árnyalatot. Például zöldebb volt a fű, kékebb az ég, ropogósabb a hó és a kandalló tüze Bolzanóban, ahol születtek, ahol az olasz és német nyelvvel együtt a két nép kultúráját is úgy szívták magukba, mint a tavaszi hó avarillatát, és ahol általuk egyelőre érthetetlen okokból egyik napról a másikra páriák lettek. Azt a szót, hogy pária, akkortájt ugyan egyikük sem ismerte, a jelentését azonban szó szerint a bőrükön tapasztalták, amikor ezerkilencszázhuszonháromban, a szokásos télbúcsúztató sítáborozás alkalmával cipőpasztával és sívaksszal kenték be őket a szomszédos menedékházból átlopódzó olasz fiúk. Többnyire az arcukat és a kezüket, amit nem fedett a dunyha, a merészebbek azonban versenyt űztek abból, hogy kinek sikerül a legtöbb nemiszervet összeragacsoznia. Norbert Gasser, aki tíz esztendő volt ekkor, sajnálatos módon utóbbiak prédája lett.

Attól a pillanattól kezdve várta a visszavágó lehetőségét, ám abban a percben, hogy Ringel tábornok kinevezte a galantériát követelő akció élére, elbizonytalanodott. Állt a segélycsomagok – vagy védelmi pakkok – torlaszai között, és arra gondolt, bárhová vetődött is az elmúlt évek során, annyi szart lapátolt be az élet a portájára, amennyit már megtorolni sem lehet. És mi jöhet még ezután, tette hozzá kisvártatva egészen halkán, de lehet, hogy ezt is csak gondolatban, mindenesetre nem ívelt fel kérdőn a hangja, Berti törzsőrmester abban az egyben ugyanis bizonyos volt, hogy – így vagy úgy – a legjava még hátravan. Harmincévesen, olykor sorsfordító ütközeteket éppen csak túlélve már a békeidőket is átmeneti fegyverszünetnek tartotta, amelyek legfeljebb az új háború ejtette sebekre hozhatnak gyógyírt, de semmi szín alatt azokra, amelyek még jóval a háború előtről, egy másik békeidőből maradtak nyitva, és továbbra is megtorlásért kiáltanak. Váratlanul törtek rá a gyerekkori emlékek, talán a sirokkó dúlta szét a feszes, pragmatikus rendet, amit a háború rakott a fejében. Amikor Wolfgangot és őt elsők közt besorozták, meg voltak győződve arról, hogy leverik végre azt a nyomorult vakszos históriát. Az olaszokon vagy másokon. Ez volt az első a megaláztatásaik hosszú sorában, amit dél-tiroliként éppenséggel Dél-Tirolban kellett elszenvedniük. Berti törzsőrmester például hiába sikálta óráig a vakszot az ágyékáról, az nemhogy lekopott volna, még ki is sebesítette, a nemiszerve pedig kétszer – ha nem háromszor – akkorára duzzadt, mint annak előtte volt. Azt a szót, hogy nemiszerv ugyanúgy nem ismerte, mint a páriát. Valójában semmilyen szót nem tudott rá, egyszer megkérdezte az atyjától, de az gorombán elhajtotta.

Hazaérve a táborozásból próbálta titkolni a dolgot. Anyja három éve ment el spanyol lázban kevéssel azután, hogy a kisöccsét világra hozta, Gasser úr pedig felfogadta az első dajkát, aki az apróhirdetésre becsöngetett. A lányt Noellának hívták, nem voltak referenciái, hacsak az nem, hogy franciának mondta magát. Berti a lányt anyja helyett anyjaként szerette, a kisöccse nemkülönben, és az atya is megélné a társaságában, olykor virágot is hozott neki a gries-i legelőkről. Csakhogy aznap, amikor beállított a táborozásból, Noellát már nem találta otthon, tavaszonként mindig hazaugrott – mint mondta – a Genfi-tó partján fekvő, festői Montreux-ba, Gasser úr pedig a szokásosnál is mogorvábban viselkedett. Bertinek nem volt bátorsága előállni a problémával, egész éjjel fájdalom és halálfélelem gyötörte, s hogy szégyenét eltakarja, magán hagyta a hosszú gypjúpulóverét. Nehezen aludt el, és olyan hangosan nyöszörgött álmában, hogy a kisöccse jobbnak látta felbreszteni az apjukat. Gasser úr felettébb zabosan csoszogott át a fiúk szobájába, és amint éjnek évadján meglátta Bertit gypjúpulóverben, a térdére fektette, hogy móresre tanítsa. Meg kesztyűbe dudálni. Meg hogy merre lakozik az úristen. Szebbnél szebb kifejezések kínálkoztak arra, amire Gasser úr készült. Hát arra neveltelek, hogy utcai ruhában fetrengj az ágyban? Ezért fogadtam mellétek előkelő francia kisasszonyt? Még le se csengett a spanyolnátha, a nyakunkra hozod a pestist? Pih! És közben teljes erejéből ütött. Berti ficánkolt, rúgkapált, próbált úgy helyezkedni, hogy legalább az ágyéka ne érintkezzen az atya lábával, ekkor érezhette meg Gasser úr a combjának nyomódó kitüremkedést. Meg is állt a keze a levegőben, hogy vajon nem téved-e. Sajnos nem tévedett. Amitől csak még jobban nekibőszült, csepülte és csepülte a kis Bertit, az meg eszelősen sivalkodott. Gasser úr csak akkor hagyta abba, amikor már szúrta a mellkasa.

A verést követően a kis Bertinek hidegvizes kádba kellett ülnie. Az éjszaka hátralevő részét és a reggelt ott töltötte vacogva, Gasser úr kulcsra zárta a fürdőszobát. Ám amíg ő odabenn sírdogált, atyját valami büntudatféle kezdte marni, így az első reggeli órában elrohant a postára és táviratozott Noellának Montreux-ba. Hogy tudniillik nagy a baj, Bertinek odalenn megduzzadt a hogyishívjákja, tudja, Noella, mire gondol, stop, fáj is szegénykének, esengve kéri, hogy mielőbb üljön vonatra és jöjjön vissza, mert egyedül nem boldogul a fiúkkal. Noella még aznap reggel megválaszolta, hogy ő mindaddig sose hallotta annak a dolognak a nevét, stop, de Gasser úr kedvéért megérdeklődte, nem

volt könnyű, nehogy az úr rosszat feltételezzen ró-

la – mióta megtanult németül, állandóan így beszélt, ilyen szabódó, modoros kitérőkkel –, hogy hívják azt Peitschnek, Hammerchennek meg Keulena is, visszamenni azonban a megbeszélte időpont előtt nem áll módjában, borogassa Gasser úr orbáncfűvel és kamillával a kis Berti nevezett testészete, és helyette is simogassa meg a buksiját. PS: Az utánvételezt szíves elnézését kéri, nem hozott elegendő pénzt magával, stop.

Az utolsóelőtti mondat láttán Gasser úr zavartan hunyorgott – hogy ő a fiát megsimogassa? –, de annyira szeretett volna Noella kedvében járni, hogy megenyhült, sőt, el is szégyellte magát. Úgyhogy hazasietett, bement a fürdőszobába, és megállapította, hogy elsőszülöttjének a hogyishívjákja – valamiért egyik név sem került közel a szívéhez – visszanyerte régi méretét, és amíg a későbbi törzsörömester, lilára fázva kikászálódott a kádból, ott motoszkált benne a gyanú, hogy nagy baj leselkedik a világra, ha még a kislány miccsodája is nehéz szerszámokról meg fegyverekről kapta a nevét. Aztán észébe jutott, hogy mire kérte Noella, de amíg a bajról meg a dagadt hogyishívjáról nem tereli el a figyelmét, úgy érezte, nem tudja megsimogatni Berti buksiját. Legjobb lesz, ha előbb elbeszélget vele.

Ki tette ezt veled? Halljam!

Gasser úr hangja úgy recsegett, mint a rádió a szalonban, maga is megütközött, mennyire másmilyenre – kedvesebbre?, szelídebbre? – számított.

Berti leszegette a fejét. Gasser úr várt egy darabig, aztán megragadta a vállát és megrázta. Semmi reakció. Mégis mit kéne tennem, hogy szóra bírjam? Mégis mit.

Felelj, ha kérdezek, az úristenit! Nézz rám! Nézz a szemembe! *Makarónik* is voltak abban a táborban?

Bertinek eleredtek a könnyei. Csöndesen sírt, nem szipákolt, még csak nem is hüppögött. Álltányi ereje is alig maradt már, mintha nem is lélegzett volna: a levegő épp csak beszívárgott az orrán át a torkába, onnan lejjebb a mellkasába, majd valahol kiszívárgott észrevétlenül.

Mit bőgsz? Ne bőgj!

Nem bőgök, suttogta Berti, és a kézfejjel megpróbálta felitatni a könnyeit. Teljesen hiába, mert amint elvette a szemétől, ismét elöntötték az arcát, mint jégzajlás után a völgyet az Adige vize.

Fiacskám, nagyon kérlek, ne bőgj nekem, mondta az atyja, és nyelt egy nagyot.

Nem bőgök, vágott vissza erre a fia olyan hangon, amelyet sosem mert volna megütni korábban, és egy ordítás kíséretében kirobant belőle a zokogás. Most már hangosan, óbégatva bömbölt, mintha a sírás az előbbi felhorgadás meghosszabbítása volna, mintha a szembeszegülésből merített volna erőt.

Semmi baj, semmi baj, mondta az atyja, és meglazította a nyakkendőjét, majd kigombolta a gallérját. Semmi baj, ismételte meg Gasser úr, és gyorsan szárazra csutakolta, majd felöltöztette a fiát. Berti magatehetetlenül, gépiesen dugta be a lábát a pizsamanadrág egyik és másik szárába, hagyta, hogy atyjának gyakorlatlan ujjai elmatassanak az ing gombjain. Semmi baj, Gasser úr még mindig ezt hajtogatta, és amikor nagysokára befejezte az öltöztetést, megsimogatta, ahogy Noella tette volna, a fiú fejét. A haja ragacsos és szöszös volt, egy pillanatra meghökken és elkapta a kezét. Aztán visszatette. Szegény kislány, gondolta, mintha nem is az övé volna, és csakugyan: akkor döbönt rá, hogy a veréseket leszámítva még soha nem érintette meg a fiát. Annyi mindent fogott már életében: tüzet, vasat, emberi hullát és állatürüléket, az elsőszülöttjét azonban még soha. Valami fojtogatni kezdte belülről, csípte a szemét, akár a füst. S ahogy egyre gépiesebben simogatta a gyermek fejét, úgy erősödött benne a balsejtelem, hogy nagy baj lesz itt, nagyon nagy baj, még hozzá hamarosan. Nem szabad elgyengülnöm, mondta magának, nem is fogok. Semmi baj, semmi baj, hajtogatta Bertinek. Aztán ismét belezuhant a balsejtelembe és magában fogadkozott. Jöjjön csak vissza Noella, összecsomagolunk, és elmegyünk innen jó messzire. Talán Innsbruckba. Vagy inkább Bécsbe. Igen, Bécs minden tekintetben nekik való város, a fiúk járhatnak állami iskolába, esténként koncertre a Musikvereinba, szent igaz, ideje volna belcantóra taníttatni őket,

legalább
a nagyobbikat.
De Noella so-

ha többé nem jött vissza, és csak Gasser úr hosszas rimánkodására közölte egy rövid, rá nem jellemző spródebb levélben, hogy férjhez ment, nagyon kéri, ne zaklassa az úr. Úgyhogy Bertiek nem mentek el, legalábbis egyelőre nem. Gasser úr azonban, becsületére váljék, nem omlott össze, mint ahogy az várható lett volna. Egyszer-kétszer kimaradt ugyan eleinte, lerészegedett a sárga földig, de aztán összekapta magát. Csak ő meg a jóisten a tudója, hányszor járt Bolzano világhírű belcanto tanárának a nyakára, aki olasz volt, lelkes fasiszta, a négyes számú párttagkönyv büszke tulajdonosa. Lépjen be Gasser úr is a pártba, higgye el, jobb fényt vet a német származására, és jobb lesz a fiának is. Kétlem, hogy a párt ajtaja előttünk is nyitva állna, visszakozott az atyja, de végül beadta a derekát. A pártirodában jó pár német tolongott aznap, volt, aki csöndesen, szemlesütve várt a sorára, mások hangos purparlézás mögé rejtették a zavarukat. Végül csak néhányukat, Gasser urat is beleértve, találták méltónak a felvételre, a belcanto tanár pedig elvállalta Berti törzsör mestert.

Nagyjából ennyi előnye származott Bertinek atyja párttagságából azokban a zilált időkben, amire utólag mégis nosztalgiával gondolt a bajtársaival. Nem sokkal ezután törvényi rendelettel megszüntették a német nyelvű oktatást az iskolákban, Gasser úr pedig, aki a fiúgimnáziumot igazgatta, egyik napról a másikra állás nélkül maradt. Az új igazgató délről, a csizma sarkában lévő Gallipoli mellől, valami hosszú nevű halászfaluból származott, amit egy légy piszoknyi pont jelölt az iskolai térképen, a földrajz- és történelem atlaszokban fel sem tűntették. Itt dolgozott halórként és tanyasi tanítóként, persze egy árva kukkot nem tudott németül. Ahogy más nyelveken sem. Kicsi és nagy illetén együttállása a nevében is megmutatkozott: Gianluca Amilcare Pierpaolo Mussumecinek hívták, és igazgatói pályafutása legelső küldetésének azt tekintette, hogy kirostálja az egyszerűbb nevű német diákokat. Hullott mindenki, akinek egy- vagy kétszótagú neve volt. Bertinek, atyja párttagságára való tekintettel, megkegyelmezett. Az osztályokat átcsoportosította, s hogy megmutassa, milyen komolyan veszi az olaszosítási folyamatokat, az osztálynaplókban olaszra változtatta a német fiúk nevét. Bertiből például Norberto lett, a Heinrichéből Enrico, a Klausokból Niccók, és így tovább. A legrosszabbul azonban Berti barátja és későbbi katonatársa, Wolfgang járt, akit Fangónak, azaz Sárnak keresztelt át. Mindez a nyári szünet utolsó hetében történt, de valamivel a tanévkezdés előtt kiszivárogtatták. A *Der Land* nevű helyi hírlap egy ideig cikkezett is róla, amíg be nem tiltották, pontosabban: fel nem vásárolta egy új tulajdonos, aki a korábbi szerkesztőség munkáját veszteségesnek ítélte, és egy új hóbortnak, jelesül az autósportnak és az egyre népszerűbb Alfa Romeónak hódolva megalapította az első bolzanói autós magazint.

A hír hallatára Berti barátai közül néhányan azonnal elköltöztek. Volt, aki Ausztriába, mások egyenesen a Birodalomba, azt legalább nem farigcsálták szét a béketárgyalások, s a hercehurcát követően ígéretesebbnek mutatkozott a jövő. Gasser úr, megfogadva a belcanto tanár tanácsát, olykor ellátogatott a pártgyűlésekre. Nagyjából havonta és csakis a fiai miatt. Meghúzta magát a hátsó fertály foghíjas padjainak valamelyikében, és skicceket készített a felszólalókról. Olykor felnézett a noteszből, hunyorgott egy kicsit, enyhén jobbra vagy balra biccentve a fejét, mint aki feszülten figyel. A tagok nem firtatták a kilétét, volt, aki érkezéskor és távozáskor odaköszönt félszájjal, a legtöbben azonban levegőnek nézték. Gasser urat mindez egyáltalán nem zavarta, sőt némiképp élvezte is. Kis híján huszonöt éven át minden egyes nap ki kellett állnia a tantestület elé vagy a katedrára, miközben – ha akarta, ha nem – több tíz szempár szegeződött rá. Most végre azt csinálhatta, amit igazán szeretett: tanulmányozhatta az embereket. Egész pontosan: a koponyaformákat, azzal a céllal, hogy kiismerje és kategorizálja a fasiszta embertípust. Néhány hónap alatt négy vaskos noteszt rajzolt tele. Az ábrákat és a hozzájuk fűzött megjegyzéseket kibővítette, és bizonyos viselkedési minták

mentén csoportosítva regisztrációkba vezette

át. Örültek és lángelmék, zsebtolvajok és gyilkosok, anarchisták és forradalmárok, bájgúnárok és erőszaktevők, hogy csak néhányat említsünk a többi közül, amivel Gasser úr szerint a fasiszták leírhatók. A külső jegyeiket itt-ott átrajzolta, hogy igazolva lássa az elméletét. Az anarchistákat például parányi szemgödörrel és előre ugró állkapoccsal szemléltette, mindkét adottsággal a vakmerőség gögjét és a tisztánlátás kudarcát hangsúlyozva. Szemben a csillogó tekintetű, puha szakállú forradalmárokkal – utóbbi a markáns, ragadozó állkapocs hiányát volt hivatott elfedni –, akik a jövőt vizionálva, ugyanakkor az állati jelleget immár evolúciós és frenológiai szempontból is messze meghaladva igazi társadalmi változásokat idéznek elő. Ilyenekből viszont egyetlenegy sem akadt a pártgyűlésen, így az önarcképét skiccelte fel. Szélnek eresztett gimnáziumi igazgatóként és egykori biológiatanárként úgy érezte, a lehető legjobbkor jött ez a felfordulás. Mert teljesen mindegy, mekkora vircsaftot rendeznek a fasiszták, egy-két év múlva a kutya nem fog emlékezni rájuk – az olaszok eleve is alkalmatlanok a kulturált vitára, s ebből kifolyólag a társadalmi változásra –, a tudomány azonban mindenki előtt nyitva áll. Így ő is rákapcsolódhat végre a nemzetközi véráramra, és hírnevet szerez. Ha mást nem is, ennyi pozitívumot mindenképp hoztak az olaszosítási folyamatok, gondolta Gasser úr, bár imára nem fogja kulcsolni a kezét.

A körülményekhez képest derűs volt, reményei szerint legalábbis annak mutatkozott a fiai előtt. Heti kétszer elkísérte Bertit énekórára a világhírű belcanto tanárhoz, a kisebbik gyereket pedig már nem öcskösnek szólította, hanem Maximilian Leopoldnak – ahogyan feleségével döntöttek a neve fölől. A tanulmányaival viszonylag gyorsan haladt, egyiket a másik után küldte tudományos és közéleti lapokba a Birodalomba, amikért szép kis summát kapott. Igazság szerint körülményesebb volt átváltani a birodalmi márkában utalt honoráriumot olasz lírára, mint időre megírni a penzumot: a pénzváltás csencselésnek minősült, hatóságilag tiltott tevékenységnek, így rövidesen arra kényszerült, hogy feltárja gondját a négyes számú párttagkönyv tulajdonosa előtt. Aki készséggel állt rendelkezésére, és felajánlotta, hogy Berti órát nyugodtan fizetheti birodalmi márkában, a többi majd elsózza a vezetés soraiban. Egyébiránt a megélhetésük nem okozott különösebb gondot, a gries-i legelő, ahol a szüleitől örökölt kecskefarm üzemelt, továbbra is sokat hoztak a konyhára, Gasser úr számításai szerint pedig ezt az egy-két esztendőnyi hajcihőt a bolond is kibírja féllábon. Ennél hosszabban, és ezt Bertinek is elmondta néhányszor vacsora alatt, nem bírnak kormányozni az olaszok. Pláne a fasiszták. Berti törzsörmesternek azonban hiába mondta, a sajnálatos vakszos eseményt követően megundorodott az atyjától. Nem azért, mert megverte és hidegvizes kádba ültette – ezekhez voltaképpen szokva volt. Ellenkezőleg: azért undorodott meg tőle, mert annyira megváltozott. Teljesen begolyózott, dűnnyögte maga elé, vagy mondta ki nyíltan Maximilian Leopoldnak, amikor az iskolából hazaérve ott találta atyját a regisztrációk fölött, írás közben bazsalyogva, mint egy lapáton húlló cipót. Szólongatta egyszer, kétszer, napokig, hetekig. Végül feladta.

A szülői közösség és a régi tantestület nagyjából ekkor szervezte meg a német nyelvű házioktatást. Hogy kijátsszák a *squadrák* figyelmét, mindennap más-más családi szalonba tervezték az órákat, szigorúan titkos menetrend szerint. Gasserék szalonjára is lett volna igény. Berti azonban sehogy nem tudott közel férkőzni az atyjához, aki akkor is bazsalyogott, amikor asztalhoz ültek, legfeljebb az öccsét gyötörte buta szóviccekkel vagy fejtrórkkel. – Mondjad sokszor egymásután, hogy fehér! – Fehér, fehér, fehér. – Még, mondjad még! – Fehér, fehér, fehér, fehér, fehér. – Mit iszik a tehén? – Tejet! – vágta rá Maximilian Leopold büszkén, az apja meg prüszkölve röhögött, az ebédlő ablakán beverő fénycsóvában apró nyálbuborékok keveredtek a porszemcsékkel. Az új asszony, akit Noella távolléte után legalább húsz jelentkezőből választott ki Gasser, jól főzött, de takarítani nem

szeretett. Maximilian Leopold értetlenül nézett Bertire. Vízet iszik, butus, a tehén is vizet iszik, kacsintott oda az öccsének, de gondolatban messze járt. Valami hihető hazugság kéne, amivel kimenthetné a tantestület előtt az atyját, s legfőképpen önmagát. De milyen a jó hazugság? Ebben a felfordulásban, amikor egyik hajmeresztő esemény a másikat éri, az emberek gyanakodva fogadják a valószínű dolgokat. Hamarabb elhinnék, hogy Gasser urat vasorrú bábák és emberevő szörnyek ragadták el, mint azt, hogy felcsapott fasisztának, legalábbis eljárógat a gyűléseikre, és a család hőségének hiszi magát. Kevés kivétellel Itália lakossága berendezkedett a nagy dolgok korszakára, a kicsiket legfeljebb vállrándítással fogadta, a többség azonban úgy viselkedett, mintha a kis dolgok nem léteznének. Ehhez a szelektív vakasághoz az újságok is hozzájárultak, vagy épp azok hozták felszínre – Berti még éretlen volt ahhoz, hogy átlásson ilyen bonyolult kérdéseket. Az viszont nem kerülte el a figyelmét, hogy a Rómába menetelés ünnepi számában senki sem tette címlapra, hogy a Duce mindvégig Milánóból követte az eseményeket, és csak éjszaka utazott a *squadrák* után – hálófülkében. Ezt a hírt a negyedik oldal alján hozták egy keskeny keretben, amit jószerint senki nem olvasott el, mert a címlaptörténet az ötödik oldalon folytatódott, s ahhoz, hogy az ember odalapozzon, a negyedik oldal aljánál, a kis keretes cikknél rögzítette a térdén a lapot. Minden egyes újság így tördelt aznap, az akkor még működő *Der Land* is. Hálókocsis forradalom, mondogatták, akiknek volt idejük és türelmük a részletekre, milyen kár, hogy a Holdra nem jár vonat.

Végül a házioktatás szigorúan titkos menetrendje idő előtt kiszivárgott, s ez meg is oltotta Berti dilemmáját. Mint kiderült, a nagy dolgok rendszerében a titkok is szétmállottak a kisebb részletekkel együtt. A tantestület úgy döntött, a sekrestyébe és katakombákba szervezik meg a német iskolát. Most már sokkal körültekintőbben jártak el, sokat is tanultak a korábbi fiaskóból. Áldozatot hozunk, mint az őskeresztények, akik a saját halottaik csontjaira építették közösségüket és tanaikat, mondta a történelemtanár. A fenti mondat hamar elhíresült a német lakosság körében, ez lett az úgynevezett katakombaoktatás mottója egész Alto-Adigében, ahogyan újabban Dél-Tirolt nevezték, ebbe kapaszkodtak, mert már nem volt mibe. Hát, akkor mostantól itt fogunk élni, Alto-Adigében, mondogatták, és senki nem lepődött meg, amikor a következő hetekben a cég- és helyiségnév táblákat is lecserélték, a német nyelvű Bibliákat és bedekkerket is bezúzták. Bezárnak minket, mondta Berti az atyjának, miközben a feketeingesek házról házra jártak és zsákokban hordták ki a könyveket, nem utazunk mi már sehová; a jóistenhez sem. Gasser úr nem válaszolt, szomorúan ingatta a fejét. Egyre több volt a földnek szegezett tekintet, mire az emberek utcára mentek volna az egyik ügyben, már szervezhatték is a következő megmozdulást. Csak az anyák maradtak fáradhatatlanok, a német anyák, akiket Berti a városháza mögötti szűk utcából irigykedve figyelt. Soha nem hiányzott még ennyire az édesanyja, biztos volt benne, hogy ha élne, ő is ott rázna az öklét a többi asszony között. Próbálta felidézni az arcát és a hangját, de csak a zongorán álló fénykép sejtett fel a szemei előtt. Az is kifakultan, poros kerettel, fancsali mosolyát, amit bizonyára a villanópor robbanása és szaga csalt az arcára, lassan felzabálta a természetes fény meg az idő. Berti most leginkább úgy látta, úgy szeretne volna látni, hogy az öklét rázza és rekedtes búgó hangon azt kiabálja: Kérjük vissza az iskolát!

Eközben az igazi apák a megmentett imádságos könyveket használták, hogy megüzenjék a tanórák változó időpontját és helyszínét. Rejtjelekkel irányították az olvasók figyelmét arra az oldalra, ahol a bekarikázott betűk alulról felfele és jobbról balra olvasva kiadták a kezdésre vonatkozó adatokat.

Csak az ő apja gubbaszt otthon a dolgozószobájában és a patás ördöggel cimborál.

Egyik nap – a törzsőrmesternek most úgy rémlett, mintha ugyanabban az évben történt volna, amikor mindent betiltottak – a *Der Land* szerkesztősége újra terjeszteni kezdte a lapot. Írógéppel írt, stenclizett kiadásban, de terjesztették. Igen, koraős volt, a Brenner-hágó fölött már vörös-

löttek a lombhullató erdők, a lazacok hatalmas rajokban vonultak fel ívni az Adigében, olykor elég volt beállni egy lepkeháloval a vízbe, a virgoncabbak a hálóban kötöttek ki. A horgászat után egyenest a katakomba-iskolába tartott, aznap az evangélikus temető kápolnájába, átkozott hideg volt. A lapot a történelemtanár adta körbe, mire Bertihez került, olyan foltos volt, mint a gries-i nagymama lekváros polcai. Fotókat nem közöltek benne, a cikkeket azonban egyforma betűkkel szedték – kis és nagy hír között nem volt különbség. Az utolsó oldalak valamelyikén *Mi lesz velünk, semmi?* címen Wolfgang apja egy egészen keserű hangú tárcát publikált. Berti mohón vetette bele magát a szövegbe, amely a semmi filozófiáját körbejárva a Birodalom egyik, állítólag feltörekvő pártvezérének nyilatkozatával zárult. Lehangoló volt. A pártvezérről egyikük sem hallott korábban, meg voltak győződve róla, hogy Wolfgang apja álnéven idézte valamelyik feketeingest, vagy ő maga találta ki mind a szöveget, mind a figurát. Bertiben felmerült a gyanú, hogy ilyesfajta árulást, ami süttött a nyilatkozatból, csakis egy apjához hasonló elborult lélek követhet el.

„Kétségbeesett küzdelmet folytatok – mondta ez az ember, talán maga Gasser, Wolfgang apjának szövegében –, hogy egyszer s mindenkorra megértessem, Dél-Tirol kérdése Olaszország és Németország kapcsolatában semmiképpen sem képezhet konfliktusforrást. Nem fogom hagyni, hogy a bécsi sajtó, egy olyan sajtó, amely nem a német érdekeket szolgálja, Olaszország ellen kampányoljon. Tiltakozom akkor is, amikor Dél-Tirol problémája fontosabbnak tűnik, mint Elzász-Lotaringia és Felső-Szilézia. Tizenhét millió német él a német határokon kívül, miért pont azok miatt kéne aggódnom, akiknek száma a száznyolcvanezret is alig éri el?”

Óra után Berti elkunyerálta a történelemtanártól az újságot, s amikor hazaért, letette Gasser elé. Ez meg mi a nyavalya, nézett rá az atyja, és odébb tolta a jegyzetkupacát. Öszszevont szemöldökkel olvasta végig, Berti ezalatt idegesen dobolt az íróasztalán.

Hagyd már abba, rivallt rá Gasser, majd odébb hajította a lapot.

Apám, miattunk ne járjon el a gyűlésekre, ha semmit nem tesz a többiekért.

Gasser úr megütközve nézett a fiára, de nem válaszolt. Berti felbátorodott. Tudja, apám, hol tartották ma az órákat a kollégái, akikért nem is olyan régen még kútba veti magát? A ravatalozóban. És tudja, milyen volt? Hadd mondjam el: kis híján belénk fagyott a szar.

Hogy beszélsz, fortyant fel Gasser, és visszarendezgette a jegyzeteit maga előtt.

Apám, én csak azt mondom, hogy az embereknek szükségük van magára. Egyébként Maximilannak és nekem is. Hagyja a picsába – maga sem hitte, hogy ezt mondta – a hülye mániáját, pontosan tudom, miket írdogál. A szörnyetegek a legkülönfélébb alakban járnak közöttünk, az emberi csontozatnak ehhez semmi köze. Maga sem azért kínozott éveken át minket, mert jövőbelátó forradalmár koponyája van. És még valami: ne várjon Noellára, férjhez ment, elhagyta magát.

Elég, üvöltötte Gasser úr, elég. Hogy merészeled?

Fontolja meg, apám, mondta Berti halkán, és kiment a szobából.

Másnap reggel arra ébredt, hogy tülekedés van az utcákon. A férfiak kiabáltak, sivalkodtak az asszonyok. Valahonnan a Walther tér felől motorzúgás emelkedett az égre és hullott vissza a városra. Berti benyitott a dolgozószobába, karján a kabátokkal.

Menjünk, nyújtotta át az atyjáét.

Gasser úr zavartan hunyorgott, jobbra és balra biccentette a fejét, ahogy a felszólalókat fikszírozta a pártgyűléseken. Akkor is ugyanabba a pontba révedt, amikor Berti odalépett hozzá és felsegítette a kabátját. Végül lesütötte a tekintetét és belekarolt Bertibe.

A téren hatalmas volt a csődület. Három munkagép pöfögött a Walther von der Volgelweide szobrot körülálló tömeg mögött. Mit csinálnak, megőrültek, kiabáltak a nők.

Nyomjanak előre, tapadjanak ránk, üvöltötték az első sorokban a férfiak. A tömeg meglódlult, és szoros gyűrűbe tömörülve zárta körül a szobrot.

Gasser úr döbbenten állt. Berti megszorította a karját.

Másnap a pártgyűlésen Gasser úr szót emelt szoborügyben.

Megütközve néztek rá. Nemcsak német, bolond is szegény, gondolták róla, és egy héttel később Vogelweide talapzatára egy lovas Caesart helyeztek. A kisebb gyerekek, később az antifasiszták minden este lócitromot csempésztek az ágaskodó paripa alá. Hogy ettől-e, vagy valami mástól, Berti soha többé nem tudta kimosni az orrától a szarszagot.

Amíg a városban laktak, mindennek szarszaga lett. Csak tizenöt évvel később, ezerkilencszázharminckilencben, amikor Gasser úr szavaival élve a két keljfeljancsi megalapodott a fejük felett, költöztek át Ausztriába, ami akkor már a Birodalom része volt. Bécs helyett, ahol a Musikverein hangszergyűjteményét átszállították a Művészettörténeti Múzeumba, és csak a vezérkar tiszteletére adtak koncerteket, inkább Kufsteinben telepedtek le. Röviddel ezután Bertit besorozták.

Ettől függetlenül Norbert Gasser az áttelepülésüket megelőző években sokszor járt Rómában, elkóricált az Aventinuson, kijárogatott a protestáns temetőbe Keats és Shelley sírjához, eredetiben olvasta Dantét, Leopardit, a féléves szabadság alatt pedig, amíg a többiek nyelvelvét vettek, átrágtta magát a Mussolini-família férfitagjainak kötetein. Maga sem értette, miért nem talált jobb szórakozást. Tán a bosszúvágyát, ami a galantériával együtt elszívárgott, akarta újraéleszteni. Többnyire Vittorióknak, a Duce egyik fiának afrikai háborús kalandjait lapozgatta érdeklődve, már csak azért is, mert a stratégiai térképek és légi felvételek, amelyek az egyes fejezeteket kísérték, azzal kecsegtettek, hogy a család többi tagjának hencegésétől eltérően, ebben a könyvben hasznos információkat találhat a küszöbön álló akcióhoz. Az első oldalakon még nagyokat derült a szerző háború iránti gyermekes szenvedélyén, a bennfenteskedéssel álcázott tehetségtelenségén, úgy érezte, ez akár kettejük közös vonása is lehetne – elhanyagolt fiúk magakelletése távoli pontokat fikszírozó apák előtt. De pár oldallal odébb már nem gondolta ezt. A felhőtlen ujjongás, amit a pusztítás a könyv szerzőjéből kiváltott, távol állt tőle és azoktól, akikkel együtt szolgált. Igen, Berti törzsőrmester tévesen ítélte meg a szerzőt első blikkre, aki nem tudta levetkőzni a hencegés tradícióját, ugyanakkor volt benne valami őszinteség, valami gyakorlatlanság, amivel a sorok közt elárulta magát. Családtagjaitól – apjától, nagybátyjától, sógorától – eltérően, akik többnyire elméleti kérdéseket boncolgattak, új, avagy már megvalósult ígéretek-ről számoltak be, és egyikük sem adott bepillantást a cselekvés misztériumába, hacsak az adott cselekvés nem propaganda célokat szolgált, Vittorio szépen belesétált a csapdába. Az, hogy majd minden oldalon eldicsekedte, hogy a háborút játéknak tartja, a törzsőrmestert továbbra is hidegen hagyta. Bizonyos tekintetben csakugyan játék volt, még ha nem is azok számára, akiket kivezényelnek a harctérre. Azzal sem volt különösebb baja, hogy újoncként a légibázis luxusbarakkjában lakott. Katonai szempontból nem feltétlenül praktikus, meg hát igazságtalan is a többiekkel szemben, de mégis csak a Duce fiáról van szó. Ám amikor arról áradozik, hogy a várva várt tűzparancsot megszegve nem a gázlókat és hidakat bombázta, ahogyan elvárták tőle, hanem – ha már először ült be egy bombázóba – megragadta a kínálkozó alkalmat, és jó alaposan megszórt néhány települést, majd kedélyesen, mintha egy ártatlan vadászanekdotát mesélne, leírja, hogyan iszkoltak a kibombázott emberek és a jószágok a hegyoldalba, s hogy a sárból épült vityillók – nem úgy, mint az amerikai filmekben – por- és füstfelhő nélkül megadták magukat, Berti törzsőrmester végre megértette Itáliát.

S bár az ország múltját a gyerekként elszenvedett kínok ellenére is szerette, és mindaddig nem volt ellenére az antikvitás dicsőítése sem, a fenti sorok után azt érezte, hogy az oly sokat hivatkozott hősi múlt nem lehet egyetlen, még oly ádáz vezető pereputtyának sem a hadszíntere. Létezett-e vagy sem, a hősi múltat emberek milliói hozták össze, és ugyan-

csak emberek milliói teremtik újra a következő nemzedékek számára, ez pedig vagy közös erőfeszítésből történik, vagy hagyjuk az egészet a picsába.

Állt a pártzékház előtt a segélycsomagok vagy védelmi pakkok torlaszában, és arra gondolt, ha húsz évvel ezelőtt senki nem tartott igényt a dél-tiroli galantériára, miért is követelik meg most a felettesei? Hirtelen megkönnyebbülést érzett. A sehova nem tartozás fel szabadító mámorát.

Ajtóm előtt egy egész hegynyi trágya, dalolta Berti törzsőrmester fennhangon, és az októberzöld bársonyos levegőjét beszippantva meglepődve tapasztalta, hogy hosszú ideje most először nem érzi orrában a szarszagot. Résnyire nyitott szemmel, vigyorogva hunyorogott bele a völgy végtelenjébe, a pórusai kitágultak a melegtől, és átjárta a kellemes bizsergés, hogy ez a harc lesz az utolsó, számára legalábbis mindenképpen, s valahol a völgy mélyében már látta is magát elsősorban leszerelt háborús hősként, másodsorban megállapodott, családos férfiként, amint egy dél-tiroli faház takaros teraszán ölébe kapja hátulról az asszonykáját és meglovagoltatja – előbb csak játékból, aztán rendesen is. Ez a kép gyakran felötlött benne, főként ütközetek előtt, a majdani felesége pedig, akinek arcát – akárcsak az édesanyját – soha, a hátsóját annál gyakrabban látta, lovaglás után pironkodva letépdési az elszáradt muskátlileveleket és felsöpör az erkélyen.

Az októberi verőfény, a kihalt tájék egyszerre kecsegtetett ezernyi jóval és a pokol eljövételével, Berti törzsőrmester mégis szaporán és önfeledten lélegzett, mint aki egyetlen korty tiszta levegőről sem akar lemaradni annyi szarszag után.

Átlépett a mellvéden, és a meredély peremén térdre ereszkedve a nyakát nyújtogatta a Monte Pizzutto felé. A hegylábtól nyugatra mintha embereket látott volna sürgölődni, és csakugyan, ahogy a szeme hozzászokott a szikrázó olajzöldhöz, kivehetővé vált a szüretelők csoportja, még az óbégatást és dalolását is hallani vélte, és elmosolyodott. Visszalépett a balusztrádon át az útra, de a katonáinak egyetlen szót sem szólt.

A két Grete nagyjából ekkor érkezett haza a Gaudiello család panziójába, és ruhástól vetették magukat az ágyra. Egy picike szobán osztoztak ketten, amikor egyiküket fejfájás gyötörte, a másik is a halántékához kapott. Most mindkettejük fejében ugyanazok a szólások visszhangoztak, egyformán szenvedtek és szégyenkeztek a történetek miatt. ■ ■ ■

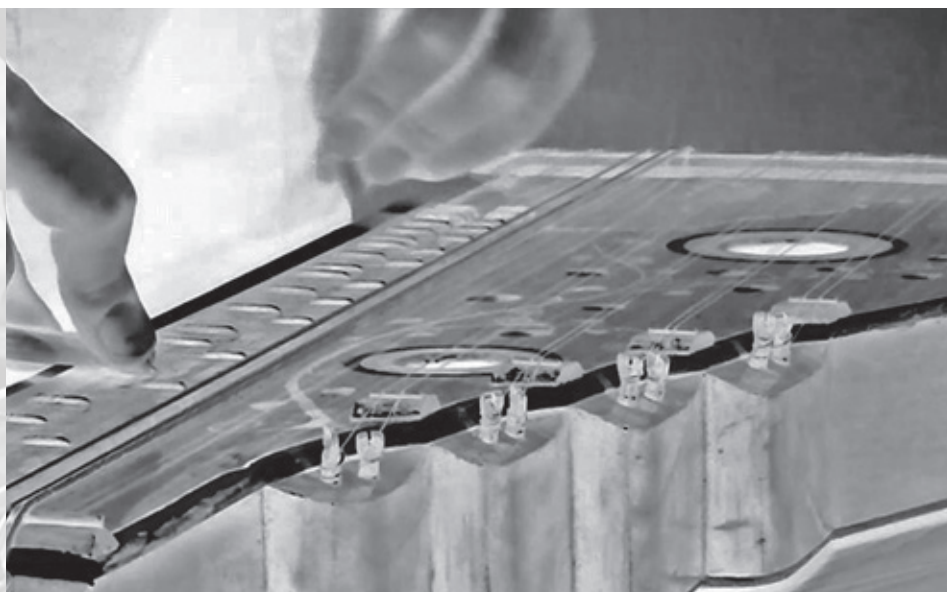
■ **Király Kinga Júlia** 1976-ban született Marosvásárhelyen, jelenleg Budapesten él. Író, műfordító, dramaturg. A Kalligramnál megjelent munkái: *A test hangjai* (novellafűzér, 2011), Giambattista Basile: *A mesék meséje, avagy a kicsik mulattatása* (műfordítás, 2014), *Apa Szarajevóba ment* (regény, 2017).

Messzi citera elmegy

Elment a citerám. Alighogy a fogólapra tettem a kezem, megmoccant, aztán minden pengetéssel lehetnyit odébb araszolt. Nem húztam rajta többet kettőnél-háromnál, egy hüvelykkel máris odébb mászott. Mire a nóta végére érek, gondoltam, ott fog virítani az asztal közepén. Pedig előzőleg tüzetesen megvizsgáltam az asztal lábait, megtapogattam a szárnyas csavarokat, ellenőriztem, nem egyenetlen-e a padló. Hiszen a hangszer akkor is csúszkál, ha billeg alatta az asztal. Szabad szemmel észrevehetetlen lejtésszög is elegendő, hogy útra keljen. Pengetek néhányat, és ő már araszolgat, megy odébb. Mióta fellépek, ez a citera több száz métert megtett, és szemmel láthatólag csak a dalok közötti szünetben tart pihenőt. Persze a közönség annyit vesz észre az egészből, hogy milyen szép ez a tambura. Így hívják őket a citerát. A dalok közti szünetben két kézzel húzom vissza magamhoz, és a következő nótába is úgy fogok, mintha nem sejténém, hogy elmegy. Jóhíszeműen kell az új dalba fognom, hátha attól megfordulnak a dolgok. Mert mintha én rontanám el az egészet azzal, hogy bármire képesek tartok egy ilyen hétköznapiak látszó citerát. De aztán húzok hármat a pengetővel, vagy akár megérintem a fogólapon a bundot, és hiába a jóhíszeműség, máris mozdul, megy elfelé. Persze sosem felém igyekszik. És kizárólag a kifelé pengetésre moccan. A has felé irányuló pengetésekre legalábbis nem kerül közelebb annyival, amennyivel a kifelé pengetéseknél elvándorolt. Nem lehet olyan finoman nyúlni a húrokhoz, hogy ne menne el, és persze nem is érdemes. A citerát néha verni kell, akkor szól jól. Vannak ilyen táncok, léteznek ilyen talpalávalók. Szaggatni kell a baszszuhúrokat, zengetni, tépni a könyökhúrokat. Az se baj, ha a húrok nekicsapódnak a fának, vagy ha maga a pengető ér a hangszertesthez, karistol egyet-kettőt, a húrok meg zörögnek inkább, mint zengenek, a hangolószegek nyikorognak, recsegnek a fában, a húrok meglazulnak, zizegve egymáshoz verődnek, mint a bogarak. A publikum örül az ilyesminek, szereti látni, mikor az indulatok elszabadulnak. Ilyenkor viszont számolni kell vele, hogy a hangszer is elszabadul, egyetlen verésre nem hüvelyknyivel csúszik majd odébb, hanem akár három-négy centivel, s végül egyetlen verésszalatt kiköthet az asztal közepén. Aztán ott megáll. Ha egészen az asztal közepéig vándorolt, ahol az asztallap fölé kell hajolnom, hogy elérjem a legtávolabbi húrokat, akkor néha már dühömben is verem. Te szökevény, gondolom, te széltoló. Ha viszont a könyökhúrokat már csak nyújtott kézzel érem el, akkor gerjedek igazán haragra. És ez az egész testileg is igen megterhelő. Ha a citera már az első verésszal végén megtett vagy tíz centit, megfájdul a csuklóm. Két verésszalnál többet nem lehet kibírni így, nyújtott könyökkel kapálózva a hangszer után, nekem mégis bírnom kell. Nem lehet leállni. Próbáltam már tollal megpengető nélkül is, pusztá kézzel, mert azt gondoltam, hogy a műanyag pengető árt neki. Sérti az önérzetét. De mind egy volt: bármit csináltam, rögtön odébb csúszott. Van, hogy nyolc-tíz verésszalot kell végigjátszanom egyhuzamban, pedig már az első kvintváltáskor odébb csúszott, s aztán néz-

hetem, ahogy lankadatlanul araszol az asztal közepe felé, mint egy ívási helye felé igyekvő állat. Először a csuklóm fájdul meg, aztán a könyököm, de a nóta végéig nincs mit csinálni. Néha az egyensúlyomat is elvesztem, ahogy sorváltáskor suttymban a citera után kapok. Volt, hogy meginogtam, de azért játszottam tovább. A hallgatóság mindebből nem lát mást, mint hogy „de szép citera ez”, „művés, ősi”, és azt hiszik, mindenki úgy pengeti, ahogy én. A test karamellbarnára kopott, a kisfejek a basszushúroknál meg a zengőhúrok vonalában finoman faragottak, a hangnyílás likacsai, mint a naprendszer égitestei. Népművészeti remeklés, mondják ellágyulva, mikor meglátnak engem meg a citerát. S bár alkatuknál fogva többet nézik, mint hallgatják a hangszert, nem látják, mi mindent kell latba vetnem, hogy a népművészeti remeklésüket a kezem ügyében tartsam, és azt sem sejtik, hogy néha már úgy gondolok erre a citerára, mint ami nem is hangszer, hanem jármű. Ma alig húztam néhányat a pengető kezemmel, máris nekiiramodott. Tudtam, hogy valami történni fog, mert egy-két hüvelyknyivel szempillantás alatt odébb araszolt – pedig a fogólapon a biztonság kedvéért ma fanyomót használok, nem az ujjamat. Mikor az első versszak végére értem, a citera jó húsz centivel máris odébb vándorolt, és hiába húztam meg a hasam felé irányuló pengetéseket a szokásosnál erősebben, ő pár perc leforgása alatt elérte az asztal közepét. Már olyan mélyen hajoltam az asztal fölé, mintha bókolnom kellene valaki előtt, vagy mintha el kéne vennem valamit, ami nem az enyém. Nem tartottam az ötödik versnél, amikor észrevettem, hogy a citera ezúttal nem fog megállni. A küzdelemnek még nincsen vége, mondtam magamnak, pedig az asztal közepénél tovább még sosem merészkedett a citerám. Kezdtém kétségbeesni. Kezdtém megérteni, hogy a félelmemnek nem az eddig történetek adnak tápot, hanem az, ami még megtörténhet ezzel a citerával. Hiába kapkodtam utána, hiába próbáltam a nyomóféval legalább pillanatokra az asztallaphoz szegezni, hiába ütöttem, vertem, szaggattam a húrjait, nem maradt vesztég, araszolt tovább. A derekam is belesajdult a hiábavaló hadakozásba. Messzi citera, gondoltam, de megy tovább. Mikor a nóta végére értem, és fölegyenesedtem, ökelme ott pöffeszkedett, ott trónolt az asztal túlsó oldalán. Onnan azért, gondoltam, már nem akaródzhatik neki tovább. A közönségnek persze nincs szeme az ilyesmi páváskodáshoz, nem éri föl ésszel, miért kell mind többet és többet pihennem egy-egy nóta után. Most, hogy vége, szégyenkezve nézek szét az asztalon: csatatér. Pedig csak egy fából faragott, húrokkal ellátott szabálytalan hasáb fekszik rajta két pengetővel, fanyomóval. Két kézzel magamhoz húzom a hangszert. Nem mohón, nem sóváran, hanem mintha csak megigazítanék az asztalon valamit, ami rosszul áll. Békülékenyen. Megtörlöm az arcom, zsebkendővel fölítatom róla a verítéket, és nemsokára belefogok a következő dalba. Igyekszem együgyű arcot vágni, mintha nem sejténém, hogy elmegy, úgymint elmegy. Bármit csinállok, megint el fog menni a citerám. ■ ■ ■

Anyám színésze

S okat veszekedtünk anyámmal a kedvenc színésze miatt. Van egy szó, amivel kiváltképp fel tudott bősztíteni, és ez a szó a szerepfelfogás. Én csak úgy hívtam anyám kedvenc színészét, hogy anyám színésze, hiszen ő évtizedek óta szinte tudomást sem vett más színészekről. Jobbnál jobbakról nem vett tudomást, legalábbis eljátszotta, hogy a nevüket sem ismeri. Ha viszont egyik-másik díjat kapott, anyám a teljesítményüket rögtön az ő színésze teljesítményével vetette össze, és személyes sértésnek vette, amiért a díjat nem az ő színészének ítélték. Az sem érdekelte ilyenkor, hogy egy színésznő teljesítményét lehetetlen összevetni egy férfiszínész teljesítményével, a pályakezdőét az öregével, a naiváét a hősszerelmesével. Szerinte az ő színésze Hamletet éppúgy meg tudja formálni, mint Lady Macbethet, s mielőtt ezekre a nyilvánvaló képtelenségekre bármit szólhattam volna, figyelmeztetett, hogy eddig és ne tovább. Médeiát éppúgy, mint Lear királyt, fojtotta belém a szót. Anyám színésze engem mindig is ingerelt. Idegesített, hogy a kritikákban okosnak és sármosnak nevezik. Idegesített, ahogy eljátszotta, hogy fölötte áll ezeknek a kritikáknak. Idegesítettek a nyaksálai. Idegesített, hogy a félrelépéseit a lapok és anyám hódításoknak nevezik. Idegesített, hogy a kritikusok olyan színésznek látják anyám színészét, aki okos és sármos léteire hitelesen el tud játszani csúnya és ostoba embereket, miközben én úgy láttam, hogy anyám színésze éppen csúnyákat és ostobákat nem képes eljátszani, sőt, minden alakításában van valami kibírhatatlanul okos és sármos, mintha ez a világ roskadásig volna okos és sármos emberekkal. Idegesített, hogy anyám színésze a vele készült interjúkban nyakló nélkül, szókinccsel kérkedve sorolja a rokonértelmű szavakat, és sosem képes azt mondani, hogy magasztos, hanem csak azt, hogy magasztos, ünnepi, fennkölt. Idegesített, hogy az interjúiban kikezdi a rendezők műveltségét, megkérdőjelezi a rátermettségüket, és a színészek meg a rendezők kapcsolatát metaforákkal próbálja megvilágítani, a színészeket például halaknak, a rendezőket horgászoknak nevezi. Anyám ugyan az örületbe tudott kergetni azzal a szóval, hogy szerepfelfogás, ha viszont nem épp a színészéről esett szó köz-

tünk, a lehető legjobban megértettük egymást. Volt néhány színész, akinek a szűkös és városi eszköztáráról mindketten idegenkedtünk. Ha megláttuk őket valamelyik tévéjátékban, némán összenéztünk, vagy csak annyit mondtunk, hogy: bábjátékosok. Persze voltak dolgok, amik ezekben a békésebb időszakokban is zavartak. Hogy például a színésze hatására anyám is halmozni kezdte a rokonértelmű szavakat. Ha kicsúszott a száján, hogy megható, biztos lehettem benne, hogy a megejtő, szívszorító is el fog hangozni hamarosan. Az ízetlennel szinte kikerülhetetlenül együtt járt a trágár, bárdolatlan, a veszekedéssel a grimbusz, patália. Ha elővigyázatosan elvonultam, mialatt anyám színésze a tévében beszélt vagy szerepelt, akkor anyám utánam kiabált. Szántsándékkal provokált. Azt mondta például a természetes hangfekvése fölött egy oktávval fuvolázva: a tévében éppen a *kedvenc színészed* beszél, miközben természetesen a saját színésze gondolt, nem az enyémmre. Ha viszont nagy önuralommal, minden kommentár nélkül végignéztam a riportot vagy a jelenetet, anyám azalatt az arcomat fürkészve járatta körmét a macskanadrágja hosszanti barázdáiban. Úgy fordította az ujjait, hogy a körmét a nadrág barázdái sínekként vezessék a térde és az öle közt. Amikor később fölfedtem előtte, mit művel a macskanadrágjával a színésze miatt, azt válaszolta, hogy korántsem a színésze miatt csinálja, vagy pedig azt, hogy nem öntudatlanul. Kiáltozni kezdtünk. A macskanadrágos szóváltásból minden alkalommal veszekedés – grimbusz, patália – kerekedett. Míg én képtelen vádakkal illetem anyám színészt, olyanokkal, amelyekben magam sem hittem, volt például, hogy pederasztának neveztem, a rajongóit pedig megrontott gyerekeknek, addig anyám képtelen dicséretekkel halmozta el őt, és úgy beszélt róla, olyan választékosan fogalmazott, mintha éppen egy díjazható laudációját kellene megtartania. A legjobban ez zavart: hogy szemlátomást egy szakmai zsűri főtészének képzelte magát, aki pénzt kap azért, hogy a színészek társadalmából kiemelje a színészt, megmentse a minden színészre leselkedő feledéstől, vagy utcát neveztesen el róla. A tévé előtt aztán rendszerint mindaddig kiáltoztunk, amíg anyám száján ki nem csúszott, hogy szerepfelfogás. Erre pedig ki kellett rohannom a szobából, és bevágnom magam mögött az ajtót. Megesett, hogy anyám ilyenkor még a színésze versmondóvideóját is betette a lejátszóba, és az elviselhetetlenségig fölhangosítva hallgatta órákon át. Pedig nem hiszem, hogy ilyen körülmények között akár egyetlen szót fölfogott volna azokból a versekből, hiszen az sem zavarta, hogy a színésze nyakszállal szaval József Attila-verseket. Az ilyen veszekedések után hetek teltek el békében, nyugalomban, s mindkettőnkön úrrá lett valami ernyedtelegedtség. Az anyám halála előtti időkben, mikor ő már naphosszat az ágyat nyomta, vagy épp két összetolt fotelből bambulta a tévéfilmeket, a pohárban ázó műfogsora hiányában, s mert az összetett szavak mind nagyobb munkát adtak az idegrendszerének, egyre kevésbé tudta kimondani azt, hogy szerepfelfogás. Anyám azt akarta, hogy a halotti szertartást majd világi személy vezesse le, a sírbatételhez pedig a színésze sanzonlemezéről válogassak számokat. Mikor még volt annyi ereje, hogy ceruzát vegyen a kezébe, reszketeg betűkkel föl is jegyezte nekem a címüket. Anyámat csöppet sem érdekelte, hogy a színésze tettetett könnyedséggel fölénkelte sanzonjaitól meg a nyakszállal időszak előtt hordott garbóitól nekem hideg futkos a hátamon, és foggal-körömmel ragaszkodott az ötletéhez. Ez az utolsó kívánságom, mondta önérzetesen, pedig igazán nem tudhatta, lesz-e még: hiszen egy kívánságról csak az utolsó utáni hiányában lehetne kijelenteni, hogy valóban utolsó. Anyám színésze persze jócskán túlélte anyámat. A rádiók még éveken át játszották a sanzonjait, sőt ma, anyám színésze halála után évtizedekkel is megcsinálják, hogy beadják egy-egy felvételét. Pedig ezzel az énekbeszédbe forduló dajnálással, a garbónyakban forgó áll érzékeny mikrofonokkal rögzített zöreijeivel engem ki lehet kergetni a világból, és amikor anyám színésze énekel, nekem csak az jár a fejemben, hogy szerepfelfogás. ■ ■ ■

Szvoren Edina (1974, Budapest) József Attila-díjas író, középiskolai tanár. Legutóbb megjelent prózagyjűteménye (*Verseim*, (Magvető, 2018) elnyerte a Libri irodalmi díját. Készülő kötetének gerincét az *Ohrwurm-jegyzetek* egylélegzetű groteszkjei adják.

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Kutya

Mintha célja lenne
éppen csak kirándulna
otthonából a szomszédba
szaporán szedi lábait
meg-megáll
egy autó elé téved
de nem fordul vissza
már a másik falu világában jár
egykor így bolyongtam én is
a szomorúan álldogálók között
nem értve
miféle rejtély növekedett bennem.

Szennyes

A szennyesből visszaveszed ingedet
csak néhány percre
míg kora reggel
kihúzod a ház elé a kukát
tudatod mélye
valahogy így emel álmodba
tisztátalan sóvárgásokat
bepiszkolódott történéseket
húsz negyven év előtti nappalaidból.

Tó

Hiába kérdezel a végső dolgokról
éppen zöldike és tengelic
érkezik a tavacskára
már megtörtént a békanász
nézd a meténg halványlila virágait
kihajtott a pampafű és a sás
figyelj figyelj
kiált az énekes rigó
s előadja életét
a parton kigondoltam helyüket
látod ide költöztettem
az óceánban
a Himalája patakjában
a Rába töltésén talált kavicsokat
a követ az Adriából
lehet ezen pihent meg
apály idején
a tóból mélyrepülésben
kortyintó fecske
valamelyik szépségimádó őse.

Menekülők

A fehér bot
önkéntelenül is
a zene ritmusára
kopog az aluljáróban
ránk erőszakolja magát
a világ
folyton menekülni kell
hogy a magunk idejében létezhesünk.

■ **Villányi László** 1953-ban született Győrött. 1990 és 2020 között volt a *Műhely* főszerkesztője. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. Győrzámolyon él. Új verseskötete a Kalligramnál tavasszal jelent meg *mindenek előtt* címmel.

Ettől a brokkolirózsától minden csak még rosszabbra fordult

Leülhettek?

Hogyne, Edina, foglalj csak helyet, épp akartalak kérni, hogy abban a fél órában, amit az intellektusom rendszeres farba kúrásától kimarjult területek borogatásával kényteleníttem tölteni, ugyan szerencsétlessé már elbűvölően szellemes társasággal.

Zavarok?

A világeért sem, Edina, égek a vágtyól, hogy megoszsd velem páratlanul tartalmas gondolataidat a világmindenség titkairól, különös tekintettel más, hozzád hasonlóan egyszeri és megismételhetetlen létformák szerelmi életére, táplálkozási szokásaira, hétvégi vegetációs tevékenységeire és ivadékai hurutos mandulagyulladására, mert önállóan szemmel láthatóan képtelen vagyok elszórakoztatni magam.

Ervin?

Ervin rágóízmai megfeszülnek. A szeme továbbvándorol az oldalon. Míg lassan becsukja, tekintete konokul a könyvre tapad. Kimért mozdulattal a tálcaja mellé helyezi. Szigorúan felpillant.

Hallgatlak, Edina.

Leülhettek?

Hogyne, Edina, foglalj csak helyet.

Nem zavarok? Olyan furcsán nézel.

Ilyen a fejem, Edina.

Edina bizonytalanul, szinte bocsánatkérően az asztal szélére csúsztatja a kezében szorongatott tálcat. A ceruzaszoknyáját húzogatja, mielőtt leül. Mintha hízott volna egy kicsit. Nem formátlan, de úgy tűnik, hízott egy kicsit. Jó rég dumiztunk, mi?, próbálkozik egy mosollyal. A mosoly zavart, de rutinos. Nem személyre szabott. A mosoly a cég ajándéka mindazoknak, akik nem csupán eltűrik az intellektusuk farba kúrása okozta ártalmakat, de sza-

badidejükben is lelkesen végeznek szellemi ánuszukat szűkítő farizomtornát az erőszaktevő élvezetének fokozása céljából. A zavar ugyan valódi, de mélység nélküli. Nyilván könnyedén elosztható lenne a helyzethez adekvát válaszreakcióval, legkésőbb akkor, amikor Edina jó étvágyat kíván. Edina jó étvágyat kíván. Ervin nem óhajt adekvát válaszreakciót adni.

Edina szemérmesen lesüti a szemét. Feltehetőleg stratégiai okokból. A salátáját rendezgeti, mintha Insta-fotózásra készítené elő. Műszempilla, ízlés és ízléstelenség határán. Műköröm, de még pont nem túl hosszú, nem is szögletes, hússzínű. A strasszkövekből kirakott virágot nem érteni. A gyűrűsujjon. Strasszkövekből. Nem érteni, hogy ez miért pont ott. És mintha öntudatlanul eltartaná kissé ezt az ujját, finomkodva meg-megrebbenti, ahogy a salátáját rendezgeti. Van benne valami idegpengető. Ervin a tarkójában érzi.

Mit olvasol? Megnézhetem?

Ervin jóváhagyólag a könyv felé biccent, egyúttal rászánja magát, hogy egy brokkolirózsába döfjön. A brokkoli körvonalai fehéren, ellenségesen megzizzennek. Szűn, fókusz, zúmolás. Ervin felnyársalja a brokkolit. Egyelőre csak a tekintetével. Nyel. Lenyeli a nyálát, azt a kevéské nyálát. Az evőeszköz kissé túl élesen csattan a tányér szélén. A brokkoli visszavonulót fúj. Ervin megvetően elfordítja róla a tekintetét. Marcuse egy marxista gyökerű kapitalizmuskritikus iskola egyik alapítója, iskola, értsd irányzat, darálja egy kültelki szakközép kiégett oktatója kelletlenségével.

Húha. Nagyon komoly. Fogadok, hogy ennek a felét sem érteném.

Erre Ervin is fogadna. A hangsúly a „sem”-en van. Edina bele-belelapoz a kötetbe, mint aki titkon azt reméli, képekre bukkan. Az érdeklődés protokolláris kifejezése után udvariasan visszatolja Ervin tálcája mellé.

Annyira szuper, hogy ilyen csodabogarak is vannak a csapatban, mint te!

Édeskés mosollyal lecsíp a villája hegyéről egy olívbogyót. Akár egy GIF is lehetne. Annyira szuper!

Huncut csippentés.

Annyira szuper!

Huncut csippentés.

Annyira szuper!

Huncut csippentés. Annyira, annyira, annyira, annyira, any-

Ervin mozgást észlel a tányérja felől. Szúrósan a brokkolira sandít.

És ezeket csak így hobiból olvasgatod?

Ervin rágóizmai megfeszülnek. Ridegkék tekintete pár pillanatig elidőz Edina arcán, míg eldönti, megossza-e a „hobbi” mint olyan fogalmáról és mibenlétéről vallott, az Edinához hasonló organizmusokról is lesújtó ítéletet mondó nézeteit.

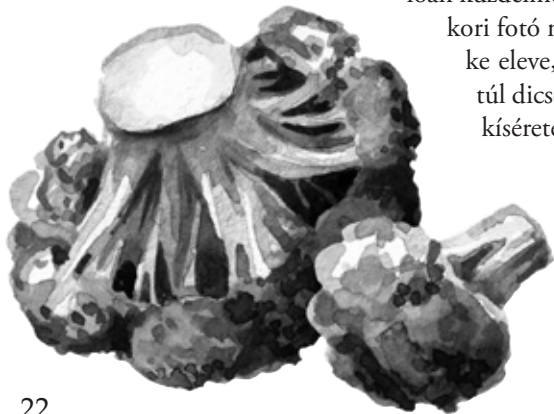
Kegyelmet gyakorol.

Többnyire azért olvasok filozófiai és társadalomtudományos munkákat, amiért az emberek filozófiai és társadalomtudományos munkákat olvasnak. A gondolkodás még soha senkinek nem ártott meg, Edina.

Ne is mondd, én is annyit tudok agyalni ilyen komoly dolgokon.

Ervin hosszú drótszálú szemöldökének alapértelmezett dőlésszöge mélységes rosszállást fejez ki, mint aki rendre készül utasítani a világot, még azon ritka alkalmakkor is, amikor az arca jókedvet vagy legalábbis valami ahhoz hasonlót tükröz. A hiábavalóan küzdelmes évek távolából, főképp, mert Ervinről nem sok gyerekkori fotó maradt fenn, mára eldönthetetlen, hogy Ervin szemöldöke eleve, genetikusan áll-e rendreutasító szögben, és Ervin nem túl dicső véget ért anyja lábai közül sem reflektálatlan bömbölés kíséretében, hanem a világról alkotott, már a kezdetektől jól artikulált véleményét kifejező néma váddal dugta ki a fejét, vagy Ervin arcvonásait a hiábavalóan küzdelmes évek kalapálták ilyen meredek dőlésszögekbe.

A Misivel néztünk pár napja egy annyira filozofikus filmet, lelkendezik Edina, tudod, kicsit ilyen mátrixos, csak annyira nem elvont. Álomalakulat, az volt a címe, ha esetleg érdekel. Eskü, alig tudtunk utá-

na elaludni, annyira beleéltük magunkat!
Amúgy hogy vagy?

Jó. Második nekifutás. Agy kikapcs. Villa emel, villa lecsap, villa emel, száj nyit, brokkoli betol, száj zár. Egy, két, há. Most. Az állandó tüledzéstől sajgó rágóizmok kapkodó, vad, rögeszmés munkába lendülése, majd csalódott elernyedése. A nyelőcső. Kínlódó giliszta a tűző napon. Ervin egy pillanatra behunyja a szemét. Hagyja, hogy hátraszippantsa a szék. Zuhanás. Fém tárgy földhöz csapódása megállíthatatlan messzeségben. Visszhangok csengő-bongó faltól falig verődése. Kiszáradt, repedezett talaj. A giliszta szikkadt testének utolsó rángásai.

Pompásan, Edina. Soha jobban.

Edina Ervinre pislog, majd lopva Ervin egyetlen csücsök híján érintetlen rántott húsára.

Ervin a közlendő nyomatékosításának álcázva, tanáros torokköszö-
rüléssel fojt el egy gyomorsavas böffenést. Nem akartál kérdezni valamit? Még véletlenül sem szeretnék a csevegésünk kerékkötője lenni, hunyorít a szemüvegkerete fölött a távolban gyanúsán imbolygó falóra számlapjára, de maradt cirka húsz percünk az ebédszünetből, amelynek egy részét dohányzással, illetve a mellékhelyiség felkeresésével terveztem tölteni.

Edina leteszi az evőeszközöket. Kedvesen jellegtelen arca leheletnyit összezugorodik. Vektografikus formátum, nő vagy zslugorodik, a részletgazdagság változatlan. Kósza, fehér kiszülések a feje körül.

Semmi... Semmi különöset... Ennyit, hogy mizu veled. Rég dumiztunk.

Ettől a brokkolirózsától minden csak még rosszabbra fordult.

Nagyszerű. És kaptál választ a kérdésekre?

Nem tudom, Ervin... Igaziból egy picit aggódom érted.

Ez kedves.

Mindjárt elmúlik. Minden elmúlik. Talán a répa. A cukkinivel nem ajánlatos kísérletezni, már eleve, ahogy kinéz. Már a kinézete zoocsemegezagú, és ami zoocsemegezagú, annak olyan is az íze, poshadt zöld az íze. Ez az egész pároltzöldség-dolog a létező legrosszabb taktikai húzás volt, de most már mindegy. Valahogy roppanósabbnak képzelte el, üdőbbnek, olyan élettelibbnek. De köze sincs az élethez. Növények ödémás tetemei.

Olyan... Nem akarlak megbántani, ne érts félre... De olyan... Nyúzottnak tűnsz, olyan...

Ajánlhatnál valami frissítő arcpakolást.

Edina nevetgél. Jaj, mindent elviccelsz.

Ilyen tréfás természetem van, Edina.

De most komolyan. Ervin. Edina lehalkítja a hangját. Fontoskodva kihúzza magát, mint aki mítingen készül prezentálni. Tisztára befordultál. Alig beszélsz valakivel.

A dekoltázsa bizalmasan közelebb nyomakszik.

Dávid is mon-

Áhámm. Szóval Dávid.

Igen, Dávid. Hívott a meccsnézésre, de te nem tú-

Zsigerileg irtózom az élsport minden válfajától és tömeglélektani hatásaitól. Ha ez eddig nem jött volna át, itt az újabb bizonyága, hogy teljesen fölöslegesen osztom meg bárkivel is bármilyen gondolatomat.

Majd a fehérje, vélte naivan a sorban állva, még az egész táplálkozási tortúra előtt. Több mint egy hete felélve az esszenciálisaminosav-komplex, a hatások már érzékelhetők, miközben előállt a hóvégi hiányállapot. A rántott hús tűnt a leghomogébbnak, a legtapintatosabbnak és a legkevésbé dögszerűnek a csirkecombevés váratlan fordulataira, alattomos tolltokokra

és gumyszerű ízületi végekre jelenleg felkészületlen ideg- és emésztőrendszer számára. Ártatlan, háromszögletű falat. Kis falatka. Szinte csak panír. Óvatos, tájékozódó nyammogás, majd egy apró roppanás. Szün. Megbotló másodpercmutató, a szív kihagyó ütese. A nyelv és a rágóizmok, mint a szoborjáték résztvevői a zene elhallgatásakor, mozdulat közben merevednek haptákba a döntés meghozataláig: egészben köpni a szalvétába, vagy egészben küldeni le. Nincs vesztegetni való idő. A minden egyes torzonborzra csócsált rostot sok százszoros nagyí-

tásban érzékelő, görcsbe dermedt nyelv heroikus küzdelme, hogy elhárítsa a neuraszténiásan meg-megránduló gyomornak a félpépes falat megérintése esetére kilátásba helyezett reakcióit. Kollagén. Kollagént is. Kollagént is kéne szedni, pihegett föl benne a mikroporc le-, majd a két pohár víz utánanyeldekletét követő, verejtékben úszó pillanatokban.

Mindenkit annyira érdekelnek a gondolataid!

Edina tágra mereszi a szemét. Úgy bólogat, mintha gyengeelméjűnek magyarázna.

Figyi, én se vagyok egy nagy focifan, de annyira jó egy picit kiereszteni a feszkót a többiekkel, tudod, egy picit kiszakadni a napi fogaskerékből.

Fel-le húzogatja az egyik gyűrűjét az ujján. A mutatóujján, de miért pont ott, nem érteni. Fel-le húzogatja a gyűrűt a mutatóujján, miközben finomkodva eltartja a kisujját és a strasszköves gyűrűsujját.

Fehér pernyeként szállingózó csillámlások. Szállingóznak, elenyésznek. Ervin a homlokára tolja a szemüvegét. A szemét dörgöli. Precízen kitapintható a szemüreg pereme, minél tovább dörgöli a szemét, annál precízebben. Minél tovább dörgöli, annál több a zsbongó csillámlás a szemhéja belsejében, ami egyre kevésbé tűnik héjnak, sokkal inkább valami vékony és ijesztően védtelen hártvának, mint amilyenek a belsősegeket borítják. Alatta pillanatról pillanatra valószerűtlenebb a szemgolyó állaga, hihetetlen, hogy bármi köze lenne a látáshoz, egyszerre kocsonyás és kemény, egy ismeretlen, primitív, fej nélküli élőlény, szemfenékrágó parazita. Ervin rándulásszerűen kap a szemüvegéhez. Pislog, egyet, kettőt. Száll a fehér pernye. Szikráznak a strasszkövek.

Nézd, Edina, ha ezúttal téged küldtek, szólal meg Ervin kissé nehezen forgó nyelvvel, a vártnál egy leheletnyit nehezebben forgó nyelvvel, akkor azért annyira ne erőltessd meg magad. Essünk túl rajta.

Edina ajka élvetegen elnyílik. Lustán bekapja a mutatóujját. Az ujj egyre mélyebbre és mélyebbre hatol. Edina szopogatja. Kihúzza, a műkörmén köröz a nyelvvel. A nyelvén köröz a műkörmével. A tekintete merőn, butuska elszántsággal Ervinre szegezve.

Micsodán?

Tudod te azt nagyon jól, Edina. Semmi szükség erre az előjátékra.

Edina lassan felemelkedik. Kipattan a gomb a blézerén. Megcirógatja a dekoltázsát a műkörmével. Simogató mozdulatokkal húzza fel a combjáról a ceruzaszoknyát. A csípője lassan ringatózik.

Micsodára?

Fél lába az asztalon, a gyűrűsujja strasszkövekkel kirakott körmével birizsgálja a csiklóját. A gyűrűsujjával, ehhez az összes többi ujját el kell tartania. Finomkodva eltartja az összes többi ujját, amiben van valami idegpengető. Szétsugárzik Ervin tarkójában. Az ebéd-

lőasztalon az egyik lába, kibújtatva az átlátszó harisnyából. Mintha hízott volna egy kicsit. Nem formátlan, semmiképp sem formátlan, de határozottan hízott egy kicsit.

Ervin megnyalja az ajkát.

Értékelem az igyekezeted, de ne raboljuk egymás idejét.

Leveszi a szemüvegét. Bár ez sohasem volt szokása, most valami maga számára is tisztázatlan okból, teljesen önkéntelenül megpörgeti a száránál fogva. Az ujjai verejtékesek, a szemüveg egész jól pörög. Egyet-kettőt pördül, megáll. Ervin figyelmesen nézi, pördít rajta ismét.

Te miről beszélsz, Ervin?

Ervin egy másodpercre még elidőz a szemüvegnél. Bár ennyi volna az élet, egy sietség nélküli, könnyű, szemlélődő élet. Meglegyinti a késztetés, hogy bekapja a szárát, és a késztetésekkel nem árt óvatosnak lenni. A késztetések egyetlen pillanat alatt válnak cselekvéssé. Kevesebb, mint egyetlen pillanat alatt. Mindig pont az az egyetlen pillanat hiányzik az események láncolatából. Stroboszkóp szabdalta idő. Ervin összehúzott szemmel vizslatja a zsírfoltokat a szemüvegén. Hivatalból áttörli, mintha komolyan venné, hogy összefüggés fedezhető fel a kosz és a fehér pernye között.

Megmondom, Edina.

Visszaigazítja a szemüvegét. Az asztalra támaszkodik, közelebb hajol.

Megmondom, miről beszélek. A havi rendes agy mosásról. A menetrendszerinti agymosásról. Éppen itt volt az ideje, nem igaz?

Ervin, én csak meg akartam kérdezni, hogy jól vagy-e! És há-

Akár a határidőnaplómba is bevészhetném, olyan pontosak vagytok.

És hát úgy látom, ho-

Hogy nem vagyok jól, értem én. Ezt akarjátok kihúzni belőlem. Minden egyes alkalommal.

Miért, Ervin, jól vagy? Nekem nem úgy tű-

És aki nincs jól, azon rajta tartjuk a szemünket. Az gyanús. Minden világos.

Jézusom, Ervin, csak aggódom érted. Annyira jóban voltunk, nem emlékszel? Mikor a Starbucksban... Mindenkinek lehetnek nehéz időszakai. Tavaly engem is annyira megviselt a lakásfelújítás meg az a komplikáció a nagyika protézisével, annyira, komolyan... de azért vagyunk, hogy segítsünk egymásnak.

Ervint egy pillanatra eléri a saját szájából áradó poshadt szag. Ekkor tudatosul benne, hogy a koponyájára feszülő bőr alatt, mint dob belsejében, teljes a szárazság. Megszédül. A pohár a fogához koccan. Kongó fájdalom. A kalcium-magnézium-tabletta is fogyóban. Hogy a faszban élnek meg más emberek ebből a fizetésből. Belülről rohad mind.

Jól van, Edina, akkor segíts rajtam.

Ervin hangja halk, reszelős, szuggesztív bariton, szinte duruzsolás. Még közelebb hajol. A tekintete valószerűtlenül, távolian kék, szűk pupillái tövig vert szögek. Az agyában ropogva, szikrát hányva gyullad meg egy csillagszóró.

Mit kellene éreznem a Multimax Slice & Dice iránt, hm? Mondd csak ki. Bátran. Mondd ki, amit te gondolsz. A te saját, egyedi véleményedre vagyok kíváncsi, nem az övékre.

Edina hallgat. A szeme szomorú. Talán nincs saját, egyedi véleménye.

Mit kellene éreznem azon embertársaim iránt, akik magyar nyelvű használati utasítások avantgárd interpretációról óhajtanak ráérős eszmecsérét folytatni, olyan habkönnyű metafizikai kérdéseket is érintve, hogy valóban létezik-e a leírt szöveg?

Edina hallgat. Műszempillás tekintetét maradványaiban is ízlésesen elrendezett salátájára sűti, mint aki nem tudja eldönteni, illendő-e a diszkrét legelészés folytatása. A vakító szikragóc feltartóztathatatlanul robog előre a maga útján.

Mit kellene éreznem, amikor napi nyolc órában próbálok elmagyarázni ivarérett, szavazásra jogosult állampolgároknak, vajon miért nem működik egy eszköz, ha a konnektor helyett a seggükbe applikálják a dugót, anélkül hogy szabadidős tevékeny-

ségként az anyjuk sírjának körbekánkánózását javasolnám nekik? Mit gondolsz erről, Edina? Vagy mit gondolsz arról, hogy mit kellene gondolnod? Mit mondtak neked, mit gondold?

Edina felpillant. A szalvétáját gyűrögeti.

Ne haragudj, Ervin, de nem kellene... már akartam mon... csak... hogy egy szakem... nem kel-

A falióra mutatói olvadtan pöndörödnek föl. A számlap a gravitációnak engedelmessé-
vedve lassan megereszkedik, megnyúlik. Edina semmitmondó arca, vektorgrafikus formá-
tum, mind apróbb és apróbb, mintha olajozott sínen csúszna befelé az egyneműre alapoz-
zott felületbe.

–gítséget kérnéd valakitől?

A falióra elcseppen.

Edina ajka elnyílik. Edina tekintete üres. Edina torka mély. Edina torka mély, forró és
nedves. Azért vagyunk, hogy segítsünk egymásnak. Segíts rajtam, Edina. Rekedt szűkölés.
Szárason karistoló strasszkövek. Tővig vert, rozsdás szögek. A torokban, a szemben, a va-
ras orrjáratban. A kimarjult orrjáratban. A végbélben, mindenféle üregekben. Fehér szik-
rázás. A csillagszóró utolsó, fellobbanó sercenése, elhamvadása. Ponttá zsugorodik minden.

Néhányan a szomszéd asztalnál, messze, messze cihelődni kezdenek. Ervin megadón be-
hunyja a szemét, és hagyja, hogy megint hátraszippantsa a szék. A derekán rohamosan ter-
jeszkedő, jeges verejétkéft.

Az ánuszt és a konnektor felcserélésének vonatkozásában csak vicceltem, Edina, jegy-
zi meg kásásan, a vártnál egy leheletnyit kásásabban, maga sem tudja, minek. Némi túl-
zással éltem a mondandóm szemléletesebbé tétele céljából. Költői túlzással, ha úgy tetszik.

Száll a fehér pernye. Kantinmorajlás. Valahol a térben barna plasztiktálcák klappannak
egymásba. Ervin hallja, hogy mélyen, az előregedett anyag belsejében valami roppan, mint
az ülőmunkától elgyötört gerinc, hogy a tálca majd hetekkel később, látszólag minden előz-
mény nélkül repedjen ketté a sok századik vagy ezredik párolt zöldséggel és rántott hússal
telepakolt tányér súlya alatt. ■ ■ ■

■ **Szendi Nóra** (1988) író, szerkesztő, kritikus. Regényei: *Zárványok* (2015, Apokrif–FISZ, a szerző illusztrá-
cióival), *Természetes lustaság* (2018, Kalligram). Jelenleg harmadik, *Van ilyen.* című regényén dolgozik.

STANICA

A selmeci különös hölgy legendáriumából

Elfújom a gyertyát. Bal oldalamba fordulok, a paplant a hónom alá húzom. Jozef forró tenyere azonnal megtalálja meztelen jobb karom. Ez már nem felfedezőút, határozottan hatolnak be a vaskos ujjak a hálóing vállrésze alatt, a kulcscsontnál a mutató- és középső ujj ollója szétnyílik, oda-vissza csúszkál, aztán megállapodik, csak a hüvelykujj dörzsölgeti a nyakam. A tenyér alól melegség indul az összepréselődött melleim között a köldököm felé. Készülnek a porcikák, zsbong a combom belső oldala.

A hüvelykujj egyszeriben megáll. Csak a neszekből következtetek, hogy Jozef felemeli a fejét a párnáról. Fülel. Elhúzza a kezét, felül. Lélegzetvisszafojtva hallgatózik.

Jön valami, mondja.

Ilyenkor?, tör fel belőlem egy kelletlen sóhaj. Kihúl a hasam.

Én csak a falevelek suhogását hallom a nyitott ablakon át. Jozefnek különleges hallása van. Vagy inkább megérzése.

Magára kapja az inget, felrángatja a nadrágját, belebújik a papucsba, kattan az ajtó, mire sikerül meggyújtanom a gyertyát. Döng a lépcső. Alattam már csak nyikorog, ahogy utánaszökkenek.

Jobb, ha fent maradsz, szól hátra feszülten az irodából. A hangjától végigfut a hátamon a hideg. Már rajta a zubbonya, a bakancsa, épp a sapkát nyomja sietősen a fejébe. A siltet a szemébe húzza. Viharlámpával indul ki. Még mindig nem hallok semmit a gyengéd szeptemberi szélsuhogáson kívül. Visszalép. Magához szorít, fejemre helyezi az állát, régi játékunkat ismételve beledöfködi a széteresztett hajamba. Biztonságot akar sugározni, de érzem, hogy szűkül.

Fújd el a gyertyát, ha felérsz. Ne mutatkozz, bármi jön.

Homlokomon, orrnyergemen végigszánkáztatja a száját. A silt fennakad a fejemen, hirtelen mozdulattal elkapja a sapkát, mielőtt leesne. Megcsókol. Fémes íz a nyelvén. Belém költözik a félelem. Mi jöhet.

Felöltözöm, letelepszem az ágy szélére. Egyre hűvösebb levegő tódul be az ablakon. A sötétben tapogatva előkeresem a vállkendőm, beleburkolózom. Megreccsen a nagy szekrény, összerezzenek. Jozef az indóház előtt járkal, olykor sercen a talpa az apró kavicsokon. Ha kinéznék az ablakon, az esővédő tetőtől világosan sem látnám. Felállok. Leülök. Az idő besűrűsödik, megköt.

Csillagtalán az éjszaka.

Úgy tűnik, eláll a szél, aztán mégis feltámad újra, hozza a hangot, csikorognak a vonatkerekek, ahogy kanyarodik a szerelvény a szikla mögül. Összeszorul a gyomrom. Jozef ki-lép a tető alól. Riadtan pislákol a viharlámpa fénye.

A mozdony némán vonszolja terhét, ebből Jozef tudhatja, hogy ismeretlen a masiniszta. Ha nem ezerkilencszáznegyvennégyet írának, sem lenne teljesen nyugodt. Biztos vagyok benne, hogy markolássza a tárcsát, és ráng az arcizma.

Mi jöhet.

A mozdony lámpája betegesen hunyorog. Sikítanak a síneken a fékektől szorongatott ke-rekek.

Jozef felemeli a viharlámpát, de nem tudja megállapítani, hány vagonból áll a szerelvény. Az ablakból én is csak a tömör sötétségbe fúrom a tekintetem. Csizmák vagy bakancsok dobbanása hallatszik, ahogy leugrálnak egy távolabbi, talán az utolsó kocsiról. Léptek ro-pogtatják a kavicsot. Az indóház felé tartanak. Ahogy közel érnek Jozefhez, a gyér fényben kirajzolódnak a vállakon cipelt puskák. Önkéntelenül szorosabbra húzom a kendőt. Nem tudom kivenni a halk beszédből, mit mondhatnak Jozefnek.

Kisvártatva furcsa moraj, majd dörömbölés hallatszik, mintha valakinek rettentő sürgős lenne, hogy kinyíljon az ajtó. A zaj egyre erősebb, több helyről jön a sínek felől. Dühös ki-abálás, követelőzés kíséri. Kétségbeesett kiáltozás jár a nyomában. Férfihangok. Női jajve-székelés. Zokogás. Gyerekhüppögés. Néhány foszlány kiszabadul a lármagubancból. Leve-gőért esedeznek. Vízért rimázkodnak. Uramisten, kiket hozott a vonat.

Kik hozták a vonatot, Uramisten.

A fegyveresek halk beszéde parancsszavakká durvul, amire még inkább fokozódó zajon-gás válaszol. Jozef a viharlámpát rázogatva hevesen magyaráz valamit. A hangzavarban nem hallom, de biztosan arról akarja meggyőzni a fegyveres alakot, hogy neki kötelessége ellen-őrizni a szállítmányt. Az én bátor Jozefem. Olyan, mintha szembeszállna valami ismeret-len erővel. Csak ne essék semmi bántódása...

Vas pendül, ahogy felkattintják a reteszt. Az oldalajtó elhúzásakor jól ismert döngés. Tompa puffanások, mint amikor gabonászsákok dőlnek az oldalukra. Hátrahőköl Jozef ke-zében a viharlámpa. Néhány másodpercnyi súlyos csend. Majd újra a könyörgés, esdeklés, rimázkodás egyre erősödő hullámai.

Az elviselhetetlenné váló zajt fülsiketítő durranás szakítja szét.

Visszarettenek. Az ablakszárny becsapódik. Oldalról lépek közelebb, óvatosan kinyi-tom. Hallgatózom.

Pattogó parancsok, kattanó reteszek, nyikorgó vagonajtók, csikorgó kavics, dörömbölés, sikolyok, nyöszörgés, panaszkodás, jajgatás. *Engedjenek ki. Megfulladok! Nyissák ki! Eressze-nek el! Vízet! Hozzon már valaki vizet, az isten szerelmére!*

Segítenem kell. Az ajtónál megtorpanok. Jozef szavai a halántékomban lüktetnek. Ne mutatkozz, bármi jön. Óvatosan lenyomom a kilincset. Piheg a sötétség az ajtón túl. Be-letapogatok. Csapzott hajba téved a kezem. A torkomból induló sikolyt összeszorított fo-gammal torlaszolom el.

Kérem, vigyázzon rám.

A német szavak a kendőmbé csimpaszkodnak. A vállánál fogva megragadom, behúzom a szobába. Bújik hozzám a törekeny test. Minden ízében remeg. Hiszen ez egy gyerek. A fé-lelem bizalomná szelídül mindkettőnkben. Szívjuk egymás szagát. Ő a kendőmből kisza-baduló naftalint. Én... több napos verejték, vizelet, szar, hányadék keverékét. Nem érek rá csodálkozni, mindez miért nem zavar.

Kint nem szűnik a lárma. Aggódok Jozefért. Többször nyílik és csukódik az iroda ajta-ja, a hangzavarból is ki tudom szűrni a jellegzetes nyikkanásokat. Úgy gondolom a nyílás és csukódás közt eltelt időből, csak egyvalaki jár ki s be. Remélem, Jozef az. A fegyveresek a sínek mellett mászkálnak. Némelyikük gyér fényű karbidlámpával hadonászik. Ordítva igyekszik elhallgattatni vagy legalább csillapítani a dörömbölést, jajveszékelést, siránkozást.

Kérem... volna egy kis víz...

A suttogás a közelemben jobban riaszt, mint az indóház falairól visszapattanó ricsaj.

Mindig készítek Jozefnek egy bögrébe vizet, ha éjszaka felriad, néhány korty megnyug-tatja, újra mély álomba zuhan. Most ennek a szokásomnak nagyon megörülök, hiszen nem

kell kimennem a konyhába. A komódhoz osonok. Suhogás a nyomomban. A jövevény egy pillanatra sem tágít. A bögre hideg füle megborzongat. Magam elé nyújtom, rögtön megfogja, mint aki lát a sötétben, de amíg meg nem bizonyosodom, hogy nem fog leesni a kezünk között, egy darabig még én is tartom. Együtt emeljük a szájához. Mohón cuppogva egy szuszra kiissza. Attól félek, levegőt is nyel, köhögni kezd, elárul bennünket. De csak egy sóhaj szakad fel belőle. Aztán egy ásítás. Az ágyunk végébe állított díványhoz vezetem. Leroskad, oldalára dől, azonnal elalszik. A lábát lent hagyja a padlón. Kitapogatom, lehúzó a cipőjét. Feltuszkolom a harisnyás lábát a díványra. Pokrócot teríték rá. Nyöszörög. Mit sem törődöm a szagával. Megsimogatom a haját.

A mozdulatot puskadördülés állítja meg. Távolabbról, a raktár felől jön. Csakhamar egy másik. Aztán egy harmadik. S még kilenc. Majd rövid szünet után további kettő. Honnan a lelkiérem, hogy számoljam. A vagonokba szorult emberek néhány percre elhallgatnak, hogy aztán még kétségbeesettebb dörömbölés és kiáltás váltsa fel a riadt csendet. A raktár felől sietős léptek közelednek. Felugatnak a puskák a sínek mentén. *Levegőt akar-tok? Nesztek!* Az ablak mellett a falhoz lapulok, torkomban dobog a szívem, már nem tudok számolni. Néhány perc vagy több óra: szilánkokra törik az idő.

Belém kívül a fohász.

A borzalmas zajokat iszonyú robbanás tetézi. Beleremegnek az indóház falai. Odalentről szünni nem akaró visítás. Vagy az én számat feszíti szét a sikoly. Legyen vége már.

Aztán nem tudom elhinni a csendet.

Térdre ereszkedem, négykézláb mászok a díványig. A gyermek békésen alszik. Fejem a feje mellé hajtom. Kis felhőcskék röppennek félig nyitott szájából. *Jozeff*, motyogja, az effet hosszan fújja. De hiszen ez az én hangom. Álmomban beszélék és kihallgatom magam. Amikor kicsit nehezelek Jozefre, neve végén játékosan hosszú effet fújok, mint egy macska. *Jozeff* felém se néz egész éjszaka. Haragszom, *Jozeff!*

Hol lehet? Az irodában vagy az esővédő tető alatt? Vagy a sínek mellett? Nem indulhatok a keresésére, hiszen azt mondta, ne mutakozzak. No de mi van, ha megsebesült?

Kényszeredetten virrad. Acélszürke felhők nehezednek a hegyekre. Az ablak mellé húzott széken nyújtóztatom virrasztásban elgémberedett tagjaim. Odalentől fojtott vita szűrődik be a csípős levegővel. *Jozef!* perdülök az ablakba, hogy aztán sóbálvánnyá váljak. Az éjszakai hangok látványba merevednek.

A sínek mentén élettelen testek hevernek egymásba gabalyodva. A mozdony mögötti vagon résnyre nyitott ajtajába szorulva kislány fekszik, feje lelóg, piszkosszőke haját a hajnali szél cibálja. Fekete tócsák mindenütt. A harmadik vagon maradványaiból füst szállong. Egy zömök fegyveres éppen továbbpöcköl az útból a bakancsa orrával egy leszakadt kézfejet, majd lomhán cigarettára gyújt. Ahogy ellép, kitakar egy ültő helyében a kocsikerekeinek támaszkodó kamasz fiút. Torz mosolyra kunkorodó szája sarkából fekete csík fut az állán, a nyakán. Tekintete belém kapaszkodik. Kezembe temetem az arcom.

Mama, nyöszörög a gyermek a díványon. *Jozef!*...

Jozef!

Futok az ajtóhoz, de ahogy megreccsen alattam a padló, visszarettenek. Hiszen nem szabad mutatkoznom, meghagyta. A dívány fölé hajolok. A szaga után ismerkedem az arcával. A szutyok alatt rózsaszínre festette az álmom. Sűrű pillái meg-megrebbenek. Keskeny szájából fényes nyálfonál csüng. Megigazítom a pokrócot. Tanácstalanul állok a szoba közepén.

Tehergépkocsi fékez az indóház mellett, jól ismerem ezt a zajt. Csapódik két ajtó is. Határozott léptek, majd amikor az érkező feltehetően megpillantja azt, ami néhány perccel ez előtt engem döbrentett és borzongatott, felüvölt. Szétrepeszti torkát az értelmetlen mondat. Megáll bennem az ütő. A gyermek moco-rog a díványon, a hátára fordul, szétveti a két karját, nem ébred. Az ablakhoz lopakodok. Az üvöltés nem szűnik. *Kinek a parancsára. Mit műveltek. Miért. Idióták. Hóhérok.* Egy magas, hullámos hajú, sovány férfiból dől a düh. Ő lehet a parancsnok. Meghunyaszkodva állnak előtte az éjszakai vérengzés végrehaj-

tói. Nem egyenruhások. Felkelők. Döbbsen látom, hogy Jozef is ott áll a sor szélén. De hát ő nem... Mégis odalép hozzá a parancsnok, megragadja a zubbonyát a mellkasánál. Rázogatja, csaknem felemeli. *Miért nem lépett közbe? Miért nem akadályozta meg? Miért? Miért?* Amikor elreked a hangja, odamegy a vagonajtóba szorult kislányhoz. Gyengéden megigazítja a fejét. Aztán a vagon falának támasztja a homlokát, öklével belebokszol a deszkába. Miért.

A gyermek felül a díványon. Csodálkozva bámul a világoskék szemével. *Mama*, motyogja. Odakuporodok hozzá. Tenyerembe vonom vékony kezét. Lassan melegszik fel. Mit mondhatok neki. Hogy hamarosan megkeressük a mamát. Hogy mama egészen biztosan eljön érte, mit se féljen. Mégis legjobban lesz, ha azt mondom: mama én vagyok.

Leni minden reggel kinéz az ablakon, suttogja. Lekászalódik a díványról. Mire észbe kapok, már az ablaknál ágaskodik. *Miért ül Jozef a vonat alatt*, kérdezi meglepetten.

Megrémülök, azt gondolva, az én Jozefemről beszél. Mellélépek. Le nem veszi a szemét a vagon kerekének támaszkodó halott fiúról. *Mama azt mondta, a vonat mellett vigyázni kell. A kerekek roppant veszélyesek. Jozef mégis ott ül. Nem fogad szót mamának. Sose fogad szót. De majd egyszer megjárja, ugye? Ha Leni szót fogad, nem érheti semmi baj, igaz? Most is szót fogadott, besurrant az ajtón, elbújt a lépcsőn.*

Megsimítom a fejét. Iszonyú erőfeszítembe telik, hogy visszafordítsam a könnyeimet.

Délután szekér áll meg a sínek közelében. A lovak nyugtalanul fel-felhorkannak. Nem a kíváncsiság, hanem valamiféle kötelesség cövekel az ablak elé. Nem akarom látni, de nézmem kell. Felfogom az érthetlent. Kácha úr két segédjének utasításokat ad. A földön heverő testekkel kezdik. Előbb kíméletesen emelgetik s fektetik őket egymás mellé. A szekér aljában túl gyorsan elfogy a hely. Tanácstalanul ácsorognak, aztán mintha elfeledkeznének kegyeletről, méltóságról, könyörületről, részvétről, meglóbálják, majd felhajigálják a hullákat. Vajon hány tehetetlen test fér el egy szekéren? A nyekkenések, puffanások, csattanások emléke hetekig kísért. A mozdonynál egy középkorú vörös hajú férfi összekulcsolt kezére hajtva homlokát félhangosan imádkozik szakadatlanul. A pálosnagymezei plébános. Később megtudom, hogy csodával határos módon menekült meg. A háromnapos rémutazás viszontagságai és az első géppuskalövés okozta riadalom miatt elvesztette az eszméletét a vagon sarkában. Sorban eléje roskadtak az agyonlőtt utastársai, s a holttestek halma védte meg a további golyóktól. Amikor magához tért, óráig ült a vagon padlatán a testnedvektől iszarmóssá ázott karbidporban, vérszagban. Befelé morzsolt zsoltárok segítették, hogy meg ne tébolyodjon. Akkor merészkedett elő minden ízében reszketve, amikor az öldöklést számon kérő férfi karbidlámpájával bevilágított az arcába, és biztosította, hogy nem lesz bántódása.

A szekér megtelik. A hullahalomra helyezik a piszkosszőke hajú kislányt. A mozdulat gyengéd. Eligazgatják a haját. Kácha úr int a kocsisnak, a szekér megindul, a testek zötykölődnek, kitöltődnek a rések. A plébános utastársként a nyomukba szegődik. Az ima nem szakadhat meg. Órák múlva két szekér érkezik, az egyik Kácha úr, a másik a plébános ül a kocsis mellett. Kácha úr rezzenéstelen, a plébános elgyötört arccal kecmereg le a bakról. A két szekérre sem fér fel minden test és testrész. Kácha úr számol. Nyolcvanhárom az áldozat. Ebből tizenegy gyerek. Hét asszony. Ki állja a temetés költségeit?

A plébános arcát tenyerébe hajtva sír. A könnyek feloldják a halotti imát.

Leni a dézsában áll. Hófehér bőrét véraláfutások mintázzák a combján, a hátán, a karján. Gyolccsal mosdatom a vézna testet, hátha lesimogathatom a foltokat. A haját is megdörzsolöm szappanos vízzel. Ezt nem kedveli, apró sikoltásokkal jelzi.

Mama megengedi, hogy sírjak, amikor mossam a hajam.

Sírj csak, ha jólesik.

Nem esik jól. Inkább becsukom a szemem, akkor nem fáj.

Kiemelem a dézsából, az asztalra állítom, egy lepedővel szárítgatom.

Nagyobb vagyok, mint te, mondja pajkosan.

Egy régi hálóingem adom rá. Hogy meg ne botoljon benne, a karomban viszem a díványig.
Ne tegyél még le, kérlel.
Leülök, ölembe veszem, ringatom. Piheg, mint egy fészkeből kizuhant madárka.
Hozok neked tejet, mondom, mikor elunom a dajkálást.
Lassan kortyolgatja, ízlelgeti, mintha először inna.
Pont olyan, mint nálunk, mondja elismerően.
Összegömbölyödvé alszik el.

Jozef csak este jön fel a szobába. Egészen fekete az arca. Nézi a díványon alvó Lenit. Nem szól, nem kérdez. Ruhástól fekszik az ágyba. Föléje hajolok, gombolgatni kezdem a zubbonyát. Megfogja a kezem, hogy megállítsa a mozdulatot. Ujjaimmal kifésülöm a homlokából a haját, ezt hagyja. Behunyja a szemét. Most látom először Jozefet sírni. A könnypatk egy ismeretlen arcot fut körbe.

Leni mesél a rongybábunak, amit a láda mélyéről szedek elő. Gyerekkoromban nem tudtam elaludni nélküle. Az utolsó vetélésemkor száműzöm a ládába. Leni ugyanazt a mesét mondja gurgulázó hangon, naponta többször. *Egyszer volt. Hol nem volt. Egy házikó! S abban ki lakott? hát egy anyó! Bekopogott hozzá egy királylány. Jaj, de beteg vagyok, nyöszörögte. Az anyó ezerjófűtéával meggyógyította. Igen ám, de a királylánynak megtetszett a házikó, nem akart visszatérni a palotába. Az anyó nem bánta, maradj csak, lányom. Nem hiányzott senkinek. Egyszer az erdőben sétált. Ugyan mit látott? egy kelepcebe esett sólymot. Kiszabadította, hát láss csodát! A sólyom legénnyé változott. Megölelték, megcsókolták egymást. Igen ám, de a sólyomból lett legény nem akart a házikóban lakni. A királylány meg csak ott akart. Ezért aztán elbúcsúztak, mint ágtól a levél. Hiába született Jozef és Leni. A királylány nem soká szomorkodott. Ott volt neki Jozef és Leni. Bújócskázhatott, énekelhetett, zsörtölődhetett velük kedvére. Boldogan éltek, míg meg nem haltak. Tudod, buba, egyszer csak mind meghaltak. Az anyó. A királylány. Jozef. És Leni.*

Leni él, teszem hozzá minden alkalommal, ki mesélne akkor a bubának?

Ez egy másik Leni, felhősödik el a tekintete.

Felhúzom a magam varrta nadrágot. Begyömösölöm alája a férfinget. Hogy ne lötyögjön a zubbony, derekam köré kötök két törölközőt, legalább melegít. Jócskán levágtam a hajam, hogy könnyebben elrejtthessem a tányérsapka alá. A siltet a szemembe húzom. Már hallom, vagy inkább megérezem, amikor a kisvonat elhagyja a tópataki vasútállomást. Jozef helyett markolászom, lendítem a tárcsát. Ráng az arcizmom. A vonatfüty megnyugtat. A masinisták mosolyognak. Nem jön több emberszállítmány.

Jozef karácsonykor szólal meg először. Egy nevet mond. Épp a havat söpröm az indóház előtt. Megáll a kezemben a seprű. Leni örömeiben összecsapja a tenyerét. *Szép hangod van, Jozef,* kiabálja. A név hónapokra eltörleszolta a szavak útját. Ahogy kigurul Jozef száján, megkönnyebbülök. A szörnyű szeptemberi éjszaka azonban nem váltható mondatokra. Egy másik Jozef beszél ezentúl hozzánk. ■ ■ ■

Divatjamúlt érzetek

Az illat szó talán azért divatjamúlt,
mert illat sincsen, legfeljebb a nyomorult
szagok. Az ipari bűzök kábán kitörnek
minden olajtól rohasztott pontján a földnek,

az összes lerakott szeméthalom alól
a megtervezett pokol ezzel válaszol.
Vagyis hogy egy nagy fenét volt ez megtervezve!
Mégiscsak méreggel rontunk rá az életre,

a másokéra persze, s ez megnyugtató.
Vesszen minden káros növény, minden alávaló
állat! Potyogjon bele a homályba,
még ott marad neki a nemlevés világa.

A létezőt mi uraljuk erős marokkal,
téves szerekkkel és gyilkoló ábrándokkal.
Ötven év alatt mások lettek a szagok,
egy szekrény, este illatára gondolok,

de a zajok ugyanígy megváltoztak,
amelyek egykor bárkire frászt hoztak,
most egyszerűen nem is hallhatók.
Ahogy mindenről lemarad egy bamba pók,

hálója szélén méláz, s elszökik a légy,
úgy veszik el az utolsó esély,
a kivesző fajok mindenkit elátkoznak,
kérdés, hogy mi minősül mostantól átoknak,

az utolsó példány sírása is,
vagy ez csak érzélgősség, amolyan avitt
szerelmi vallomás az élethez és hozzád?
Hiszen te vagy a legfontosabb, ha nem tudnád.

Gender

Ó, ne nézz rám kételkedve,
mintha nem volnék még felnőtt,
mert bámulok nyári felhőt –
így lesz az embernek kedve
gondok közt is egy mosolyra:
gondom majd a nő megoldja.

Fürdőszobánk ha beázik,
te beszélsz a dolgok nyelvén,
te szervezel mindent, nem én.
Az étellel így csatázik,
sokféle a tudásszomja:
gondom majd a nő megoldja.

Dühöngeni házmesterre,
én haboznék, kicsit várnék,
te tudod a pesti tájék
mitől szívderítő erre,
s ha véletlen nem úgy volna:
gondom majd a nő megoldja.

Köszönöm, hogy megkíméltél,
hozzanak bármit a vészek,
nem sodor el az enyészet.
Munkánál a durvább résznél
te álltál ott. Ez a módja?
Gondom majd a nő megoldja.

Tartozik, követel

Ki mit érez szerelemnek?
Kit utál meg ma a szív?
A bajok mind belebegnek,
a világ meg kiborít!

Szemeidből szerelem néz,
de ha kérdem, tagadod.
A hazugság sohasem méz,
szeretem csöpp alakod.

Ha fizetnék puha csókkal,
nevetésed megaláz.
Le a téves, zabi szókkal,
igazat vár el a ház!

De ha rosszabb, ami úgy van,
ama ténynél, ami nincs?
Ha szeretlek – szigorúan.
Ha utállak – ne legyints!

Az örök kérdések unalma

Rossz-e annak, aki meghalt, hogy halott?
Rossz-e annak, aki feltámadt, hogy él?
Rossz-e annak, ki feltámadt, hogy halott?
Rossz-e annak, ki meghalt, hogy él?

Rossz-e az a meg nem születettnek,
hogy nem is gyanítja, megszületik egyszer?
Rossz-e az, ha halottak születnek
új életre egyszer-egyszer?

Jó-e annak, aki meghalt, hogy halott?
Jó-e annak, aki feltámadt, hogy él?
Jó-e annak, ki feltámadt, hogy halott?
Jó-e annak, ki meghalt, hogy él?

Jó-e élni, vagy nem élni jobb?
Nemélni jó? Mi lehet a rossz?
A nemtudás az üres fejben forog,
váratlanul a rossz irányba kidob.

Jó-e az a meg nem születettnek,
hogy nem is gyanítja, megszületik egyszer?
Jó-e az, ha halottak születnek
új életre egyszer-egyszer?

Rossz-e élni, vagy nem élni rosszabb?
Élni rossz? De mi lehet a jó?
A tudás üres fejbe való,
a jó bármiből csak bosszant.

Ám legyen remek, tökéletes!
Remek annak, aki meghalt, hogy halott?
A halál sosem tökéletes.
Remek annak, aki feltámadt, hogy él?

Tökéletes annak, ki feltámadt, bármi?
Tökéletes annak, ki meghalt, hogy él?
Annyit azért nem tudok megállni:
unalmasabb a halál akárminél.

Unalmas-e annak, aki meghalt, hogy halott?
Unalmas-e annak, aki feltámadt, hogy él?
Unalmas-e annak, ki feltámadt, hogy halott?
Unalmas-e annak, ki meghalt, hogy él?

Vörös István (1964) József Attila-díjas költő, prózaíró, kritikus, irodalomtörténész.
Legutóbbi verseskötete: *Elégia lakói, 2000–2011*, Tipp Cult, Bp., 2018.

Folyószöveg

„hulláimok”
W. S.

Folyószöveg

Pontosan, legalábbis folyamkilométer pontossággal meg tudnám határozni, hol szálltunk partra, és az év, hónap, nap is megadható, ha kell, mert felírtam a naptáramba. De azt hiszem, mégis elég annyi, hogy egy kavicsos szakasz volt a Szentendrei-sziget Vác felőli oldalán. Partra szálltunk, mert J. szólt, hogy ki kéne kötnünk, ha lehet. Tudtam, hogy fontos, nem mondta volna csak úgy. A kielboottal a parthoz kanyarodtunk, és J. a fák közé sietett.

J.-ot én tanítottam meg evezni. A kielben való evezést senki sem tanulja meg könnyen, neki elég hamar sikerült. Szépen és kitartóan evezett. Jó hosszú tempókat csinált, erősen hátradőlt, használta a hasizmát. Lehet, hogy vele tudtam legjobban evezni. Nemcsak miatta, mert ő annyira ügyes volt, hanem mert akkor voltam a csúcson. Evezős szempontból legalábbis. Akkor voltam a legerősebb és a legigénytelenebb. Abban az értelemben, hogy nem akartam folyton enni, inni. És ha ittam, tökéletesen megfelelt a víz. Boldog voltam Svájcban kapott termosz-kulacsommal, amiben fél napig friss maradt az ital. J.-al gond nélkül eveztünk órákon át, akkora távokat megtéve, amekkorákat később, másokkal, és persze másmilyen csónakban, csak teljes napok alatt tudtam leküzdeni.

– Hát megjött – mondta.

Azért kötöttünk ki, mert valamit érzett, mint ha a vérzés indult volna meg. És tényleg. Napok óta késett, talán egy egész hete. Állásom akkor se volt, alkalmi megbízások alapján dolgoztam. Ezzel együtt nem biztos, hogy elvetettük volna a gyereket, ha akkor megtapad. Lehetne egy több, mint harminc éves fiunk vagy lányunk. Aki viszont úgy döntött, hogy inkább nem tapad meg. Nem ragaszkodik. Hozzánk? Nem ragaszkodik hozzánk. Vagy csak egyáltalán, az élethez. Ellökte magát a méhfalról.

* Az alábbi részlet a MAC 2020 irodalmi fesztiválja képzült, és megjelent fordításban a fesztivál antológiájában.

Utód utóbb, írtam be a naptárba, amikor hazaértünk.
Megkönnyebbülten hagytuk el azt a partot.

Anyám is jó evezős volt. Most van kereken hatvan éve, hogy végérvényesen tudomásul kellett vennie: terhes.

Kijöttem a Dunához fontos gondolkodni valók miatt. (2019, *nyár*.) Legalább három dolog, amivel nem jutottam előbbre. Csendre volt szükségem. Kibicikliztem egy partra. Nem szerepelt az átgondolni valók között, hogy mi volt kereken hatvan évvel korábban. Fördőnadrágot nem vittem magammal, a folyópartra érve csak térdig tudtam bemenni a vízbe. Mert eredetileg nem akartam bemenni, ott viszont képtelenségnek tűnt, hogy legalább egy kicsit bele ne menjek. És ott, a Dunában állva villant be, hogy hatvan évvel és nyolc hónappal korábban voltam egy hónapos magzat. Akkorra vált nyilvánvalóvá a létezőm.

Régóta úgy tartom számon, hogy valamelyik parton szeretkeztek, abból lettem. Miután egy jó eveztek. Együtt mozgott a karjuk, lábuk, egyszerre dolgoztak a hasizmaik. Partra tették a csónakot, leterítették a háncsból készült takarót, és kezdetét vette egy másfajta, kevésbé párhuzamos mozgás. „Olyankor az ember mindent belead”, mondta egyszer anyám, évekkel később. Kamasz voltam, és azt firtattam, miért veszik annyira komolyan a szexet az emberek. Nem sokat értettem a dologból. Amikor azt mondta, hogy „az ember” anyám nem magáról beszélt, de persze magáról beszélt, illetve magukról. Ahogy ott a parton, apámmal. Nem mondanám, hogy részletekbe menően, de már sok éve így látom. Viszont azt, hogy a terhesség tudatosulása is a Dunához kötődhet, most fogom csak fel.

Hiszen nyár volt.

Semmi sem utal rá, de úgy gondolom, akkor apám nem volt ott. A nemzéskor kétségtelenül ott volt, de nem lehetett ott mindig. Volt neki rendes családja. Felség, nagy gyerekek. Velük is kellett lennie valamikor.

Ezzel együtt ő is ott lehetett természetesen, de valószínűbbnek látom, hogy más ismerősökkel, egyetemi barátokkal evezett akkor anyám. A mozgásra, ha már jól tud evezni valaki, alig kell odafigyelni, nagyjából öntudatlanul történik. Még a csukló finom elforgatása is, aminek köszönhetően az evező hátra tud siklani a vízfelszínen, majd befordulni és megfeszülni. A felsőtest hátradőlése és előrelendülése. A láb behajlása és elrugaskodáshoz hasonló kirugózása. Közben a gondolatok elcsatangolhatnak erre meg arra, vagy makacsul foroghatnak egyazon téma körül. A dátumok. Ennyit nem szokott kélni. Egy-két napot igen, de ennyit még soha nem késett.

sokat ruháiktól megfosztva a város kellős közepén a kövezett partjaimra hurcoltak, felsorakoztattak és lelővöldöztek. A hullák egy részét napokon belül kivettem magamból, a többit magamban tartottam. De most egy kis időre elvonja tekintetét a belém lőtt emberekről, hogy általam mondhasson valamit Önöknek, ha már voltak olyan kedvesek, és fölkérték.

Mondjunk valamit Magyarországról.

Zoltán Gábor körülbelül tízéves lehetett, amikor kettesben az anyjával legyalogolt hozzám, és az egyik hidamon átment Budáról Pestre. Ott, a hídon beszélt neki az anyja ötvenhatról. Azt még én sem tudnám megmondani, hogy volt-e az útjuknak valami célja, vagy csak sétáltak; hogy véletlenül került szóba a forradalom, vagy

Budapestet a Duna kettévágja, annyiszor leírták már. De akik ilyen és ehhez hasonló cselekedeteket tulajdonítanak nekem, azok figyelmen kívül hagyják, hogy én előbb ott voltam, Budapest csak később jelentkezett, hogy jöttem, tessék engem kettévágni. Az igaz, hogy a város most ott terpszkedik kétoldalt a partjaimon és néhány szigeten. Vagyis még a legtávolabbi széle sincs tőlem igazán messze, de az is igaz, hogy területének nagy részéről nem látszom, sok ottani lakos számára a jelenlétem nem érezhető. Simán elégedélen valamelyik szélső kerületben úgy, hogy hét- vagy hónapszámra, akár évekig nem látnak engem. Ami azt az író, Zoltán Gábort illeti, akit Önök voltak kedvesek megkérni, hogy írjon valamit Magyarországról, és aki rövid gondolkodás után hozzám fordult, nos ő Budapesten él, a közelemben. Bár annyira mégsem közel, hogy az ablakot kinyitva megérezhesse a Duna-szagot. Ahhoz egészen a partig kell mennie, és ott is csak akkor érezheti, hogyha a szél éppen felé sodorja a kipárolgásomat. Bizonyára vannak, akik enyhe büznek érzik, ám neki olyan, mint a testszag, olyasvalakié, akit ismer és szeret. Hogy én is szeretném őt, azt szerintem nem hiszi. Hiszen éppen ő írt egyik könyvében „a folyók végtelen közönyéről”.

Egyszer majdnem megöltem. Attól ő még nem gondolja, egy percig sem gondolta, hogy haragudnék rá vagy netán gyűlölném, és az ismeretségünk is elmélyült az esetnek köszönhetően. Ha ő nem veszett is belém – egyelőre –, az tény, hogy az utóbbi években mással se foglalkozik, mint negyvennégy telének, a háború végének eseményeivel, melyeknek során egyes magyar lakosok más magyar lako-

Mint amikor kitört a háború. Azt is hasonlóképpen kellett felfogni. Egyik nap még nem jöttek harci hírek, bár az országok közötti feszültség növekedéséről tudni lehetett, vagyis az embernek számolni kellett vele, hogy egyszer csak megint véget ér a béke, és háború kezdődik, mint a szülei fiatalsága idején, tizennégyben, hogy ez vele is megtörténik, aztán bemondta a rádió, megírta az újság, hogy lebombázták, elfoglalták ezt vagy azt a várost, veszteség ennyi és ennyi. Vagy később, hogy a rajongva szeretett bátyja orosz fogságba esett, azt is hírül vette. Másokkal is megtörtént, sokakkal, aztán föl kellett fogni, hogy most éppen az ő bátyját vették el, neki kell aggódnia, sőt, könnyörögnie. Levelet írt Jozsif Visszarionovics Sztálinnak, kérte szépen, hogy adja vissza a bátyját. A levél nem hatott, anyám bátyja Sztálin halála után került csak haza.

Ugyanúgy fel kell fognia, hogy gyereke lesz. Nem hiheti többé, hogy a petesejt megtermékenyítetlenül maradt, vagy hogy megtermékenyült ugyan, de nem tudott megtapadni. Nem kezdődik újabb ciklus. Megállt.

Most még csak ő tudja, de ez nem maradhat így.

El kell mondani. A gyerek apjának. A saját anyjának.

Mennyi idő telt el, mire megmondta, nem tudom. Túl sokáig nem halogathatta.

Azon a nyáron még kijárhatott a Dunára, de a rá következőn már nem. A terhesség véget vetett anyám evezős életének. Hogy hiányzott neki, az nem kétséges, ugyanakkor boldog volt a kisgyerekekkel, velem. Úgy mondta utóbb, és fényképek tanúsítják.

Parti népség lett belőlünk. Anyám kivitt a Dunához, egészen kicsi koromtól fogva. Az első nyaramnak inkább a vége felé, de a másodikon már sokszor. A partról nézte a különböző csónakokat és hajókat. Elvesztette a társaságát – ott voltam helyette én. Csak hát a szárazföld felől a legtöbb partszakasz rosszul megközelíthető, és a jobb helyek eleve túl távol vannak a budai lakástól. Legkorábban egy Újpest közelében lévő partra jártunk. Bevillamosoztunk a Jászai Mari térig, ott átmentünk egy másik villamos végállomásához. Bent, egy háztömböt megkerülve fordult a szerelvénnyel, és ment, keresztül Újlipótvárosra és Angyalföldön, egészen az újpesti városhatárig. Onnantól kellett gyalogolni. Nehéz lehetett a gyereket vinni meg a törülközőket, enni-valót, vizet. A játékaikat. De sok minden, ami ma szükségesnek és természetesnek tűnik, akkor nem tartozott az alapfelszereléshez. A napozókrémek, például, meg az üdítőitalok. A kezdeti időkben, azt hiszem, fürdőruhám se volt. A vízhez érve ki lettem szabadítva a pelenkából, és az nyilván jó volt nekem. Csak késő délután, amikor visszaindultunk, lettem újra becsomagolva.

ták, hogy fordítva tudják, vagy nem, esetleg egyik tudta, másik nem, de annak se volt csekély a valószínűsége, hogy az egyes ember magáról se tudta, mit hogyan tud, leginkább azért, mert nem is akarta tudni.

Ebből a szempontból ők mások voltak. Náluk soha ki nem mondták, hogy „ötvenhatos események” vagy hogy „ellenforradalom”.

Csak onnantól tudom mesélni, hogy a hídra értek, fölém. Nyári nap volt. Zoltán Gábor anyja akkor kezdett beszélni arról, hogy a forradalmakat mindig a fiatalok és a nagyvárosiak kezdik. A fiatalok mindenhol élesebben látják a dolgokat, és kevésbé hajlamosak megalkuvásra, de sokszorosan igaz ez a nagyvárosiakra, mondta. Így volt 1848 márciusában, és 1956 októberében is. Ötvenhatban az egyetemeken kezdtek gyűlésezni, onnan mentek ki először az utcákra. Az egyetemisták kezdtek tüntetni, vállalva, hogy megverik vagy akár meg is

Zoltán Gábor anyja előre eltervezte, hogy beavatja a fiát a történetbe. Hogy valamiért eldöntötte: elérkezett az idő, a beavatásnak meg kell történnie. Ha viszont így volt, akkor érdekes, hogy éppen nálam tette azt meg, és nem náluk, otthon. Megesett akkoriban, hogy egy-egy fontos tudnivalót a lakás helyett külső helyszínen osztottak meg a felnőttek a gyerekekkel. Bizonyára tartottak a lehallgatástól, ami egyszerre volt reális veszély és abból szétburjázó általános aggodalom. Az az általános, túlzott aggodás mélyen jellemző az ötvenes, hatvanas, hetvenes évekre, és nem kevésbé jellemző a teljesen valóságos, állandósult veszély is.

Persze nem mindenki volt veszélyeztetett, vagy legalábbis nem ugyanolyan mértékben. Milliósámmra éltek az országban olyanok, akik elfogadták az országot ellenőrzése alatt tartó kommunista párt narratíváját, és ötvenhatot ellenforradalomnak, véres lázadásnak tekintették, amelynek leverése után egy bölcs és mérsékelt vezető, egy bizonyos Kádár János vette kezébe a gyeplőt, sok viszontagság után kevésbé rögzös utakra irányítva az ország szekerét. Ők nem félték sem az egyenruhás, sem a titkosrendőröktől, legalábbis úgy tettek, mintha nem félnének, és ennek megfelelően ők ellenforradalomnak mondták azt, amit mások forradalomnak. A kétféleképpen emlékezők ritkán beszéltek egymással a kényes témáról, viszont arra az esetre, ha mégis muszáj volt, kialakult egy köztes, látszólag konszenzusos megnevezés: „ötvenhatos események”, ami mélyen jellemző volt arra a korszakra. Összekacsintás volt benne, „te is tudod, én is tudom”, csak az nem volt világos, hogy ki mit tud, lehet, hogy épp fordítva tudták, és vagy tud-

Ott pisítem először állva, fiúsan. Bementem a Dunába, mégpedig egyedül. Anyám a törülközőn ült vagy feküdt, figyelt. Jött egy hajó, és a hullámai elértek hozzám. Akkor sok gőzhajó járt még a folyón, a lapátkeres utasszállítók különösen nagy hullámokat keltettek. De még mielőtt az első hullámok elérik a partot, a hajó magához rántja a vizet, ami visszahúzódik. Ha benn állsz a vízben, érezheted, ahogy lelappad, meg ahogy téged is vonz befelé, és a talpad alatt megmozdulnak a homokszemek vagy kavicsok. Nem sokkal később a víz visszalökődik, téged is csapkod. Először éreztem olyat. Megjött a kedvem, hogy én is mozgást adjak a víznek, és anélkül, hogy gondoltam volna rá, mit csinálok, kieresztettem, ami a hólyagomban összegyűlt.

Megéreztem a mozgást. Megéreztem a hímvesszőmet.

Attól kezdve örömmel pisítem a vízbe és a homokra, a fákra.

Az első alkalom emléke csak közvetett, anyám mesélte. Saját emlékem egy kevésbé harmonikus pillanatról maradt. Csatangoltam a parton, míg egy pokrócon összebújó párhoz értem. Nem örültek nekem. Fák rejtekébe húzódtak, lehet, hogy szeretkeztek, vagy készültek rá, talán már nem volt rajtuk ruha. Egyszer csak ott álltam köztük és a folyó között, pucéran. Fölösleges szóke puttó. Mintha be akarnék szállni páros időtöltésükbe. Bár attól is joggal tarthattak, hogy pössentek egyet ott nekik. Én még máshogy nem tudtam használni a hímvesszőmet. Nem örültek nekem. Emlékeztem megőrizte a nő kis sikítását, és hogy a férfi elzavart.

Ahhoz az első általam ismert parthoz még egy elzavarás emléke fűződik.

Egyik reggel, miután végigvillamosoztuk és -gyalogoltuk a hosszú utat, és épp mielőtt a szokott helyünkre értünk, utunkat állta egy egyenruhás, fegyveres férfi. Nem kiabálva, inkább gúnyosan közölte, hogy az egy lezárt terület. Anyám azt mondta, hogy mi ide szoktunk járni, ő nem hallott semmilyen lezárásról.

Mit képzél, hogy majd külön megbeszéljük vele a hatóságok, milyen szabályok lépnek életbe?! Vegye tudomásul, ez tilos terület.

Mint az angyal, aki Édenből kikerget. Égő kard helyett géppisztollyal. Pontosan emlékszem a dobtárra.

Ott kellett hogy megvédje a szocialista világregszert.

Olyan kicsi voltam még, nem figyeltem meg az egyenruhát. Hogy katona volt vagy rendőr. De ha választanom kell, inkább kék vagy szürke ruhát viselt, mint zöldesbarnát. Akkoriban az Államvédelmi Hatóságnak valószerűtlenül szerteágazó jogosultságai voltak, például ez az intézmény tartotta nyilván és ellenőrizte a kishajókat, csónakokat is. Sok évvel később, ami-

tességes volt, az se nagyon konyított ahhoz, ami rá volt bízva. Jó esetben idővel beletanult. Évekkel a háború után alig volt mit enni, mert nem bírták megtermelni az élelmiszert. Akkor kimentek a rendőrök a parasztkhoz, és feltúrták a házukat, kertjüket: nézték, hogy nincs-e elrejtve valami kis élelmiszer. Mindent, ami termett, be kellett szolgáltatni. A parasztnak a saját disznójukat nem volt szabad levágniuk. Ha rajtakapták őket, mehetek börtönbe vagy munkatáborba.

Amikor a szovjet vezér, a Sztálin meghalt, javult a helyzet. Magyarországon leváltották az addig, keményvonalas miniszterelnököt, és kinevezték Nagy Imrét. Ő is kommunista volt, de nem az elvakultak közül való. Láttá, hogy elnyomás lett a szép ideákból, szenvedés és nyomor. Rendelkezéseket hozott, amikkel javított a helyzeten. Kevésbé sanyargatták a parasztnak, sok embert kiengedtek a börtönökből és a munkatáborokból. Sokan akkor tanulták meg a nevé, az első, rövid miniszterelnöksége idején. Azért nem tartott sokáig, mert a Szovjetunióban

ölik őket. Hirtelen annyira elégük lett az elnyomásból, hogy nem tűrtek tovább, mondta Zoltán Gábornak az anyja, miután egy kicsit már eltávolodtak a budai parttól, és mélyen alattuk látszottak az örvényeim fodrai. A következő napokban tényleg sokan meghaltak és megsebesültek, az ő ismerősei közül is többen. Azok a napok mégis soha máskor nem tapasztalt örömet hoztak. Mert az országot a háború végétől fogva a Szovjetunió tartotta megszállva, rengeteg katonája volt itt, tankokkal, repülőekkel, és a kommunista-kon keresztül a magyar hadsereget és a rendőrséget is a Szovjetunió tartotta kézben. Egyszer csak mindez nem számított, mert a sok fegyvertelen ember kiment az utcára, és tüntetni kezdett. Énekeltek és kiabáltak, és nem félték a rendőröktől. Aztán fegyvereket szereztek, és a városban utcai harcok törtek ki, és a kommunista pártvezetők nagyon hamar meghátráltak. Tudni kell, hogy a kommunisták sem voltak mind gonoszak, sokan idealizmusból álltak közéjük, mert az volt a céljuk, hogy javítsanak a szegény emberek helyzetén, igazságosabb társadalmat akartak a korábbinál. Csak amikor az egész kezdett elfajulni, és rettenetes diktatúra alakult ki a Szovjetunióban meg minden megszállt országban, ezek az idealisták akkor vették észre, hogy baj van. Az ötvenes években mindenkitől, akinek volt valamije, elvettek mindent. Nem nézték, hogy a volt földbirtokos ért-e a mezőgazdasághoz, még azt sem engedték, hogy alkalmazottként végezze azt a munkát, amihez ért. Kifosztották, börtönbe csukták, jó esetben segédmunkásként dolgozhatott, és a gyerekei nem mehetek egyetemre. Ugyanez történt az iparban. Iskolázatlan munkásokból csináltak igazgatókat. Ezek közül amelyik tiszt-

kor nekem lett egy kielbootom, megkaptam hozzá az ötvenes években, az ÁVH által kiállított igazolványt. Tényleg, a Dunára se lehetett úgy kimenni, hogy ne legyen az ember az ÁVH szeme előtt.

A vízen rohamcsónakok jártak, úgy mondták, rocsók. Nagy zajjal és füsttel, erős hullámokat gerjesztve. Egyenruhás ember állt a farban, mélyen lenyomva az ormótlan hajótest hátsó részét, amitől az orr kiemelkedett. A motorból hosszú tengely lógott hátra, végén a propellerrel.

A pesti oldalra többet nem jártunk strandolni. Egyszer anyám az újlipótvárosi partszakaszra beszélt meg találkozózt az egyik barátnőjével. Ott telepedtünk le, a Margit-szigettel szemben, a kőlépcsőkön, közvetlenül a víz fölött. Mind a ketten hoztak magukkal sós és édes süteményeket. Eszegettünk, beszélgettek, amíg egyszer csak el nem haladt előttünk egy hajó. Fölfelé tartott, vagyis a parthoz közel: ott rendszerint kisebb a sodrás, gyorsabban tudnak haladni a vízi járművek a folyásiránnyal szemben, míg lefelé nagyjából közepén mennek. Úgy elmerültünk az eszegetésben és beszélgetésben, hogy nem vettük észre a hajót. A legelső hullám felcsapott a lépcsőkre, ránk, és magával sodorta a terítőket, a süteményes dobozokat, a papírszalvétákat. Anyámék utánuk kaptak, nem tudom, meg tudtak-e menteni bármit. Én pedig haragra gerjedtem, kiabáltam a hajó után. Mindent beleadtam, ami egy kicsi gyerektől és a szerény káromkodáskészletéből kitelik. Tehetetlen-ségem és dühöm őshelyzete ez.

A szabadság őshelyzete az, amikor pucéran állok a hullámok között, és beléjük vizelek, az elutasítottságé az, amikor az ölelkező pár elzavar, a kitaszításé a géppisztolyos emberrel kapcsolatos. A megszügyenülés őslénye szintén a Dunához és a hajókhöz kötődik, annak ellenére, hogy bent a szárazföldön volt benne részem. (Mondjuk nem messze a parttól – fél kilométerre legfeljebb.)

A bölcsödében betanítottak nekem valami verset, amiben gőzhajó szerepelt, és a gondozók úgy látták jónak, hogy karmozdulatokkal illusztráljam a lapátkerek forgását. Amikor átkerültem az óvodába, az egyik első napon meg kellett mutatnom, hogy mit tudok. Lelkesen álltam a csoport és az óvónók elé. De kinevettek és csúfoltak, mégpedig a számukra értelmezhetetlen karmozdulatok, a gőzhajó utánzása miatt. Túlzásnak tűnhet, ha elmondom, hogy attól a perctől kezdve végig, az utolsó óvodai napig csak csupa szégyen, megaláztatás és magányosság töltötte ki a napjaimat, ám ha nem az arányosság igénye vezet, hanem az őszinteségé, akkor ennél maradok. És igen, túlzás volt, az egész óvoda túlzás volt.

háború. Az oroszok kibújtak. És akkor egyetemisták, fiatal értelmiségiek beszélni kezdtek az oroszokkal a saját nyelvükön, és elmagyarázták, hogy nem ellenségek. Hogy ők egyáltalán nem fasiszták, és kicsit sem haragszanak az orosz népre. A katonák hittek nekik, és együtt vonultak tovább. A több ezer magyar és köztük az orosz tankok, egyenesen énfelem, meg a Parlament felé. A tankokra felmászta a magyar fiatalok, és ölelkeztek az oroszokkal. Az anya ismerte az egyiküket az egyetemről. Azok az oroszok nem csukták le a tankok lövegtornyait, nevettek és integettek. A Parlament előtt, a nagy téren rengeteg ember volt, és közöttük békésen az orosz tankok, mesélte az anya. Még magyar nemzeti zászlókat is lobogtattak rajtuk. És akkor, váratlanul, géppuskákból löni kezdtek a tankokra és körülöttük az emberekre. Válogatás nélkül, csak hogy minél többen elpusztuljanak. Utána a diktatúra hívei azt mondták, hogy a felkelők gyilkoltak, a forradalom hívei pedig azt, hogy a diktatúra politikai rendőrsége csinálta. Valószínűleg a háztetőkről lőttek, több géppuskából.

irányt váltottak, megint bekeményített a kommunista párt, és rögtön azután Magyarországon is, és Nagy Imrét leváltották. Azonnal jöttek a szigorú intézkedések, ismét kezdték elhurcolni a gyanús embereket. Nagy Imre visszavonultan élt, csak egy kevés barátja tartotta vele a kapcsolatot. De amikor ötvenhatban elkezdődtek a tüntetések – itt, ezen a hídon is sok ezren vonultak –, azt kezdték követelni, hogy ő legyen megint a miniszterelnök. Elmentek érte a lakásához: őt akarja a nép. A fiatalok hívják.

Ismertem Nagy Imrét az Orvosegyetemről, mondta az anyja Zoltán Gábornak. Szívbeteg volt, rendszeresen bejárt vizsgálatokra. Emlékszem, ahogy ott ül a klinikán, és méri a vérnyomását. Szelíd és kedves ember volt.

A híd pesti végénél áll a ház, aminek ablakához vezették ötvenhat október huszonharmadikának délutánján, és lent gyülekezett a nép. Először úgy szólította meg őket, mintha kommunisták volnának, mert hiszen ő is az volt, egy kommunista: „elvtársak!” Nagy Imrének gyöngye volt a hangja, alig hallotta valaki, de azoknak sem tetszett. Akkor elkezdte énekelni a himnuszt, és a tömeg vele énekelte.

Aztán az orosz katonákról beszélt az anya, akiket beküldtek a városba, azzal, hogy fasiszták ellen fognak küzdeni. Tankokkal nyomultak az utcákon. Volt, ahol lőttek is, és a budapestiek szembe szálltak velük. Fiatalkok, sok esetben gyerekek gyűjtötták fel a tankokat, benzines palackokkal, és szegény orosz kiskatonák szénné égtek odabenn. De Magyarországon addigra már sokan tudtak oroszul. Az anya elmesélte, hogy ott volt, látta, amikor a fegyvertelen emberek megállítottak egy tankoszlopot, és kiabálták, hogy nincs

A budai oldalon távolabbra kellett utaznunk, mint a pestin. Villamossal mentünk a Margit-híd budai hídfőjéig, ahol HÉV-re szálltunk. Viszont azt nem tudom, hol szálltunk le, és hogy értük el a partot. Nyilván sokat kellett gyalogolni, keresztül falun és földeken, hogy elérjük a Szentendrei-sziget melletti ágot, amit Kiságnak is neveznek, mert a másik, a Váci ág, legalább kétszer szélesebb. A Váci ágon a hajóforgalom nagyobb, ott járnak a teherhajók és a nagy utasszállítók, a szárnyashajók.

Biztosan nehéz volt eljutnunk oda, de ott már jó volt. Semmi kellemetlen élményem nincs azokról a napokról. Bent a városban, a játszótéren a többi gyerek nemegyszer elrontotta a homokváramat, vagy elszedte a játékaimat. A nagymamám kifakadására emlékszem ezügyben, hogy folyton új homoklapátot kell vennie nekem. A parton több volt a hely, nem ütköztem folyton más gyerekekbe.

De ha a parton csupa jó történt is, az árát ezeknek a paradicsomi időtöltéseknek is meg kellett olykor adni. Egyszer napszúrást kaptam, és hazafelé, a HÉV-en rosszul lettem. Tele volt zsúfolva a szerelvény, nemhogy ülőhelyünk nem volt, de álltunkban mindenfelől szorítottak. Ebben a helyzetben hatalmasodott el a fejfájásom, jött rám a szédülés és a hányinger. Elszürkült a szemem előtt a világ, és megroskadtam. Elesni persze nem lehetett a testek sűrűjében. Még jó, hogy nem hánytam össze magam és a tömeget. Az utazás körülményeire csak az egyetlen rosszulétem miatt emlékszem, valószínűleg máskor sem utaztunk kényelmesebben hazafelé azokon a nyári vasárnap délutánokon.

Szerencsére nem tudtam még, hogy mennyire az aljára szorultunk a Duna-menti népszerűségnek. Nem voltunk bejáratosak a leányfalusi nyaralókba, és nem ismertük a horányi üdülőtelepet. Leányfalu előkelőbb, a régi világbeli elit birodalma, és azoké, akik meg tudták szerezni a negyvenes-ötvenes években onnan kiszoruló házaikat, telkeit: sikeres orvosok, jogászok és művészek birodalma. Nekik általában autójuk volt, ők nem szorongtak és veritékeztek a HÉV-en, és egész hétvégeket kinn tölthettek. A horányi üdülőtelep sokkal szerényebb a kilátás nélküli kis telkekkel és házakkal, és nem gyökerezik a háború előtti világban, alapvetően a szocializmus felső középrétegének telepelye. Azért ezek a kis kertek és házak is megadták a lehetőséget birtokosaiknak, hogy teljes hétvégeken vagy a nyári szabadság hetein át a Duna közelében lehessenek. Meg persze a családi, baráti együttlétekre. Én a horányi üdülőtelepről sem tudtam.

Mi nagyjából magunkban voltunk.

Egyszer az egyik csónak, ami a mi partunk mellett fölfelé haladt, megállt a vízen. A benn ülők észrevették anyámat, megismerték. Mielőtt megszülettem, evez-

Titok volt ez, egy titkos történet, amibe az anyja avatta be, és csak én tudtam róla, mert ott történt, nálam. Mint ahogy több más beavatása szintén nálam, az én közelségemben ment végbe. Ám azok más jellegűek, nem most fogok róluk beszélni.

Viszont azt muszáj hozzátenni, hogy lett volna még néhány további történet, amit elmondhattak volna neki, beavathatták volna még néhány fontos misztériumba, ám azokra valamiért nem került sor. Innen tudja, hogy a nemtudás is egyfajta örökség, amit továbbad egyik nemzedék a másiknak, szülő a gyerekeknek.

Ha összehasonlítjuk más országokkal, feltűnik, hogy Magyarországnak nemigen vannak jó történetei. Például nemrég csodálkozhattunk rá, hogy Anglia még a vesztes csatáiból is jó történeteket képes kibontani: a Dunkerque című film, miközben nem leplezi el a vereséget és a pusztulást, az összefogás és a remény élményében

Arra a lövöldözésre én is emlékszem – ott történt a part mellett.

Orosz katonákat is eltaláltak, de főleg a fegyvertelen magyarokat, mesélte Zoltán Gábornak az anyja. Rengeteg halott és sebesült maradt ott.

De akkor még tartott a forradalom lendülete. Nagy Imre újra miniszterelnök lett, koalíciós kormányt alakított. Budapesten elcsöndesedtek a harcok, az ország kezdett megnyugodni. Az oroszok behúzódtak a laktanyáikba. Rövid ideig úgy látszott, hogy egy kis ország kísétálhat a diktatúrák közül, át a demokráciák közé. Ami hihetőnek látszott, mert közvetlenül azelőtt elengedték Ausztriát, azzal, hogy semlegességet vállal. Az Magyarországnak is megfelelt volna, a felkelők is a semlegességet szerették volna, meg Nagy Imre kormánya is. Aztán a szovjetek úgy döntöttek, hogy mégsem hagyják annyiban, és leverték a forradalmat. Nagy Imrét elfogták. Két évvel később, titokban elítélték és felakasztották. Felkínálták neki a lehetőséget, hogy bélyegezze meg a forradalmárokat, és határolódjon el tőlük, ahogy Kádár János csinálta, de ő ebből nem kért. Nem mentegette magát, nem kért gyelmel.

A gyerek hallgatott, engem nézett. Egyébként is lehet, hogy elcsuklott volna a hangja, ha megszólal. És később sem beszélt senkinek arról, amit akkor halott az anyjától. Addigra már tudta, hogy az iskolában végképp nem szabad ilyesmit szóba hozni, de az iskolatársaival még az épületen kívül sem. Magában tartotta, nem felejtette el. Az évek során kiderült, hogy egészen másképp élnek és mozognak a világban azok, akiket hozzá hasonló tudással oltottak be, mint akiket nem.

tek együtt. Annyira örültek neki, hogy kikötöttek. Partra emelték a kielbootot, hozták a törülközőiket, és mel-
lénk telepedtek. Lehet, hogy amúgy is rájuk fért már egy pihenő. Akik kielbootban eveznek, menetközben nem
tudnak helyet cserélni, mint egy ladik vagy vitorlás legénysége: ahhoz, hogy a kormányos átülhessen evezni, va-
lamilyik evezős kormányozni, mindenképpen ki kell kötniük, és ilyenkor gyakran a lábtámaszokat is át kell ál-
lítani. Minden centi számít. Szóval nem feltétlenül csak miattunk szálltak partra, de tény, hogy egy darabig ott
időztek, velünk. Vízi emberek a parti népséggel. Csak azt tudom, hogy férfiak, nők vegyesen voltak köztük, leg-
alább egyikük férfi volt. Erősnek láttam, határozottnak és jó kedélyűnek. Értékeltem ezeket a vonásokat. Hiányt
szenvettem bennük. Már a kikötésük és hozzánk telepedésük is esemény volt, de még valami történt akkor, és
azt hiszem, ha az meg nem történik, nem is marad meg emlékezetemben az eset.

Felajánlották – úgy emlékszem, a férfi ajánlotta fel –, hogy kivisznek a vízre. Elvisznek egy körre. Ha anyám
megengedi. Megengedte, bízott bennük, pedig nem
tudtam úszni. Vízre tették a hajót, ki-ki elfoglalta a he-
lyét, és engem beültettek az első evezős és a kormá-
nyos közé. De hát mit se tudtam akkor első és máso-
dik evezősről meg kormányosról, bőven elég volt, hogy
anyám beemelt és elhelyezett, és elengedett. Rábízott
az ismerőseire. Ő ott maradt a parton, a hajó pedig
hamar eltávolodott. Mentünk egy kicsit fölfelé, aztán
fordultunk, be a folyó közepére. Az evezősök hagyták,
hogy sodródjunk lefelé, az egész csak néhány perc volt.
Aztán visszakanyarodtunk a parthoz.

Később megtanultam anyámtól, hogy a hajók min-
dig (szinte mindig) folyásiránnyal szemben kötnek
ki, és ugyanúgy a csónakok. A kikötés miatt is fontos,
mert jobban lehet manőverezni, ha az orr szembeke-
rül a sodrással, és ha hátul van a kormánylapát, de fő-
leg az indulás miatt: nem praktikus, ha a teherrel, uta-
sokkal megrakott hajó először elindul lefelé, viszi a víz,
és akkor, már bent a sodrásban kell száznolcva fon-
kos fordulatot végrehajtania.

Ez nagy dolog volt. Így visszagondolva még inkább,
mint akkor, élőben. Egy kiskölyökért megcsinálni azt
a kört... Mondjuk főleg anyáért csinálták, de ak-
kor is. A kedvezményezett én voltam. És élveztem. Az
evezősök, akik ezt megadták nekem, nem valószínű,
hogy élnek még. Legyenek áldottak a túlvilágon, le-
gyen áldott az emlékük.

egyszer másképpen is lehet beszélni talán – vagy egyáltalán nem beszélünk róla többé. Lehet, az emberek egy-
szerre rájönnek majd, hogy mindezek elvont fogalmak, és amire az élethez valójában szükségük van, az nem
más, csupán egy *lakható hely*. Egy ilyen hely valószínűleg minden erőfeszítést megérne. De ez már a jövő kér-
dése, vagyis az én szemszögömből: utópia.”

Egyik beszédében Kertész azt is felidézte, hogy sok év bezártság után 1989-ben utazhatott először Bécsbe.
Ott pedig, ahogy szabadon sétálhatott a városban, egyszer csak elindult a folyó felé.

Felém.

Abban, hogy Zoltán Gábor is ugyanakkor jutott el Bécsbe először, nincs semmi különös. És hogy az ő útja is
hozzám vezetett, az – ahogy Kertész Imre mondhatná – *igen természetes*.

egyesíti a közönséget. Magyarország erre képtelen, és
szerintem nem amiatt, hogy csak folyói vannak, nincs
tengere. De mert jó történetekre mégiscsak igény vol-
na, írók és filmesek valamint politikusok szívósan kí-
sérleteznek ilyen termékek előállításával. Ötvenhatot
is próbálják lelkesítő sztorivá tenni. Sajnálatos módon
a próbálkozások nem igazán hitelesek. Talán azért,
mert akik a mostani hatalom szolgálatában állva sze-
retnék ötvenhat előremutató történetét megcsinál-
ni, a legkevésbé sem kötődnek azokhoz, akik 1956-
ban az utcákra vonultak, tüntettek, harcoltak. Nagy
Imrét ki akarják törölni az emlékezetből.

Még csak azt említem meg, hogy a vasfüggöny lebon-
tása után, amikor a *Sorstalanság* című regény írója,
Kertész Imre kezdett ismertté válni Európában, és
meghívásokat kapott, hogy beszéljen a külföldi vá-
rosok érdeklődő közönsége előtt, Bécsben a szer-
vezők azt kérték tőle, hogy „a saját országáról” be-
széljen. (Bölcsen nem „hazára” szólt a felkérés.) Ak-
kor mondta, hogy „Természetes, hogy [az író] az or-
szággal, amely körülveszi, mélységes konfliktusban
áll. De lehet-e másként? A szűkebb hely, ahol min-
dennapjainkat töltjük, nem jelképe-e minden hely-
nek, a világnak, magának az életnek? Ha másra nem,
idegenségemre itt e földön és az égben még talán jo-
got formálhatok. Haza? otthon? ország? – minderről

Zoltán Gábor Budapesten született 1960-ban. Kötetei: *Vásárlók könyve* (novellák, 1997, JAK–Kijárat), *Erények könyve* (novellák, 1999, Magvető), *Szólót venni* (regény, 2001, Magvető), *Fekete bársony* (regény, 2008, Jelenkor), *Orgia* (regény, 2016, Kalligram), *Szomszéd* (esszéregény, 2018, Kalligram), *Szép versek 1944* (abszurd antológia, 2020, Kalligram).

ÉLETVesztés

Harmadik rész

Most, amikor már közelebb vagyunk a történet végéhez, mint az elejéhez, a fertőzések száma ismét ijesztően emelkedik. A kormány háromszínű világtérképet készített. A zöld országok jók, a sárgák és a pirosak rosszak. Bizonytalan-ság uralkodik sok tekintetben. Mikor lesz valamelyik zöldből sárga, és lehet-e akármelyik pirosból valaha is zöld? Vajon ez már a sokat emlegetett, régóta kilátásba helyezett „második hullám”, amikor a járvány, átmeneti csillapodás után, ismét hatalmába keríti a világot, vagy az igazi megpróbáltatások még hátravannak? Én is elbizonytalanítom az olvasót, miközben a jelen történet második hullámát útjára bocsátom, elvégre magam sem lehetek biztos benne: vajon az, amiről beszélek, terjedőben levő ragály, vagy csupán a megszokott, mindennapi élet?

Nemcsak az apa aggódott Zsolt jövője miatt. Nagymama is éveken át mondogatta neki, hogy úgysem fogják felvenni az egyetemre, mert az apja kisiparos, korabeli szóval, „maszek”.

Ahogy a háború előtt az iskolában számon tartották a tanulók vallását, úgy a háború után a társadalmi hovatartozás volt a nyilvántartás tárgya.

Ahogy a háború előtt az összes vallás egyenértékű volt, kivéve azt az egyet, amelyet egy hárombetűs rövidítés jelölt – „izr.” –, úgy a népi demokráciában a társadalmi hovatartozás kategóriáit jelölő betűk közül csak az ábécé hatodik betűje, az F járt tényleges hátránnyal. Ez ugyanis azt jelentette, hogy a tanuló gondviselője „kisiparos, kiskereskedő, egyéni gazdálkodó”.

És ahogy a háború előtt törvény írta elő, hogy az egyetemi hallgatók legfeljebb hat százaléka lehet „izr.”, úgy Ernő gyerek- és kamaszkorában is meg volt szabva, hogy az egyetemek és főiskolák legfeljebb hány F-es származású jelentkezőt vehetnek fel egy-egy évfolyamra.

Így tehát Nagymama aggodalmaskodása nem volt alaptalan, bár Por Zsolt utólag úgy látja: hangoztathatta volna valamivel ritkábban is. Amikor aztán Ernő meghallotta, hogy a minisztérium minden évben indít egy tanulmányi versenyt, amelyre minden középiskolai tanuló jelentkezhet egy legalább harminc, legfeljebb hatvan gépelt oldalnyi dolgozattal,

és hogy az első tíz helyezett felvételi vizsga nélkül bekerülhet az egyetemre, és hogy a lebonyolítók nem kíváncsiak a versenyző származására, hanem kizárólag a felkészültség, a tudás érdekli őket, akkor elhatározta: márpedig ő bekerül az első tíz közé, ha törik, ha szakad.

A költözés utáni nyarat egy dolgozat megírásával töltötte a zuglói családi házban. Ez volt az általa választott téma: *Külföldi vállalkozók Magyarországon 1867 és 1914 között*. A másik két megadott téma – *A szocializmus győzelme Mongóliában*, illetve *A Márciusi Front és a magyar munkásmozgalom kapcsolata* – kevésbé érdekelte.

Délelőttönként a dolgozat első változatát írta, délutánonként könyvtárba járt, július végéig a Nemzeti Múzeum északi szárnyába, augusztusban három utcával közelebb a Dunához, abba a sárga kupolás, neoreneszánsz épületbe, amelynek homlokzatára latinul ki van írva, hogy a ház a tudományoknak, az irodalomnak, valamint az életnek van szentelve, és amely csaknem egyedülként vészelte át a régi pesti belváros lerombolását.

Legalább olyan izgalmas volt nyomon követni a Magyarországra települt vállalkozók életútját – például a norvég Gregersen Gudbrandét, a svájci Ganz Ábrahámét vagy a francia Zserbó (Gerbeaud) Emilét –, mint az általuk alapított cégeket, vállalkozásokat. Egy sor életrajzi kérdésre ugyanúgy nem kapott választ, ahogy a saját családjában is megfejtésre vártak a furcsa rejtélyek, de fokozatosan rájött, hogyan lehet a rendelkezésre álló tények között összefüggéseket létesíteni. Ez ugyanolyan fontos része lett a felnőtte válásnak, mint a szerettei iránti szeretethiány.

Kezébe akadtak Max Weber és Hajnal István művei, de találkozott Polányi Károly archaikus redisztribúcióról szóló tanulmányaival és Tőkei Ferencnek az ázsiai termelési módot elemző könyvével is. Nincsenek meg az eszközeim, hogy érzékeltessem, milyen gyorsan alakult át – fejlődött és gazdagodott – a gondolkodása; ő maga is csodálkozott ezen a folyamaton.

Ősszel legépelte a dolgozat javított, bővített, jegyzetekkel kiegészített változatát (az anyja írógépén, amelyet, amíg Frank Sára élt, még csak megérintenie sem volt szabad). Benyújtotta az iskolában a történelemtanárok munkaközösségének. Továbbjutott.

Behívták egy olyasféle vizsgára, amely leginkább az egyetemi írásbeli felvételire hasonlított, csak valamivel tovább tartott. Itt létrejött egy kézzel írt, zárthelyi dolgozat, amelynek lapjain Ernő kénytelen volt emlékezetből idézni az említett szerzőket, mert bármiféle segédeszköz használata szigorúan tilos volt.

A döntőben, amely egy hosszú beszélgetés volt a minisztérium Szalay utcai székházában (Ernő ekkor látott először ajtó nélküli örökmozgó liftet, úgynevezett „páternosztert”), a zsűri tagjai eleinte arra gyanakodtak, hogy Ernő puskázott a zárthelyi dolgozat írásakor, de egykettőre kiderült, hogy a jelöltnek valóban széleskörű ismeretei vannak, legalábbis életkorához képest. Még Bronisław Malinowski szociálintropológiai munkáiról, sőt Róheim Géza csurunga-tanulmányairól is tett értelmes észrevételeket.

Két hét múlva megérkezett az iskolába az értesítés, hogy bejutott az első tíz közé. Nem az első lett, hanem csak a negyedik, de az egyetemi tanulmányok szempontjából ez mind egy volt. Az apa büszkén mondogatta a műhelyben a kuncaftoknak: „A fiam egyedül, a saját erejéből felküzdötte magát!”

Ebből annyi volt igaz, hogy Ernőnek többé nem kellett amiatt szorongania, hogy úgyszem veszik fel az egyetemre csak azért, mert az apja kisiparos, kiskereskedő, egyéni gazdálkodó, neki pedig a származását firtató rovatokba az F betűt kell beírnia.

Nagymama, aki éveken át ezzel ijesztgette, egyáltalán nem örült Ernő sikerének. Nem volt inyére, hogy Ernő gazdaságtörténetet akar tanulni. Azt akarta, hogy ügyvéd vagy fogorvos legyen belőle. Vagy olyan vegyész mérnök, mint Kiss Pelbárt. Mondogatta, hogy „gazdaságtörténetből nem lehet megélni”.

Ernő akkoriban jött rá, hogy a tiszteletli megszólítás legalább olyan sértő lehet, mint a trágárság. „Asszonyom” – vágott vissza Nagymamának metsző udvariassággal –, „Ön csak ne beszéljen. Önnek fogalma sincs, hogy a gazdaságtörténetet eszik-e vagy isszák.” Nagymamának már ütésre lendült a keze, ami annak jele volt, hogy kifogyott a máskor vitriolos szavakból, de aztán a kézfej megállt a levegőben. Egyrészt Ernő felnőtt férfi volt már, nem

lett volna könnyű arcul ütni – betöltötte tizennyolcadik évét, készült bevonulni a Magyar Néphadseregbe –, másrészt igaza volt. Nagymama tényleg nem tudta, mi fán terem a gazdaságtörténet.

Máskor Nagymama ezt az érvet hozta elő: „Ha Anyád élne, biztosan nem engedné, hogy ilyen haszontalanságot tanulj!” Ezt hallva, Ernő végképp kíméletlenné vált: „Asszonyom, ezt Ön mondja? Éppen Ön? Aki a halálba kergette?”

Ernőnek, mielőtt Zsolt lett belőle, kétféle feltételezése volt a halál okára: Frank Sárának menekülnie kellett, vagy Nagymama vagy az apa elől. Mint láttuk, bizonyosságot nem szerzett soha. Abban az egy dologban volt biztos, hogy valaki vagy valami elől mindenkinek menekülnie kell. Néhány évvel később, már Por Zsoltként egy harmadik feltételezést is megfogalmazott: elképzelhetőnek tartotta, hogy az édesanyát megpróbálta beszervezni vagy ténylegesen be is szervezte a belügyi apparátus, és Frank Sára azért végzett magával, hogy ne kelljen az ismerőseiről jelentéseket írnia.

Esetleg éveken át írta a jelentéseket, és azért ölte meg magát, hogy ezt a szégyenetes tevékenységet ne végezze többé. Soha többé.

Frank Sára kíváncsi és nyitott természet volt. Szívesen kötött ismeretséget híres emberekkel. Szeretett utazni, külföldi útjai során könnyen és gyorsan barátkozott. Kapcsolataihoz ragaszkodott, sűrűn levelezett velük. Még gyerekkorában, a háború előtt megtanult németül, franciául és olaszul; mindhárom nyelven nagy számban maradtak fenn levelek, mert mindig két példányban írt vagy gépelt, és megőrizte az indigós másolatokat. Elképzelhető, hogy mindez érdekelte a belügyi szerveket.

Az is elképzelhető, hogy dr. Szathmáry Pétert, aki az anyja kezelőorvosa volt, és akivel bizalmas viszonyban állt, rajta keresztül figyelték. Helyettesítő gyógyszerészként sok budapesti patikában dolgozott: nincs kizárva, hogy ezek munkatársaira is kíváncsi volt a hatóság. Vagy talán azokról a toxikológusokról és a Fővárosi Gyógyszertári Központ vezetőiről szerettek volna egyet-mást megtudni a szervek, akikkel Frank Sára szintén sűrűn találkozott, és bizonyára nemcsak szakmai kérdésekről folyt a társalgás.

Por Zsolt 1989 után elmehetett volna a Történeti Hivatalba vagy a jogutódjaként szolgáló Állambiztonsági Levéltárba, hogy megtudja az igazságot, de nem ment el. Fiatalkorában, amikor még nem volt ilyen lehetőség, meg volt győződve róla, hogy joga van megtudni az igazságot. Később az ellenkezőjét gondolta: joga van *nem* megtudni az igazságot. Pontosabban: joga van eldönteni, hogy akarja-e vagy nem akarja megtudni, mi az igazság, és aki ezt a jogát kétségbe vonja – vágta egy ismerőse szemébe, akit mindaddig a barátjának hitt –, az gazember.

Fiatalkorában Nagymamát hitte főbűnösnek. Edit néni, aki németre tanította, kevéssel az anya életvesztése után elmondta neki, hogy „szegény Sárikinak már korábban is volt endogén eredetű depressziója, és akkor ismerkedett meg azzal a jellemtelen, aljas Szathmáryval”.

Igen, Ernő is emlékezett rá: kilenc éves volt, és a legderűsebb tavaszi napok következtek egymás után, amikor Nagymama azt mondta neki: „Anyuka nagyon fáradt, ma nem megy dolgozni.” Ernő akkoriban úgy képzelte, hogy aki fáradt, az kipihen magát. Ehhez kell egy óra, ha csupán egy kicsit fáradt az ember. Ha pedig nagyon fáradt, akkor egy egész napig is pihennie kell, de másnap már nem lesz fáradt. Csakhogy az anya másnap is nagyon fáradt volt, fel sem kelt az ágyból. Aztán Ernőt elvitte Nagymama egy idős házaspárhoz Óbudára, ahol a mészkőből kirakott támfalak rései közt gyíkok szaladgáltak, és észrevétlenül eltelt a nyár.

Ősszel, amikor elkezdődött az új tanév, Nagymama ezt mondta neki: „Anyuka most már jól van, de mégis teljesen jól.” Ernő ebből a közleményből annyit volt hajlandó tudomásul venni, hogy Frank Sára végre összeszedte magát, és dolgozni jár.

Aztán egyik este az apa átvitte Ernőt Nagymama szobájába, és ott – ő maga sem tudta, miért – agyba-főbe verte, a kilenc éves Ernő pedig ebből megértette, hogy Nagymamát már megint beutalták valamelyik gyógyintézménybe, Mátraházára vagy Sopronhórpácsrara, ahonnan rövidesen levél érkezik, amelyre neki válaszolnia kell, két napon belül, kifo-

gástalan gyöngybetűkkel. A bántalmazás – Ernő időnként rápillantott a komódon álló ébresztőóra számlapjára – hét óra három perc és hét óra harminchat perc között zajlott. Ebből a harminchárom percből levonhatjuk azt a négy-öt percet, amikor az apa nem ütött, csak hörgött, fújtatott, és testi épségre irányuló fenyegetéseket fogalmazott meg. Látszott rajta, hogy még nem adta ki minden dühét, és mindjárt újrakezdi azt, ami néhány percre félbemaradt. Ernő pedig tudta, hogy meg kell becsülni minden percet, amikor a gyilkosok szünetet tartanak.

Hat évvel később, azon az ónos esőt hozó februári napon, amikor Ernő sehogyan sem tudta, hogyan mondjuk németül a „kézműipar” szót (megsúgom az olvasónak: „das Handwerk”), Edit néni azt is tudatta Ernővel, hogy „szegény Sári már 1968-ban öngyilkos akart lenni, de akkor megmentették.” Igen, Ernő erre is emlékezett. Egyszer Nagymamának ez csúszott ki a száján: „Sárikát az utolsó pillanatban levágtuk.” A kilenc éves fiú rémületet és tanácsatlanságot érzett. Levágni egy csirkét vagy egy libát szokás. Hogyhogy levágták az anyját, amikor életben van? Később, amikor az anya már nem volt életben, Ernő megértette: hat évvel korábban a kötélről vágták le. Hogy pontosabb legyenek: a pongyolaövről.

Amikor pedig Ernő sem azt nem tudta, hogy a „kartonpapír” németül „die Pappé”, sem azt, hogy viszont a hasonló hangzású „die Pappel” nyárfát jelent, Edit néni értésére adta a felkészületlen tanítványának, hogy „Nagymama húslevesben főtt csirkemájjal javította fel szegény Sárit, és ettől szegény Sári annyira megerősödött, hogy konyhakéssel támadt rá Nagymamára”. Ernőnek erről is eszébe jutott valami. Azon a gyönyörű tavaszon, amikor illatoztak a Városligetben a jácminbokrok, ő pedig elolvasott egy könyvet a Naprendszer bolygóiról és egy másikat különféle híres római államférfiakról, egyszer Nagymama szobájából a szokásos veszekedésekhez hasonló, de azoknál mégis érdekesebb, különös szóváltást hallott. Nagymama – ezúttal nem rikácsolva, hanem fojtott hangon – ötször-hatszor elmondta: „Nyugodj meg, Sárika, nincsen semmi baj!”, az anya viszont torka szakadtából kiabálta: „Megöllek, te vérszopó vámpír!”

Végül, amikor Ernő annak sem volt megmondhatója, hogyan hangzik Martin Luther és Friedrich Schiller nyelvén a „részvénytársaság” szó (elárulom: „die Aktiengesellschaft”), Edit néni kijelentette: ez volt az utolsó németóra. Ernőke ne jöjjön többé. Soha többé.

Por Zsoltnak volt módja eltöprengeni rajta: mi lehet az oka annak, hogy egy felnőtt nő konyhakéssel támad az anyjára, aki feljavítja húslevesben főtt csirkemájjal? Ez nem lehetett holmi endogén eredetű szeszély, ennek súlyos, nyomós oka kellett, hogy legyen. Még akkor is, ha – szerencsére – életlen és tompa volt az a kés. Frank Sára nem volt aljas vagy gonosz, és pontosan tudta, milyen sokat köszönhet Nagymamának. Monoron 1944 nyarán és őszén ő mentette meg az életét, Pestre költözve pedig ő tette lehetővé, hogy Sára elvégezze az egyetemet. A háború után özvegy Frankné még fiatal volt, a fényképek alapján ítélve kimondottan szép nő, a lánya kedvéért mégsem volt hajlandó másodszer férjhez menni, pedig lett volna kérője. Mi lehetett az az ennél nagyobb súly, amely lehúzta a mérleg másik serpenyőjét?

Miért jutott az anya arra az elhatározásra, hogy ölni kell? Miért akarta abban a jácminillatú hónapban megölni előbb Nagymamát, aztán önmagát?

Akkoriban, amikor a legélénkebben foglalkoztatta ez a kérdés, ő maga is arra a belátásra jutott, hogy nincs más hátra, muszáj lesz ölni. Vagy Nagymamát, vagy önmagát. A két személy közül az egyiknek pusztulnia kell.

Már kinézte azt a kalapácsot, amelyet a táskájában visz magával, hogy bezúzza vele Nagymama koponyáját. Már kinézte azt a három téglát, amelyet berak „Jermak” márkájú, szovjet gyártmányú hátizsákjába, és a hátizsákkal együtt beugrik a Dunába. Már csak azt kellett eldöntenie, melyik hídról. A Lánchíd volt a kedvence, de úgy vette észre, a Margit-híd korlátja némileg alacsonyabb, azon könnyebb lesz átlendülni.

Fel kellett tennie önmagának ezt az egyszerű, de lényeges kérdést: „Hogyan jutottam idáig?”

Akkor már pontosan értette, miért nevezte az anyja vérszopó vámpírnak Nagymamát.

Por Zsolt zuglóói évei alatt Nagymama a Déli-pályaudvar közelében élt egy kis lakásban, és konzervatív ízlésű budai polgárok laktak a feje fölött. Az övé volt a házban az egyetlen földszinti lakás, ami abból is látszott, hogy rendszeresen beázott felülről, mindig ugyanabban a sarokban. Ott volt a konzervatív ízlésű fölötté lakók fürdőszobája, ők viszont nem voltak hajlandók megcsináltatni a lefolyócsövet. Méltatlankodva tagadták, hogy Nagymama tőlük – éppen tőlük! – ázik, és a legcsekélyebb készséget sem mutatták arra, hogy özvegy Frankné mennyezete miatt feltörjék a fürdőszoba lazacrózsaszín padlóburkoló kőlapjait.

A beázásfolt időnként mintha kiszáradt volna. Hetekig, hónapokig nem mutatkozott újabb nedvesedés. A Nagy-Magyarország-térképre emlékeztető folt körül gyönyörűen kivi-rárgzott a salétrom. Nagymama előbb-utóbb rászánta magát, hogy kifesteti a szobát. Nem akarta látni a történelmi Magyarországot a mennyezeten.

Nagymama szobájának újrafestéseit Por Zsolt intézte. Ez több okból sem volt könnyű. Egyrészt nehéz volt olyan szobafestőt találni, aki elvállalta és el is végezte a munkát, másrészt Por Zsoltnak ott kellett lennie, holott akadt volna egyéb dolga, egyszer például szociológiából és történelemből szigorlatozott, ami két héten belül nyolc – külön-külön is nehéz – vizsgát jelentett. Nem könnyű megmondanom, mi volt a rosszabb: az-e, amikor Nagymama is jelen volt a szobafestési munkálatoknál, vagy amikor kapott egy beutalót valamelyik szanatóriumba.

Előbbi esetben veszekedett a szobafestővel, kifogásokat keresett és talált a munkában, és ezek ürügyével kisebb-nagyobb összegeket levont az előre kialkudott munkabérből. Utóbbi esetben azzal kellett Por Zsoltnak számolnia, hogy Nagymama idő előtt hazaérkezik, ugyanis összeférhetetlen viselkedése miatt haza fogják küldeni a szanatóriumból. Ott fog ülni a konzervatív ízlésű budai lépcsőházban, már többedik órája, és haragos szemrehányással fog Por Zsolt arcába meredni, amiért nem tudott bemenni a frissen kifestett szobájába, tudniillik útközben elvesztette a lakáskulcsát.

Aztán, két-három nappal vagy legkésőbb egy héttel a szobafestés után mindannyiszor ismét beázott a sarokban a mennyezet, és megjelent régi egységében a trianoni békediktátum által szétdarabolt Nagy-Magyarország. Móczingossy úr, a közös képviselő pedig (ez ugyanis egy társasház volt, nem ám holmi tanácsi bérház) aziránt érdeklődött Nagymamától, nem támadt-e kedve másik környékre költözni, ha már úgylis rosszul érzi magát ebben az összeszokott, összetartó krisztinavárosi lakóközösségben.

Nagymama két dologban hasonlított az apa nővérehez, Magda nénihez, akít egyébként – éppen az említendő két dolog miatt – mélységesen lenézett: mindketten takarékoságra törekedtek, és azon fáradoztak, hogy ráerőltessék az akarataikat másokra.

Csak hogy Magda néni viszonylag észszerűen igyekezett, mint ő mondogatta, „megfogni a pénzt”, Nagymama viszont esztelenül fősvénykedett, a szűkmarkúság önállósodó szendélyétől hajtva. Talán fiatalasszony korában, a gazdasági válság éveiben vagy közvetlenül a háború után volt még értelme ennek a beidegződésnek, de Ernő már csak ijesztőnek és nevetségesnek látta. Ha az anya vanília krémturnót vásárolt a Nefelejcs utcai közértben, Nagymama leszögezte: „Nem fogunk hozzászokni ezekhez a luxuscikkekhez”, és elajándékozta a szögletes dobozt egy félig-meddig ismeretlen kislánynak, aki a harmadik emeleten lakott a szüleivel. A „párizsi” vagy „veronai” felvágottat olyan szűkösen osztotta be, hogy legalább a fele még egy hét múlva is megvolt, és mindig megromlott.

És míg Magda néni elérhető célokat tűzött ki maga elé a sertésmájtól a női kerékpárig, a telefonvonalától az életvesztésért járó kártérítésig, és ezeket sorra egymás után kitaposta, Nagymamának valamiféle metafizikai célja lehetett az erőltetéssel és a kényszerítéssel. Ő nem egy konkrét dolgot akart megszerezni, amelynek birtokba vétele után egy időre megnyugodhatott, ő a kiszemelt másik személyt mint emberi lényt iparkodott hatalmába keríteni.

Ha pedig a legkisebb eredményt is elérte ezen a téren, akkor nagyobb részt kívánt a prédából.

Addig mondogatta Ernőnek, aki Zuglóból hetente egyszer járt el hozzá, hogy segítségre van szüksége, és hogy őt nem tisztességes dolog elhanyagolni vagy magára hagyni, amíg Ernő meg nem ígérte, hogy mostantól hetente kétszer megy, ám egy idő múlva Nagymamának már az volt a kérése, illetve követelése, hogy hetente háromszor álljon a rendelkezésére.

Por Zsoltot Nagymama és a vele töltött idő egyre jobban megviselte. Amikor estefelé kiszabadult a Krisztina körútra, ólomsúlyú fáradtságot érzett, és mintha mérgező anyag került volna a szervezetébe, amelyet képtelen kiadni magából. Mire nagyjából kiheverte volna a látogatást, már eltelt két-három nap, és mennie kellett megint.

Még az elvégezhető feladatok voltak a legelviselhetőbbek: székeket és egyéb tárgyakat felvinni a padlásra, és lehozni azokat a dolgokat, amelyeket a múltkor vitt fel. Kiszedegetni egy kartondobozból azokat a holmikat, amelyeket előző hétfőn berakott, és berakni a szekrénybe azokat, amelyeket két héttel korábban dobozolt be.

Csak hogy Nagymama közben beszélt is. Például szidta Ernő apját. Elmondta, hogy Porzsolt Árpád milyen hitvány ember. Por Zsoltnak, mint láttuk, nem volt egyértelműen jó véleménye az apjáról, de Nagymama szidalmait nem szerette volna hallgatni. Megkérte Nagymamát, hogy Porzsolt Árpádot és második házasságát ne hozza szóba többé. Soha többé. Mire Nagymama diadalmasan letorkolta: „Nekem te nem fogsz megtiltani semmit!” És tovább szidta Ernő apját. Ekkor Por Zsolt felállt, és szó nélkül kiment az utcára. Ám ezzel a gesztussal egy kicsit elkésett: az előző két és fél óra annyira kimerítette, hogy jártányi ereje is alig maradt.

Máskor jogi természetű terveit tárta fel Ernő előtt. Hogy ő be fogja perelni Móczingossyt, a közös képviselőt, és a társasház többi lakóit is, Fabricziusékat, Gereznásékat és az Áztató házaspárt. (Utóbbiaknak nem ez volt az igazi nevük, de az ő fürdőszobájuktól ázott Nagymama mennyezete, ezért így emlegette őket.) Ebbe az akcióba Ernőt is be akarta vonni. Azt kívánta, hogy Ernő találkozzék az ő ügyvédjével, dr. Tárkányi Annával, „aki” – tette hozzá hamiskás mosollyal – „feltűnően csinos nő”.

Nagymamának nem tetszett, hogy Ernő hónapok óta, lassan egy egész éve már együtt van valakivel, és ez a kapcsolat tartósnak ígérkezik. Sohasem emlegette a nevén Juditot, hanem csak így: „a barátó”. Később: „az élettársad”. Még később meg már sehogy, mert Por Zsolt nem állt vele szóba többé. Soha többé.

Szívesen szétrombolta volna ezt a kapcsolatot ugyanúgy, ahogyan huszonöt-harminc évvel korábban a lánya udvarlóival cselekedte, de már nem voltak meg az eszközei hozzá. Por Zsolt nem volt hajlandó találkozni a feltűnően csinos ügyvédnővel, és elengedte a füle mellett az olyan észrevételeket, mint például: „Egy fiatalembernek a te életkorodban még nem szabad egy meghatározott nő mellett lehorgonyoznia, egy férfinak ilyenkor még gyűjtenie kell a tapasztalatokat.”

Igaz, máskor meg azt mondta Ernőnek: csak azt ne higgye, hogy olyan nagyon fiatal, mert múlik az idő, és már jelentkeznek a nála is fiatalabbak. És csak azt ne higgye magáról, hogy rendkívüli, egetverő tehetség, mert ugyanolyan átlagos ember, mint az apja. Butának nem buta, de ne képzelje lángésznek magát.

Megint máskor pedig ezt mondta: „Nemsokára úgyméghalok, azt a kis időt már kibírod valahogy!” Igen ám, de Por Zsolt ezt a mondatot hallotta már nem egyszer, nem kétszer. Nagymama régebben a lányának mondogatta. Ernőke öt éves volt, amikor először hallotta. Az óvodából hozta haza a bejárónő, és a nyitott konyhaajtón keresztül hallatszott. „Nemsokára úgyméghalok, azt a kis időt már kibírod valahogy!”

Később is emlékezett arra a halálos rémületre és végtelen bánatra, amely elfogta őt e szavak hallatán. Azt már tudta, hogy aki meghal, azt kiviszik a temetőbe. Nagymama azt mondja, hogy nemsokára meghal! Hogyan lehet élni nélküle? Lehetséges élni egyáltalán, ha Nagymamát már kivitték a temetőbe?

De amikor már tizedszer hallotta ezt valamelyik szomszéd helyiségből, megfordult a fejében, hogy eszerint özvegy Frankné egy életen át ezzel tartotta sakkban a lányát. Milyen érzés lehet ezt a mondatot századszor, ezredszer is hallani?

Csakhamar megtudta, milyen érzés. Az anya temetése után, amelytől Ernő távol maradt, ő lett az ismétlődő kijelentés címzettje.

Tizenöt éves korában dacosan azt gondolta magában: „Nem elég fenyegetőzni azzal, hogy nemsokára meghal. Egyszer már haljon is meg egy kicsit!” De persze volt benne annyi jó érzés, hogy ezt az önző és cinikus gondolatot ne mondja ki fennhangon.

Amikor utoljára hallotta a most idézett zsarolást, már felnőtt férfi volt, méghozzá Nagymama szerint nem is a legfiatalabb. Akkoriban kezdett hezitálni az öngyilkosság és a gyilkosság között. Mindaddig arra hajlott, hogy az öngyilkosság erkölcsileg mégiscsak elfogadhatóbb az emberölésnél, továbbá a sikeresen végrehajtott cselekedet után nem kell évtizedeket börtönben tölteni. De akkor, amikor Nagymama arra hivatkozva próbálta megakadályozni Por Zsolt külföldi utazását, hogy nemsokára úgymint meghal, minden egyéb szempont ellenére megfordult a fejében, hogy a táskába rakott kalapács mégiscsak férfiasabb megoldás a hátizsákba rakott három téglánál. Majd ő a kalapáccsal szaván fogja Nagymamát.

Ja, és még azt is mondogatta Nagymama, hogy Ernőnek kötelessége szeretni a hűgát. Ez volt a harmadik közös vonása Magda nénivel, akit már csak azért is lenézett, mert Porzsolt Árpád nővére volt. Nagymama és Nagynéni mindketten azt hitték, hogy létezik ilyen kötelesség, és hogy ők ezt számon kérhetik.

Élete során Por Zsolt azon is többször elgondolkodott, miért is nem szerette a hűgát. Mert így igaz, sohasem szerette, egyetlen pillanatig sem. Az nem kielégítő magyarázat, hogy a hűga hajlamos volt némi rosszindulatra. Attól még szerethette volna.

Még az úgynevezett „nevelést” végző felnőttek – a szülők, továbbá Nagymama és Nagynéni – ostobasága sem kielégítő magyarázat, noha kétségkívül ostobák és vakok voltak ebben a tekintetben is. Ha minden erejükkel arra törekedtek volna, hogy Ernővel meggyűlöltessék a hűgát, akkor kellett volna éppen úgy viselkedniük, ahogyan viselkedtek a kárhozatos emlékeztető közös évek során.

Vera még meg sem született, amikor Ernőke már idegenkedett tőle. Anyjának furcsán kidomborodott a hasa, ami Ernőkét önmagában véve is zavarta, és amikor megkérdezte Anyukát, hogy miért olyan nagy a hasa, válasz helyett értésére adták, hogy erről a dologról, bármi legyen is, szigorúan tilos kérdezősködni.

Utóbb az anya elmagyarázta, hogy kiutalványoztak neki egy újabb gyereket, és hogy ő az utalvánnyal rövidesen elmegy egy raktárba, ahol átveheti az új gyereket. Valamilyen oknál fogva azt is tudta, hogy az új gyereket Veronika Marilinnak fogják hívni, vagyis lány lesz, és jobb gyerek lesz Ernőnél, ezért az anya jobban is fogja szeretni, mint Ernőt. Még az is lehet – mondogatta az anya az előredülledő hasával –, hogy amikor Verát kézhez veszi a gyerekraktárban, egyszersmind Ernőt visszaviszi, és az egyik gyereket becseréli a másikra.

És hogy Veronika Marilyn ugyanolyan gyönyörű szupersztár lesz, mint az amerikai Marilyn, aki egy csomó sikerfilmben főszerepet játszik, Ernőről viszont már most lehet előre tudni, hogy úgysem viszi soha semmire.

Az első apai dühroham, amelyre Por Zsolt vissza tud emlékezni, szintén a hűga születésével kapcsolódott össze. Ernőnek volt egy lendkerekes bádoggal teherautója, amelynek platóján ott ült egy szintén bádogból készült, kulccsal felhúzható macska, akinek az volt a tudománya, hogy felhúzott állapotban egy bádogdobon dobolt.

Ernő, aki négyéves volt akkoriban, úgy okoskodott, hogy ebből az egy játékszerből két játékot csinál, vagyis különválasztja a macskát és az autót. Minthogy azonban nem tudta lecsavarni a platóról a macskát, hajlítgatni kezdte, és addig hajlítgatta, amíg le nem tört. Ebben a pillanatban lépett be a szobába az apa, akiben előzőleg – sohasem fog már kiderülni, miért – sok ingerültség halmozódhatott fel, és azt vette észre, hogy a gyerek szándékosan megrongálja a külföldről kapott értékes ajándékot.

Amikor az apa némileg emelt hangon kérdőre vonta, Ernőnek az a kevéssé szerencsés válasz csúszott ki a száján, hogy „már úgymint lepattogzott a dobolós cica fejről a festék”. Ekkor kapta az első pofont, amelyet további ütlegek követtek, erőteljesebbek és számosak. Közben az apa torka szakadtából ordított különböző érthetetlen kifejezéseket, ilyesmiket: „majd ha tisztességes magatartást fogsz tanúsítani” és más efféleket.

Annyira haragudott, hogy még a dobolós cicát is széttaposta, a teherautót pedig akkora lendülettel vágta oda a falhoz, hogy a vezetőfülke teljesen összelapult.

Ezt követően kijelentette, valamivel visszafogottabb és ugyanannyival fenyegetőbb hangon, hogy Ernőke lesheti, mikor kap újabb játékot. Majd itt lesz Vera, majd Vera kap egy szép új hajasbabát, és azt Vera meg is fogja becsülni.

Gyakran előfordult, hogy Ernőnek vigyáznia kellett a csecsemő Verára: nem mehetett ki a szobából, de játszania sem volt szabad, mert Vera aludt, és félt volt, hogy a játék zörejétől felébred. Volt rá eset, hogy Ernő hiába tartózkodott a zajkeltéstől, Verának mégis nyitva volt a szeme, amikor az anya hazaérkezett, és ilyenkor Ernő büntetésben részesült.

Két évvel később, amikor Ernő iskolába kezdett járni, Vera összetépte a könyveit és a füzeteket, a szülők pedig azzal mentegették, hogy „kicsi még, és ezért nem tudja, mit csinál”. Egy olyan gyakorlófüzetet is összetépett, amely már majdnem betelt, és amikor Ernő ezt a füzetet nem tudta felmutatni a szépírás órán, a tanító néni ráparancsolt, hogy a következő órára másolja le az egészet a tisztázófüzetből. Nem állítom, hogy túlságosan nagy ügy egy betelőlélen – és cafatokra tépett állapotban – levő gyakorlófüzet lemásolni a tisztázófüzetből, mindössze két verőfényes tavaszi délutánt vett igénybe, de Vera a tisztázatot is megpróbálta összetépni. Ernő az utolsó pillanatban mentette ki a kezei közül, amikor az egyik lap már be volt szakadva.

Az 1967-es nyarat a Porzsolt gyerekek Nagymamánál töltötték Ürömön. Júniusban a szülők azt ismételték, hogy „háború van, és vidéken a gyerekeknek biztonságosabb”. Azt elfelejtették hozzátenni, hogy a háború a Közel-Keleten zajlik, nem pedig Magyarországon, továbbá, hogy már lezajlott, mert hat napig tartott összesen. Lehet, hogy az Ürömön töltött nyárnak más volt a valódi oka, például az, hogy az anya már akkoriban is megpróbálta megölni Nagymamát. Tény, hogy az a nyár a pilisborosjenői országút fölötti domboldalon, a nemrég üzemén kívül helyezett mészegető közelében telt.

Nagymamának volt egy Glücksthal Bandi nevű ismerőse, aki 1956 óta Kanadában élt, viszont 1964-től megillette volna őt egy összeg, amelyet azonban csak Magyarországon és csak forintban vehetett volna fel. Miután megbízta Nagymamát, hogy ezért az összegért vásároljon számára és írasson a nevére egy Buda környéki ingatlant, amelyen lehetőleg lakóépület is áll, és miután Nagymama a legjobb tudása szerint teljesítette ezt a megbízást, Glücksthal Andor váratlanul meghalt Ottawában vagy Torontóban, Nagymama pedig igyekezett lakhatóvá tenni az ürömi telken álló vályogházikót, mert amíg Porzsolt Árpád nem vásárolta meg a krisztinavárosi földszinti lakást, nem menekülhetett a lánya ismétlődő emberölési kísérletei elől máshová.

Az a régi nyár két dologról volt emlékezetes Por Zsolt számára: a favágásról és a vízhardásról.

A favágást szerette. A vályogházikó egyetlen szobájában állt egy öntöttvas csikótűzhely. Nagymama délelőttként azon főzött, este mosdóvizet melegített. Ernő ennek megfelelően kora délelőtt és késő délután kiment a faskamrába, és felaprított annyi fát – vagy egy kicsivel többet –, amennyit Nagymama előreláthatóan fel fog használni. Diadalérzés volt, amikor pontosan célozva, egyetlen csapással sikerült kettéütnie egy-egy vastagabb hasábot, de gyújtást hasogatni sem volt utolsó mulatság.

És akkor még nem beszéltem arról, ami a legjobb volt az egész faskamrában. Ez pedig az, hogy ott Ernő egyedül volt. Nem kellett egy légtérben tartózkodnia sem Nagymamával, sem a húgával. Húzta is az időt, főleg a gyújtóssal, ameddig csak lehetett. Nagyon soha nem lehetett, mert ha Nagymama türelmetlenkedni kezdett, kiment Ernőért a fás-

kamrába, majd pedig Ernőnek büntetésből huszonötször le kellett írnia, hogy: „A fáskamra nem játszótér.” És ha Nagymama nem volt megelegedve Ernő kézírásával, ha – teszem azt – a betűk nem voltak tökéletesen gömbölyűek, akkor összetépte a papírt, és Ernő kezdte előlről, ismét leírhatta huszonötször a rövid, de fontos életszabályt.

Mint mondtam, a fáskamrában végzett munkát szerette, még akkor is, ha a fáskamra köztudottan nem játszótér. A vízfordást viszont nagyon nem szerette.

Vízért a közkútra kellett mennie, amely – egy kékre festett nyomókaros kút – a kerekétől hepehupásra vagdalt, hol sáros, hol poros utca túlsó végén állt, odafelé üres vödörrel negyedóra, visszafelé teli vödörrel félóra járásnyira, mivel a teli vödört Ernőnek időnként le kellett raknia. Egyrészt valóban nehéz volt a vödör, lehúzta az oldalát, másrészt ezúttal és ezáltal is igyekezett késleltetni a hazaérkezést. Amikor bent a házikóban Nagymama szemrehányó arccal megkérdezte, hogy mi tartott ilyen sokáig, Ernő azt hazudhatta, hogy sorba kellett állni a kútnál, és meg kellett várni, amíg az egyik bácsi megtölti a talicskán odatolt összes tartályt. És ez tulajdonképp nem is volt hazugság: majdnem mindig hosszú sor állt a kútnál. A háztartásokba nem volt bevezetve a víz, másik közkút pedig nem akadt a környéken.

Arról nem szólva, hogy majdnem minden háztartáshoz disznóól is tartozott, a disznó pedig köztudottan vízigényes állat.

Mindent összevéve majdnem egy óráig, néha tovább is tartott a vízfordás, még hozzá az ebéd előtti órában, tűző napon. Az a nyár – emlékezetem szerint – melegebb volt az átlagosnál.

Nem kellett volna Ernőnek féloldalra görnyednie, ha mindkét kezében tart egy-egy vödört, és csak félig tölti meg őket, de Nagymama háztartásában csak egy vödör volt a tiszta víznek szánva, a másik vödör a szennyvíz tárolására szolgált. Legalább egy vödör tiszta vízre mindennap szükség volt, néha több is elfogyott volna. Ernő megtehetette volna, hogy kétszer fordul, és fél-fél vödörrel hoz, de ezt Nagymama nem engedélyezte. Az volt az egyik alapelve, hogy a gyerek, ha már dolga van odakint, minél rövidebb ideig maradjon távol. Ha egy fordulóval is tud hozni egy vödör vizet, akkor azt a vizet ne két fordulóval hozza.

A tiszta víz mindenekelőtt ivásra és főzésre kellett, de ez szolgált mosásra, mosogatásra és tisztálkodásra is. Utóbbiakra jó lett volna az esővíz is, amelyet egy hordó fogott volna fel a házikó egyik sarkánál, ha esett volna eső. De mint említettem, ez egy aszályos, forró nyár volt, és a hordó hetek óta üresen állt.

Azért beszélek erről viszonylag részletesen, hogy érzékeltessem, milyen nagy kincs volt a tiszta víz. Ernő húga iránti leküzdhetetlen ellenszenvét azon a nyáron számottevően súlyosbították a tartós összecsapás mellett a közkúthoz hiábavalóan tett forduló is. Előfordult ugyanis, hogy miután Ernő izzadtan és kimerülten visszaérkezett a vízzel, majd Nagymama utasítására elindult leszedni a zöldbabot, Vera odasettenkedett a vödörhöz, és beleörzött egy lapát földet, vagy beleöntötte a sütéshez odakészített napraforgóolajat.

Nagymama ilyenkor összeszidta Ernő hógát, és a lelkére kötötte, hogy ilyet ne csináljon többé. Soha többé. De hiába: a baj már megtörtént. A földes víz még jó volt öntözésre, az olajos víz arra sem. Ernő a korszakban tartott ivóvíz utolsó kortyaival elmosta a vödört, és indulhatott megint az utca túlvégére, a kékre festett nyomókaros közkúthoz.

Egy-egy ilyen eset után őrséget állt a vízzel teli vödör mellett, és ha Vera közelített, elállta az útját. De már egy-két nap múlva, amikor ellankadt az ébersége, vagy egyszerűen csak ledőlt a matracára a fáradtságtól, Vera előbb-utóbb megint csinált valamit a majdnem teli vödör tiszta vízzel. Ha mást nem, beleöntött egy kis szennyvizet. Mint mondta, csak azért, hogy színültig teljen a vödör.

Ernőnek, miközben elindult aznap másodjára is vízért, eszébe jutott, hogy lerakhatná félúton a vödört, és megnézhetné, mi van az elhagyott mészégető mögötti kopár dombokon. Soha többé nem látná se Nagymamát, akit szigorúsága ellenére akkor még szeretett, se a hógát, akit már akkor sem.

Szívesen tett volna így, de nem volt képes rá. Nagymama akarata továbbirányította a nyomókaros közkút felé. Ha ő maga elveszne, vagy ha csupán a vödört vesztené el, Nagymama úgyis rátalálna, és borzasztóan haragudna. Már így is haragszik, valahány-

szor észreveszi, hogy Ernő húzza az időt a teli vödörrel, mint aki nem szívesen érkezik vissza a házikóba.

Szintén a vízzel függ össze egy másik mozzanat, amely viszont Ernőben testi undort ébresztett. Ez pedig az esti mosdás volt. Mint említettem, estére már csak igen kevés tiszta víz maradt. Nagymama ezt megmelegítette a sparherden, majd beletöltötte egy zománcos lavórba, és tetőtől talpig megmosdatta Verát, aki egész nap a porban játszott. Ezt követően kiküldte Ernőt a házból, becsukta az ajtót, behúzta a függönyt, és ő maga is megmosakodott. A visszamaradó szappanhabos, piszkos vízben kellett aztán Ernőnek tisztálkodnia.

Ernő főleg a piszkos víz miatt utálta az ürömi estét. Próbált kibújni a mosdás alól, de nem lehetett. Nagymama, mint oly sok más tekintetben, ebben sem ismert tréfát. Ernő viszont úgy érezte, hogy az esti mosdástól nem tisztább lesz, hanem piszkosabb. Ekkor fordult meg a fejében először, hogy Nagymama és mások rá akarnak erőltetni valamit, amihez neki semmi köze.

És hogy össze van zárva egy másik, szintén gyerekeknek minősülő emberi lényvel, akihez neki semmi köze. Semmi más nem köti össze őket, mint a közös családi név és a felnőttek azon állítása, hogy ők testvérek. Ernő akkor gondolt először arra, hogy őt soha senki nem kérdezte, akar-e Porzsolt Ernő lenni.

Innen már csak egy lépés volt annak belátása, hogy: nem. Ő köszöni szépen, de nem kéri ezt az egészet.

A Damjanich utcai lakásban, miután Nagymama Budára költözött, az általa addig elfoglalt szoba felszabadult, és oda Ernő hurcolkodott be. Végre lett egy külön szobája, ahol egyedül maradhat. Itt aztán senki sem ellenőrizheti, mivel foglalkozik, min gondolkodik.

Vera félóránként benyitott Ernő szobájába, ő pedig hiába próbálta kitudszkolni. Vera leült az egyik székre, nyelvet öltött és tapsikolt. Ernő kivitte székestül, majd kiírta az ajtóra, hogy Marilyn nevű személyeknek tilos a belépés. Ebből botrány kerekedett. Az anya letépte a papírt, és kiabált. Azt kiabálta, hogy Ernő senkit sem tilthat ki a szobájából, nincs hozzá joga. És hogy ahol Ernőnek helye van, ott Ernő húgának is van helye.

Vera ettől fogva minden délután benyitott Ernő szobájába, és leült a székre. Volt nála egy zsebrádió, azon hallgatta a *Tánczenei koktélok* vagy a *Csak fiataloknak* című adást. Hol teljes hangerőre állította, hol pedig egy kicsit lehalkította a készüléket. Ernő egy idő után képtelen volt elviselni a könnyűzenét, valamint a húga jelenlétét, és kiment a szobából. Vera vagy utánament a zsebrádióval, vagy bent maradt a szobában, és átkutatta Ernő holmiját. Kihúzgálta a fiókokat, és benézett a polcon sorakozó könyvek mögé, nincsenek-e ott elrejtve másféle, tiltottnak számító könyvek. Egyszer, amikor talált ilyesmit, rögtön beárulta.

Tizenkét-tizenhárom éves korában Ernő szenvedélyesen érdeklődött a tudományos-fantasztikus regények iránt. Az anya legalább ilyen szenvedélyesen eltiltotta tőlük. Az volt az érve, hogy az ilyen könyvek „elvonják a figyelmet a realitástól”. Ernő kijátszotta a tilalmat. Üvegviszaváltásból származó forintjait a „Kozmosz Fantasztikus Könyvek” megvásárlására fordította, és a köteteket igyekezett minél ügyesebben elrejteni a lakásban.

Egyszer Vera észrevette, és még aznap megmondta az anyának, hogy Ernő eldugott az előszobai tükör mögé két könyvet. Az egyik, ha jól emlékszem, *A majmok bolygója* volt, a másik a *Solaris* címet viselte. Frank Sára diadalmasan előhúzta a tükör mögül és összetépte mind a kettőt. Közben Porzsolt Veronika Marilyn fél lábon ugrált, és azt kiabálta: „Úgy kellett, úgy kellett, káposztába hús kellett!”

Amikor Por Zsolt fiatal felnőttként először olvasta a *Don Quijote* könyvégetési jelenetét, eszébe jutott az előszobai könyvrömbölés. Kicsiben olyasmi történt az ő könyvvállományaival is, mint a búsképű lovag olvasmányaival. A könyveket rostáló személyek Cervantesnél is nagyjából arra hivatkoznak, hogy a megsemmisítendő művek elvonják a figyelmet a realitástól. Talán csak annyi a különbség, hogy a spanyol reneszánsz regény lapjain egyik-másik mű kegyelmet kap, és az elmarasztaló ítéletek a korabeli irodalmi kánon módosulását

tükrözik. Frank Sáráról viszont aligha állítható, hogy könyvszagatás közben az 1970-es évek világirodalmi értékrendje lebegett a szeme előtt, vagy hogy a két regény disztópikus szemléletével volt vitája.

Ernő aznap két dolgot tanult meg. Az egyik, hogy a könyveket csak fejben lehet megőrizni, és addig is nagyon gondosan el kell rejteni őket. A másik, hogy a hűgában soha, semmilyen körülmények között, a legcsekélyebb mértékben sem bízhat meg.

Ezenkívül Ernőnek egész gyerekkorában az volt az érzése, hogy a húga lehúzza abba a visszataszító mélységbe, amelyből ő minden erejével igyekszik felkapaszkodni. A vele egykorú fiúk – ő maga sem tudta, miért – nem szívesen engedték, hogy részt vegyen játékaikban, nemigen akarták befogadni, de ha a húga is színre lépett, Ernő végképp lehetetlennek és nevetségesnek érezte magát. Ha Porzsolték vendégségbe mentek, Vera hol a házigazdának mondta, hogy a múltkor még rengeteg haja volt, most meg már tökkopasz, hol a házigazda feleségének, hogy tudomása szerint volt már két rossz házassága, de a mostani sem lehet valami nagyon jó. Ha őhozzájuk érkeztek látogatók, megkérdezte minden érkezőtől, milyen ajándékot hozott neki. Egy tekintélyes külsejű, szakállas ügyvédhez pedig egyszer így szólt – és a végig sértett jogász Ernőre haragudott meg miatta –: „Gyere csak, édes Gizikém, már úgys annyira vendégünk van, mint a szemét!”

Már az anya halála után történt, hogy a televízió egy este a *Lear király* filmváltozatát adta le. Éhes és rongyos emberek hordái vánszorogtak a képernyőn. Nagy tüzek égtek a királyi vár bástyáin, és egy kőből faragott, félig a földbe taposott Krisztust mutatott egészen közelről a kamera. Ez is egy szovjet film volt. Por Zsolt utólag úgy látta, hogy a rendező, aki már az 1930-as években is filmezett, és nem sokkal a *Lear király* forgatása után meghalt, szintén az önkényuralom és az elnyomás ellen tiltakozik a maga módján.

Akkor, 1974 tavaszán viszont nem vonhatott le ilyesféle következtetést, mert nem nézhetett végig a filmet. Marilyn hánytavetette magát a kanapén, és torka szakadtából sikoltozott, hogy őt nem érdekli ez a vacak film. Ernő azt javasolta a hűgának, hogy ez esetben fájadjon át a másik szobába, ahol az ágya van, és feküdjön le, vagy töltsen más módon, tesszé szerint az időt.

Közben Lear király felszalad az egyik bástyára, és a távozóban levő Cordelia felé átkozódó szavakat kiált: „A barbáron, aki saját gyereket falja fel, hogy csillapítsa étvágyát, essen meg úgy a szívem, mint rajtad, egykor volt lányom!”

Marilyn sikoltozott és rúgkapált.

Cordelia feleségül megy a francia királyhoz. A pap, aki az esküvői szertartást végzi, latinul beszél.

Ernő megkérte a hűgát: legyen szíves, maradjon csendben. Ettől Vera, ha lehet, még nagyobb hangerővel kiabálta, hogy márpedig ezt a vacak filmet senki sem fogja megnézni! Ernő egy árva szót sem értett abból, amit a Bolond mond Lear királynak, pedig valami nagyon vicceset mondhatott.

A kiabálásra bejött a szobába Nagymama, néhány másodperc alatt megállapította, hogy ez a film nem való gyerekeknek, és elzárta a készüléket. Zsolt évekkal később többször is megnézte ezt a filmet, de akkor úgy érezte, hogy egyszer – s mindenkorra kizárták valamilyen, ami számára fontos lett volna: Lear király tragédiájából, vagy éppenséggel a saját fejlődésének egyik állomásából.

Viszont Nagymama fejébe vette, hogy két unokájának együtt végig kell nézniük egy olyan filmet vagy színházi előadást, amely véleménye szerint mindkettőjüket érdekelni fogja. Erre a célra a *Misi mokus vándorúton* című bábszínházi produkciót szemelte ki, és nem túrt ellentmondást. Ernő, miközben Nagymama kézen fogva vitte Verát és őt az Állami Bábszínház felé, annyira megalázva érezte magát, hogy azt képtelen volt szavakba foglalni. Már a Népköztársaság útja és a Bajza utca sarkánál jártak, amikor a megállóba befutott egy busz. Ernő kitepte a kezét Nagymama szorításából, és felugrott a járműre.

Sokszor választotta a szökésnek ezt a módját. Nagymama mellől felugrott buszra, vilamosra, vagy egyszerűen csak elszaladt. Visszaélt azzal, hogy Nagymama a gyenge tüdeje miatt nem tudott futni.

Nagymama öltönyt és nyakkendőket akart vásárolni Ernőnek, mert „komoly ember öltönyt visel”, Ernő pedig a konfekcióüzlet bejárata mellől átrohant a járdaszigetre. (Ekkor majdnem elgázolta egy autó). Nagymama betegnek tartotta Ernőt, és orvoshoz cipelte, Ernő pedig egészségesnek tartotta magát, és leszaladt egy aluljáróba, ahová Nagymama hiába sietett utána, úgysem érhetette utol. Nagymama be akarta iratni Ernőt úszóedzésre, mert „kultúrember rendszeresen sportol”, Ernő pedig befordult az egyik utcasarkon, és elrejtőzött egy kapualjban.

Egyvalami elől nem tudott elszaladni, ez pedig Nagymama és Magda néni többször említett előírása volt, miszerint Ernőnek kötelessége szeretni a hűgát.

Sok évvel később Por Zsolt rájött, hogy ők maguk sem szerették Verát, sem az egyik, sem a másik. Lehet, hogy még önmaguknak sem vallották be. Mégis büntudatuk lehetett, és ezért követelték ostoba makacssággal, hogy Ernő szeresse a hűgát, noha láthatták, hogy ezzel éppen az ellenkezőjét érik el. Az apa nem támasztott ilyen jellegű követelést, de ő sem szerette Verát, és őt is gyötörte a büntudat. Mondogatta: „Vera büntet minket”, értve a többes első személyen második feleségét és önmagát.

A szereplők közül Frank Sára volt az egyetlen, aki a maga módján talán csakugyan szerette, de mindenki közül ő cselekedte a legnagyobb rosszat vele.

Nagymama fejébe vette, hogy Verának orvosi kezelésre és rendszeres ápolásra van szüksége. Eleinte azt bizonygatta, hogy lányunokájának vízajtót kellene szednie, mert „bajok vannak a szívével”. Ezt a gyanút a kardiológiai vizsgálat nem erősítette meg. Ezek után az volt Nagymama követelése, hogy az apa vigye el Verát egy pszichiáterhez, mert a tizenhét éves lány azért bukik meg a fogtechnikusi szakvizsgán, mivelhogy „az anya tragikus halála és az újdonsült mostoha” – így emlegette Klárit – „szívtelen bánásmódja miatt rosszabb ideje lelkibeteg”.

Maga Nagymama is ápolásra és kezelésre szorult, ezt nem győzte hangoztatni. Ám ha erre csakugyan sor került, első dolga volt feljelenteni az orvost a felügyeleti szerveknél hanyagság és kötelességmulasztás miatt.

Egyszer szívrohamot kapott, amikor Ernő éppen ott volt nála. Ernő kihívta az orvosi ügyeletet. A szívroham vaklármának bizonyult.

Egy másik alkalommal, egy különösen indultatos szóváltás után Nagymama először azt állította, hogy kétszázötven fölött van a vérnyomása, majd pedig azt, hogy megütötte a guta. Ernő kihívta a mentőket. A mentőorvos megállapította, hogy az idős asszonynak csakugyan magas a vérnyomása, de a kórházban kiderült, hogy agyvérzést nem kapott, viszont – állítása szerint – a takarítónő ellopta a karóráját. Az óra otthon előkerült.

Olyan eset is előfordult, véletlenül az is Ernő jelenlétében, amikor nem volt alaptalan a riadalom. Egy ízben Nagymama azt állította, hogy percekben belül tüdővérzése lesz. Bőséges tapasztalatai voltak tuberkulózis terén; tudta, miről beszél. Ernő mégsem hitt neki, húzta az időt. De Frankné valóban elkezdett vért köpködni. Nem sokkal később már dőlt az orrán és a száján a vér. Az egyik vastagabb ér fala repedhetett meg.

A szakszerű segítség időben érkezett, Nagymama életben maradt. Felépülése után viszont azt követelte, hogy mostantól mindig legyen mellette valaki.

Ez több okból sem volt lehetséges. Nagymama környezetében egyedül Ernő apja fizethette volna az ápolás költségeit, viszont Klári, az apa felesége nem tűrte volna, hogy a férje Nagymamára költse a pénzét. Másrészt Nagymama hozzáállása is akadály volt. Szemébe vágta a vejének, aki már nem volt a veje: az ő kezéből még egy pohár vizet sem fogadna el, nemhogy az ápolási költség rendszeres havi finanszírozását.

Nem volt mindig ennyire önértetes. Kisebb-nagyobb támogatásokat elfogadott, sőt meg is követelt Ernő apjától.

Arról nem szólva, hogy akárki vállalkozott volna a gondozásra, Nagymama rövid időn belül úgyszólván elmarta volna maga mellől.

Azt is mondogatta, hogy neki az élettől kártérítés jár.

Neki volt Monoron egy hatszobás főutcai házban egy gazdagon berendezett, komplett polgári háztartása. Elvették tőle.

Volt egy férfias természetű, egyenes jellemű férje, akivel úgy éltek, mint a galambok. Elvették tőle.

Volt a férje halála után egy jól menő fakereskedése, amelynek irányításához nem értett ugyan, de az övé volt. Elvették tőle.

Volt a háború után Pesten egy háromszobás lakása. Elvették tőle.

Volt egy felnőtt lánya, okleveles gyógyszerész. Elvették tőle.

És hogy neki mindezekért „még kártérítés jár az élettől”.

Ha a felnőtt lányát, az okleveles gyógyszerésznőt nem foglalta volna bele a litániába, talán Zsolt sem haragudott volna meg. Így viszont haragra lobbant, és kimondta élete egyik legkíméletlenebb állítását: „Asszonyom, Ön téved. Önnek már nem jár semmi.”

Ezek után az öngyilkosság és a gyilkosság közti dilemma szinte magától megoldódott. Por Zsoltnak eszébe jutott egy harmadik megoldás, az, hogy megszakít Nagymamával minden kapcsolatot. Nem beszél és nem találkozik vele többé. Soha többé.

Meglehet, hogy a két másik lehetőséghez képest ez egy elvtelen, megalkuvó, banális kompromisszum volt, de ez volt az egyetlen, amely lehetővé tette Por Zsoltnak, hogy tovább éljen, és hogy emberi lényként éljen tovább. Mi több, Nagymamának is lehetővé tette, hogy még néhány évig eltengődjön megtört öregasszonyként.

A fent említett szigorlat nyolc nehéz vizsgáján Por Zsolt jeles osztályzatokat szerzett. A vizsgák után elutazott Judittal egy – akkori kifejezéssel – „baráti” országba, amelyet egyik oldalról tenger határolt. Akkoriban igen kevés pénzből megoldható volt egy ilyen utazás, amennyiben „baráti” volt az úticél. Nappal a sós vízben és a parti fövényen, éjjel az alacsony, szűk sátorban telt a kettőjük számára közössé váló, észrevétlenül ütemezett idő.

Nem könnyű érzékeltetnem, mit jelentett a közeli kisváros ókori görög vagy bizánci eredetű kapubástyáinak látványa és a tengerből kiemelkedő szikláról bicskával lefeszegedett, majd merülőforralóval megfőzött feketekagyló íze, mert mindezek azt a könnyebbséget is tartalmazták, hogy történetünk szereplőjének – életében először – egyszer sem kellett Nagymamára gondolnia, sőt arról sem kellett tudomással bírnia, hogy Nagymama egyáltalán van a világon. Átmenetileg azt is elfelejtette, hogy kötelessége szeretni a hűgát. Messzeség homályába húzódott az apa borzalmas első és szánalmas második házassága.

Életében először úgy töltött el két hetet, hogy nem kellett senkinek és semminek ellenszegülnie. Más szavakkal: volt mellette valaki, nevezzük Juditnak, aki mellett tartósan jól érezte magát, és felcsillant a remény, hogy nemcsak két hétig együtt nyaralni, hanem éveig, évtizedekig együtt élni is jó lesz vele.

Nagymama kezdettől fogva rossz szemmel nézte Ernő szerelmét. Féltekenysége súlyosbodott, amikor észlelte, hogy már hónapok teltek el, és a kapcsolat még mindig tart. A tengerparti utazás tervét pedig egészen kirívó, aránytalan ingerültséggel fogadta. Azt kiabálta, hogy egy ilyen hosszúra nyúló páros kéjutazás olyasféle komoly elköteleződést jelent a partnerrel szemben, amelyet Ernőke egyelőre még nem vállalhat magára. És hogy Ernőkének egyelőre még itthon volnának kötelességei, mindenekelőtt az ő, Nagymama gondozása és Vera gyámolítása, valamint a Vera iránti szeretet, amely a legfőbb kötelesség, még akkor is, ha Ernőke egyelőre még megpróbál kibújni alóla. Egy ilyen páros kéjutazásnak egyelőre még nem érkezett el az ideje. Ernőke egyelőre még nem elég érett hozzá. Egyszer majd biztosan sor kerülhet rá, de nem most, hanem valamikor később, és nem ezzel a nővel, hanem valamelyik másikkal. „Nemsokára úgyis meghalok, azt a kis időt már kibírod valahogy!”

Csakhogy Nagymama nem volt már a régi. Túlbecsülte akarateréje kényszerítő hatását, és látványosan romlott az emberismerete. Nem elégedett meg azzal, hogy Ernő előtt fo-

lyamatosan becsmérelte Porzsolt Árpádot, hanem azt is hangoztatta, hogy Ernő hasonlít, méghozzá a legrosszabb tulajdonságaiban hasonlít az apjára. Pontosan olyan a természete és a jelleme, mint az övé.

Ebben volt igazság: Zsolt maga is tudta és látta, hogy örökölte az apa számos adottságát és jellegzetességét. Viszont arra is rájött, hogy a hasonlóság felismerése és irányítása révén mégiscsak másmilyen személyiség lesz a fiú, mint az apja volt.

Megfogadta például, hogy az apjától örökölt pipogyaság és gyávaság ellenére határozott döntéseket fog hozni, és végre is hajtja őket. Most az volt a döntése, hogy márpedig ő elutazik. Nagymama nem tudja megakadályozni sem azt, hogy repülőjegyet váltson, sem azt, hogy Judittal felszálljon a burgaszi járatra.

Pedig Nagymama ezzel is megpróbálkozott. Kilátásba helyezte, hogy éppen az elutazás előtti napon fog vele történni valami nagy baj. Bármikor bekövetkezhet egy újabb tüdővérzés, mondta baljóslatúan. Sor kerülhet egy újabb szívrohamra, esetleg agyvérzésre vagy trombólízra, amely ezúttal már annyira valódi lesz, mint ide Lacháza. „Ebben a válságos helyzetben nem hagyhat sz magamra!” – kiabálta. Rosszul tette, mert Por Zsolt ettől csak megmakacsolta magát.

Elutazott, és szigorúan megtiltotta önmagának, hogy a következő két hét során akár egyetlenegyszer is Nagymamára gondoljon. Így is történt. Ez volt életében az első olyan tilalom, amelynek örömmel engedelmeskedett.

Tizenévig napig nem jutott eszébe Nagymama. Mintha kitörlődött volna az emlékezetéből.

Csak hazautazás közben a repülőgépen, a padlóra dobott zöld frottírtörülközőkre emlékeztető hegyvonulatok láttán kezdte törni a fejét rajta, hogy mi lesz mostantól, újra otthon. Olvasta, hogy a több ezer méternyi víztömeg alól felhozott mélytengeri halak nem bírják ki a hirtelen nyomáscsökkenést, szétrepednek. Ő viszont – ez is egy új felismerés volt – nem született mélytengeri hálnak. Ő az előző két hét során igen jól bírta a nyomáscsökkenést. Olyannyira, hogy megfogalmazta magában: nem szeretné ugyanazokat a terheket ismét magára venni, amelyeket a túlrejt füge és a csípős kecskesajt ízű utazás előtt hordozott.

Eleinte arra gondolt, hogy mostantól egy kicsit ritkábban találkozik Nagymamával. Az eddigi három alkalom helyett hetente – mondjuk – csak kétszer. Vagy csak egyszer. De mire a repülőgép maga mögött hagyta a bolyhos élénkzöld hegyeket, és egy asztal fölött járt, amely különböző színű téglalapokkal és pántlikákkal volt kirakva, ő is rájött, hogy egy *kicsit* nem lehet eltávolodni Nagymamától.

Vagy teljesen, vagy sehogy.

Már elszánta magát a szakításra, csak éppen fogalma sem volt, hogyan bonyolítsa le. Judit sem tudott neki segíteni. Nem tudott elképzelni egy olyan nagybetűs Nagymamát, aki szintiszta áldozatkészségből önző, és merő jóakaratból gonosz.

Viszont éppen Nagymama volt, aki – azt hiszem, szándéka ellenére – Ernő segítségére sietett. A Zsolt hazaérkezése utáni napon egy nem túl hosszú telefonbeszélgetésre került sor. Ez volt az utolsó párbeszéd kettőjük között.

Magam is emlékszem: 1980. augusztus tizennegyedik egy csütörtöki napra esett. Por Zsolt előző nap, szerda este érkezett haza Burgaszból.

A Labdarúgó NB I második fordulójában Kaposvár csapata, mindenki óriási meglepetésére, 4:2-re verte meg a hazai pályán küzdő MTK-t.

A két hónapja tartó lengyel sztrájkhullám újabb fejleménye, hogy a gdanski Lenin Hajógyár munkásai is beszüntették a munkát, és a sztrájkbizottság kezdeményezte a pártállamtól független szakszervezet megalakítását.

Afganisztán északi és keleti részén a partizántevékenységet folytató mudzsahedinek súlyos csapásokat mértek a megszálló szovjet katonai egységekre. A Pakisztánnal való összeköttetést biztosító Szalang-hágónál majdnem teljesen megsemmisítették a 191-es gépesített lövészezredet.

A Balaton déli partján egész napos ellenőrzést tartott Vaskó Zoltán belkereskedelmi miniszterhelyettes, és megállapította, hogy az üzletekben megfelelő mennyiségű alapvető élelmiszer várja a nyaralókat és egyéb vásárlókat.

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága értékelte a nemrég lezárult moszkvai olimpiát. Az Olimpiai Játékok sikeres megrendezése komoly hasadékat ütött az USA-adminisztráció törekvésein, amelyek a moszkvai olimpia meghíúsítását, a nemzetközi olimpiai mozgalom felbomlasztását és ezáltal a hidegháború további elmérgesítését tűzték ki céljuk gyanánt.

A Ferihegyi Repülőtéren köszöntötték és Drezdába érvényes repülőjeggyel ajándékozták meg a MALÉV idei félmilliomodik utasát, Nádor Miklóst, a TERIMPEX üzletkötőjét.

Por Zsolt másmilyen köszöntésben részesült, mint az élelmiszert exportáló cég munkatársa, amikor aznap délelőtt a zuglói családi házban megcsendült a telefon. Ő éppen kicsomagolta a „Jermak” hátizsákot, amelynek zsebeiben még a jelenlétükkel tüntettek a tengerpart homokszemcséi.

Nagymama tudta – sejtelmem sincs, honnan –, hogy nincs otthon a Porzsolt házaspár, ezért időzítette a hívást erre az órára.

Azzal indított, hogy vége a lazálásnak. Sőt, vége a nyárnak is. (Nagymama augusztus elején kezdte minden évben mondogatni, hogy vége a nyárnak, helyébe lép a kötelesség.) És hogy ez alatt a két hét alatt ő akár meg is halhatott volna. Erre vajon Ernőke nem gondolt?

Por Zsolt azt felelte, hogy Nagymama eszerint életben van, és a hangjából ítélve, tűrhető egészségnek örvend.

Igen, a hang. Az éles hang. A gyerekkori szóváltások ajtón és falon áthatoló, kibíratatlan hangja. Zsoltnak máris megfájdult a füle. Egy kicsit messzebbre tartotta a fejtől a kagylót.

Nagymama azt kérdezte Ernőkétől, hogy hol a húga, és miért engedte el hazulról. Verának felügyeletre van szüksége! Verának súlyos egészségügyi problémái vannak! Ezeket Nagymama véleménye szerint Ernőkének kellene kivizsgáltatnia és a gyógykezelést megszerveznie. Felváltva beszélt egy új fogszabályozóról, amelyet már évekkkel ezelőtt el kellett volna készíttetni, és egy új pszichiáterről, akire okvetlenül szükség volna, mert az eddigi orvos nem ért a szakmájához. Azt is értésére adta Ernőkének, hogy az ő bűne, hogy a húga kisgyerekkora óta görbén tartja magát. „Azt az időt, amit nem velem töltesz, Verára és csak Verára fogod fordítani!”

Por Zsolt olyan messzire tartotta a fülétől a telefonkagylót, amennyire csak tudta. Így azonban, amikor ő mondott valamit, vissza kellett húznia. Ez viszont azzal a veszéllyel járt, hogy Nagymama a szavába vág, és belesipít a fülébe.

Por Zsolt visszahúzta a kezét, és arra kérte Nagymamát, hogy hagyja abba. Amit Nagymama beszél, azt ő nem akarja hallani.

Nagymama a szavába vágott. „Ugyanolyan senkiházi vagy, mint az apád! Csak azt ne hidd, hogy különb vagy nála!”

Por Zsolt visszahúzta a kezét, és arra kérte Nagymamát, hogy az apját az ő füle hallatára ne hozza szóba többé. Soha többé. És ha kérheti, akkor az anyját, Frank Sárát se emlegesse.

Több se kellett Nagymamának. „Ugyanúgy fogsz járnai, mint az anyád! Csak azt ne hidd, hogy megúszod!”

Por Zsolt úgy érezte, itt az ideje átváltani az „Ön” megszólítási formára. „Asszonyom, Ön egy vérszopó vámpír. Én pedig nem tűröm a vérszopókat.” Már kimondta, amikor észrevette, hogy elfelejtette visszahúzni a kezét. Így tehát Nagymama nem hallotta az utóbbi kijelentést.

„Mit mondasz?” – üvöltötte Nagymama a vonal túlsó végén. – „Beszélj érthetően! Nem tanultál meg magyarul?”

„Azt mondtam, Asszonyom” – felelte Por Zsolt, és ezúttal odaszorította a kagyló tetejét a füléhez, alját a szájához –, „hogy Ön ezt a telefonszámot ne hívja többé. Soha többé.”

Lerakta a kagylót, és kihúzta a csatlakozót a falból.

Tovább is van, de azt majd máskor mondom el.

Ott tartottunk, hogy 2005. december huszonkettedike egy csütörtöki napra esett. Bécsen és Prágán hóvihár söpört végig, Budapesten viszont enyhe volt az idő. Bécsben, a Hofburg Mária Terézia-termében az ítéletidő ellenére együttes ülést tartott az osztrák és a magyar kormány. Az ülésen, amelyet elsőrangú munkatalálkozóknak minősített az osztrák kancellár, a 2007 és 2013 közötti időszak uniós költségvetésével kapcsolatos álláspontokat hangolták össze.

Idén a Szegedről érkező karácsonyi pontyban, harcsában és kecségében nyoma sincs az iszapos mellékíznek, viszont az ostrom jellegűvé növekedett forgalom miatt a halárusok nem vállalkoznak az áru megtisztítására.

Miami Beachnél kevéssel a felszállás után lezuhant egy 1940-es években gyártott, kétmotoros repülőgép, amelynek fedélzetén a háromfőnyi személyzettel együtt összesen huszonketten tartózkodtak. A szerencsétlenséget egyikük sem élte túl.

Az olvasói szavazatok alapján Gárdonyi Géza regénye, az *Egri csillagok* lett Magyarország Nagy Könyve.

Irakban sikeres parlamenti választások zajlottak, kevés terrorakcióval, nagy részvételeli aránnyal.

Nyolcvan éves a magyar rádiózás. Az első rendszeresen sugárzott adás 1925. december huszonkettedikén hangzott el. A rádió első elnöke vitéz leveldi Kozma Miklós volt, a megnyitón Horthy Miklós kormányzó is megjelent a feleségével együtt.

Hódmezővásárhely polgármestere cáfolja azt a közkeletű vélekedést, amely szerint Klígl Sándor szobrászművész József Attila-szobrát, amely a költő születésének századik évfordulójára készült, azért távolították el kevéssel az avatás után helyéről, a Hősök teréről, mert a mellékalakok – a Mama, továbbá a két nővér, Jolán és Etelka – bronz helyett bronzszínűre festett viaszból készültek. A mellékalakok – hangsúlyozza a város polgármestere – ugyanúgy bronzból vannak, mint a nagy magyar költő, az ideiglenes eltávitás tényleges oka pedig az és csak az, hogy a tömör műalkotás alatt megsüllyedt a talaj.

Ezen a napon Por Zsolt, illetve Porzsolt Ernő ott ül egy közjegyzői irodában, dr. Tóth Éva közjegyző pedig azt próbálja megértetni vele, hogy a legújabb rendelkezések értelmében életvesztés miatti kártérítés csak az életvesztési alany közvetlen hozzátartozóit – esetünkben a testvéreit – illeti meg. Amennyiben a testvérek – mint esetünkben – a kártérítési kérelem benyújtása után elhunytak, a kártérítési összeg a még életben levő özvegyet illeti meg.

Így igaz: a kártérítési kérelem benyújtásakor és elbírálásakor még másféle jogszabályok voltak érvényben, de azok a közelmúltban hatályukat veszítették.

Nem, egyáltalán nem volt tévedés, hogy ő, dr. Tóth Éva berendelte az ügyfelet ide az irodába, és karhatalmi elővezettetést helyezett kilátásba távolmaradás esetén, mert a kárrendezési hivatal határozata érvénytelenné vált ugyan, de ezt a tényt az ügyfélnek személyesen kell tudomásul vennie.

Dr. Tóth Éva mutatoujja szemrehányóan, már-már vádlóan mered előre a bordó kiskosztüm háttéréből.

„Önnek már nem jár semmi!”

(Vége.)

Gyerekkorom

Először csak a konyha lett olyan,
a szag, a pára,
minden ragadt,
apám főztje magától odaégett,
vagy belül nyers maradt,
boszorkány nélkül is
boszorkánykonyha,
tényleg, mint a mesékben,
de nem a vasárnapi asztalon,
még jó, hogy nálunk nem volt vasárnap,
vagy volt egy cafat,
kint a spájzban fellógatva,
penészesen, kiszikkadva,
ki is vágtuk hátra a gazba,
egy nejlonba becsavarva
a többi ünneppal együtt.

Hónapokig eljártunk még
leselkedni, újat lopni,
aztán inkább nem ünnepeltünk.

Az utolsó karácsonyt apám
már novemberben kidobta
annyira rohadt volt,
anyám mondta volna,
hogy de az még ép belül,
csak le kell vágni a megromlott részeket,
mondtam is apámnak, hogy: anyám...
de apám erre dühös lett,
és dühében szétvágta az egészet,
végignéztem, nem szóltam semmit,
a karácsony alatt feküdt a születésnapom,
arccal lefelé fordítva,
így apám nem is láthatta,
meg sötét is volt már az udvaron,
sötét és hideg novemberi este,

nem égett a lámpa se,
a fejszéje jól meg volt élezve,
a gerincét már az első csapás eltörte,
de még élt pár hétig,
délutánonként kijártam hátra,
hogy megnézzem,
szomorúan nézett vissza rám,
az lett volna a tizedik évem, ha megéri,
de nem érte meg.

Először csak a konyha lett olyan,
miután anyám itt hagyott,
aztán olyan lett a hálószoba is.

Meglazultak fent a nappalok,
majd egyenként leszakadtak,
a fal mellett végig
feláztak az éjszakák,
a szétmálló vakolatban
lábamat fogdosta a hajnal,
hiába húztam a takaró alá,
fáztam, ha aludni akartam
a délutánokba bújtam,
de apám ezt gyűlölte bennem,
szerinte lusta vagyok és hálátlan,
nem értem mi a szeretet valójában,
ha érteném, nem mernék fázni,
ahogyan én se fázom,
mondta az üveggel a kezében,
és ha rajta kapott, átkergetett
a délutánból a reggelbe,
hogy ott aludjak,
ha már éjjel nem tudok,
büdös kölyök, mondta,
majd kitámolygott az erdőbe.

A nappalink bírta a legtovább,
bár nem is volt nappali,
csak egy huzatos aluljáró,
ahol apám koldult éjszakánként
anyám hátrahagyott szekrénye előtt,
ha azt hitte, hogy nem látom,
kinyitotta,
volt, hogy leborulva imádkozott
– ilyenkor templom lett a szoba,
hogy jöjjön vissza,
jöjjön vissza,
persze nem jött vissza soha.

Bennem a halál, benne az élet,
mondta zavartan, amikor rajtakaptam
anyám szakadt fényképével
és a melltartójával a kezében,
én egy hajnalból jöttem éppen,
ő ott ült a földön a fal tövében,
búzlótt és csupa kosz volt,
vittem neki teát meg egy csomag gyertyát,
mert megint november elseje volt,
és leszállt a köd,
és beborított minket.

Először csak a konyha lett rohadt verem,
kenyér mellé került a patkányméreg,
aztán a függönyök lezuhantak a mélybe,
a lámpa kormot szitált, ha égett,
anya már egy távoli bolygón lakott,
néha látszott a szemében,
hogy a bolygója még ívben kerüli a Napot,
apámmal felcsaptunk hát csillagásznak,
fürkésztük az éjszakákat,
de hiába mostuk a lepedőket,
és cseréltük a pelenkákat,
nem volt jó távcsövünk akkora sötéthez,
és anya elhagyta a Naprendszert.

A legszélén még rám köszönt egyszer,
hajnal volt, emlékszem,
a hangját alig hallottam,
hogy vagy kisfiam? – kérdezte,
jól vagyok, mondtam.

Temetés

Lassan megyünk utánad
a faszor lombjában
kattogó száraz ágak
lóg a nyár, mint a
megolvadt kátrány
az autópályazajban
mondatok futnak a fejemben
szalad a bogár a porban
most fogalmazom meg, hogy
mi voltál, mi nem voltál
és mi lesz az eztán
a lakk szagú, sötét koporsóban
lassan enged a ragasztó a szádban
meg lehet fulladni
ötven fok van

a sírnál alig van árnyék
eldobált papír zsebkendőök körben
bekötött szájú zsákok arrébb
valami megmozdul belül
de senki se látja
te anya voltál nemrég
csak kinek az anyja?
minek az anyja?
a nevek és dátumok felcserélhetőek
látom el is van írva a fejfád
szerető példás feleség
mondja a lelkész
de valaki egy nejlonnal zörög
a gödör alján.

A méhek titka

Az anyaméh nagyobb a dolgozónál,
aki dolgozik negyvenöt napig,
majd meghal titokban
egy virág szirmán.
Az anya évekig él,
de két év után kidobja a méhészt,
mert már nem szül hatékonyan,
mert már nem anya igazán.
A dolgozó világot jár negyvenöt napig,
és meghal valahol,
az anya a kaptárban vakon téntferog.
Petét rak egymás után a sötétben,
és a petékből dolgozók,
herék és anyák lesznek,
a herék basznak,
az anyákat két év után megölik.

Gueth Péter 1981-ben született Kaposváron. A Pápai Református Teológiai Akadémián szerzett teológus oklevelet, de nem lett lelkész. 2013-ban elnyerte az indonéz állam tanulmányi ösztöndíját, mellyel 2013–2014 között Yogyakartában tanult indonéz nyelvet és kultúrát. Közel három évig élt a Távol-Keleten, Indonéziában, illetve Vietnamban. 2012 óta publikál novellákat, tárcákat, tagja a Fialat Írók Szövetségének. Jelenleg első regényén dolgozik, melyből eddig két részlet jelent meg.

Nyugodt alvás, H A Z Á M S O R S A izgatott ébredés

„Az első élőlény oroszlánhoz, a második bikához volt hasonló, a harmadik élőlény arca olyan volt, mint egy emberé, a negyedik élőlény pedig repülő sashoz hasonlított. A négy élőlény mindegyikének hat szárnya volt, körös-körül és belül tele voltak szemekkel, és szünet nélkül, éjjel és nappal ezt mondták: Szent, szent, szent az Úr, a mindenható Isten, aki volt, és aki van, és aki eljövendő!”
Jel. 4,7–8

„Nem kell alvók módjára tenni és beszélni.”
Hérakleitosz

„ott van a Paradicsom a Mennynek minden helyén, habár a *Legfőbb Jó* kegyelme nem mindenkire egyforma erővel árasztja áldását”

Dante, *Isteni színjáték, Paradicsom*, III. Ének

„Hol lehet altiszt, azt kutatja”
József Attila

„Engem hazám sorsa érdekel”
Márai Sándor: *Röpirat a nemzetnevelés ügyében*

Nem vertek szét semmit. Van minden, korántsem csak a semmi van. Bor, bagett, munster sajt. 2020. április 26-a. Nem Paradicsom. Nem bombázták szét a házakat, nem robbantak föl a hidak. Nem robbantották föl a hidakat. Nem halt meg hatmillió, se hatszázezer, meg másik hatszázezer, nem öltek meg százmilliót, nemhogy a mi kisvilágunkban, de az egész világon sem. Mégis ki mondhatná, hogy nincs probléma; nap mint nap problémák halmaza szakad rád, alig győződ észrevenni. Konkrétan – nem metafora – bedöglük a kenyérpíritó.

Bedöglött.

Pedig, baszd meg, kenyeret akartál píritani! Van – sőt kell lennie – problémának: csak-hogy igazából kell-e megoldás? Nem az-e a probléma, hogy problémának érzek valamit?

Legjobb a legrosszabbra készülni. Nem készülsz a legrosszabbra, ez ki van próbálva: cirka ezért van ez a rossz. Nem a létező legrosszabb, de igazán pocskék, és azért látom ennyire rossznak, mert nem erre készültem. Közben meg jól érzem magam, a kertben vacakolok, és régóta áhított, igazán nem tervezett könyveket olvasok. És *verset írok*.

És ez megtéveszt.

És hagyom, hogy megtéveszen.

Lukianosz szerint (*Hogyan kell történelmet írni?*, Kapitánffy István fordítása) mikor Philipposz serege közeledett Korinthoszhoz, mindenki nekiállt valami hasznos dolognak,

Diogenész pedig „nagy odaadással kezdte görgetni föl és alá a hordóját, amelyben lakott”, és amikor megkérdezték tőle, miért teszi: „Görgetem én is a hordóm – felelte –, hogy azt ne higgyék rólam, ennyi szorgos ember között egyedül én lopom a napot”. Amikor először verset írtam így, *bezárva*, kissé óvatoskodtam; meg ne lássák – csak észre ne vegyem! És most, hogy mégis észrevettem, milyen primán érzem magam már negyvenöt napja, veszem csak észre, mennyire óvatos voltam azzal, hogy jól érzem magam ebben az *általános legrosszabban*.

A legrosszabb *természetesen* a háború, és most nincs háború. Ne hidd, hogy ez háború; aki szerint háború *folyik*, kötésig pancsol a retorikában. „A háború nemcsak azért a legnagyobb szerencsétlenség, mert az emberi életek millióit pusztítja el – egy járvány, az időjárás változása is elsöpri emberéletek százait –, hanem sokkal inkább az emberi lélek és műveltség területén végzett vészes pusztításai miatt” (Márai). De ha nem az folyik, akkor mi folyik?

Minden. *Panta rhei*, aludj nyugodtan. Alvás nélkül nem megy. Nyugton aludj, de vigyázzanak rád, és akik rád vigyáznak, azoknak te vigyázd az álmát. Ébredj vidáman, felébredni vidám dolog. És csináld a dolgod.

Előbb kávé stb., fél óra olvasgatás az ágyban, valami váratlan, Platón, Plutarkhosz, ami rád esik a polcra, ami épp sorra jön – és akkor! A háború természetes, természetadta, a járványok is, az összekapcsolásuk manipulatív (és persze a „manipuláció” is a természetből fakad) – a pánik mostani foka normális, de nem természetes. Nem is *csinált*, nem összeesküvés, mi magunk csináljuk. Előállítjuk, gerjesztjük, és engedjük, hogy hasson ránk. Én is. Nem megyek ki a kertből.

A házból a kertbe és vissza, már 45 napja, már mondtam.

Hogy mi lesz *ebből*, az beláthatatlan. Különösen a számos prófétáló jövőbelátó súlyosan sötét árnyékában, akik azzal kezdik, hogy nem, nem látják mindazt, amit aztán kiszáratva igazságként eléd tálalnak. Hogy így meg úgy, minden megváltozik. Minden? Ugyan!

Legalább valami változna!

A legszegényebb régiók túlnépesedése, a leggazdagabbak véghetetlen közönye és/vagy hazug willkommenretorikája, a favellák és cigánytelepek lakóinak, az aszfalton alvók, patkányok közt és háncskunyhókban, legyekkel beborítva heverők helyzete. Tengervízből édesvíz; nehéz, de nem bonyolult.

Bonyolult és könnyű: ivóvíz, *know-how*, oktatás, Afrika visszaParadicsomosítása. *Váratlan mérték és új világ*, felbomlik-e, ami volt – lehet tudni? *Lehet* tudni igazán, mi volt? Eddig volt valami valahogy, és most majd minden... Minden mi?

Krízis van *versus* ez még semmi. Szabadság/jogok vs. biztonság, biológiai fegyver és *Deep State* vs. laposföldszint-összeesküvéselmélet, összeomlás vs. bifurkáció, lesz vs. nem lesz *reset*, visszaáll-e, ami volt vagy semmi nem tér vissza. Semmi sem lesz.

Armageddon.

Itt aztán fű nem terem.

Koronavírus, ahogy, Jesszus, belemászik a maastrichti rendszerbe!

Nulla-megtakarítás, éhínség, megostromolják, karantén, csordaimmunitás, szintetikus, készakarva kiengedték, összeesküvés. Liberális demokrácia vs. nemzeti konzervativizmus, a pandémia mint *korszellem* „elősegíti” a világkormányt vs. megerősíti a védelmező nemzetállami kereteket, poszt-posztfasizmus vs. globalizációjárvány, globális-univerzális mindenborzalmas-volt vs. lesz, Nagy Esemény vs. Örök Ismétlődés, a Szuverén uralta Kivételes Állapot kontra bolondokháza-diktatúra. *Sudden-stop*, elgázolja a fennállót kontra V alakú felpattanás, rettegés a más(ok)tól kontra szolidaritás, bezárni minden(ki)t kontra megnyitni a gazdaságot, új irány / új világrend kontra reménytelen régiség, felbomlás, vereség és út a győzelemhez, minden másképp lesz és semmi sem lesz másképp – ez megy.

Durva *bullying*, véleményterror. Mindenki kötelezőnek érzi, hogy mindenről mondja a magáét, mert úgy tudja, ha nem harcol az ellenséggel, azonnal megsemmisül. Azt átálásnak minősítik. Tehát átáll!

Megsemmisítik, átlölik.

„Oda”, te jó ég!

Azokhoz, akiket addig szellemileg / erkölcsileg kritikán alulinak, vitára méltatlannak ítélt. Mindenki háborúja mindenkivel – a mi-kutyánk-kölykével is, ha az bármit megengedve „ki-beszél” a falkából. Ahogy egy kacatokkal dugig zsúfolt szekrény ajtaját kinyitva dől a fejre az egész hóbelevanc, a médiumokból apodiktikus, nem reflektált, nulla (ön)íroniát mozgósító, az alteritást mélyen lenéző prognózistömkeleg szakad rád. „Még Lüsizimakhosz uralko-

dása idején – így Lukianosz – járvány tört ki Abdérában. Először belázasodott az egész lakosság, már az első napon, makacs lázzal”, és „a kór következtében nevetséges gondolataik támadtak”, és így tovább, „az abdériai nyavalya sok művelt főt megtámadott (...), mindenki történetírónak csapott fel”. Omlik a szánalmas-mulatságos *megmondtam, a megmondom, a nem-tudom-mégis-mondom*. Előrebocsátja, úgymond, hogy nem jós, és már nyomja is; a tömeg ostoba, az elit korrump, az értelmiség eladó, a döntéshozók korlátolt gazemberek, a jövő halott terep. A jövő sötét, *no future*. Dráma, földrengés, megrengette, fenyegető. Csernobil.

Sőt Чернобыль,

„A trónnál középén és a trón körül négy élőlény, elöl és hátul szemekkel tele”, és jó, lehet, hogy te még vagy, és 2 db szemed van, és fölhalmoztál elég klópapírt, van mélyhűtve bélszín és szarvasgerinc, a polcon szárasztésza/cukor/liszt, elég sör és whiskey, de a világnak kampec.

Parmezán, stifolder, fűszerek és fokhagyma, tizenötezer kötet, de itt a vég stb.

„Mind úgy élünk, mint régi korokban városok, tartományok lakossága, mikor járvány, fekete halál pusztított a világban”, írja Márai *Röpiratában* 1942 késő nyarán, és hozzáteszi: „aki harc közben sopánkodni kezd, elveszti a csatát. Ha valaki érzeleg és viadal közben a múlton mereng: egyetlen horogütéssel leteríti az idő.” Ja, hagyjuk az érzelgést. Most az Öldöklő Angyal áll a kapuknál.

Ha kilépnél, megérzed őt. Megállít. Persze mehetsz, indulsz is, de nem úgy.

Mint előtte?

Hogyan?

Mit tudom én. Javulj meg! „Ne törekedj arra a látszatra, hogy bármit is tudsz!” (Epiktétosz). A kultúra evidencia. A civil öntudat, a politikai részvétel evidencia. A szolidaritás evidencia. Örömteli, nem-altruista kooperáció és *fair* kompetíció, élesvidám *agón* egyensúlya. Élvezetes kulturális disszenzus / diverzitás, heves és figyelmes egyet-nem-értés. Az elitizmus nyitott elit oktatással és elit ajánlattal való lebontása, a szókratészi *tudom, hogy nem tudok* és a József Attila-i *egész nép és nem középiskolás fok* erős reflektálása. Ahol nem *ex cathedra* (ki)oktatnak, és ahol az, aki tanít, tudja, hogy nem tudatlan, akit tanít. Ez itt nyilván a gazdagoknak szól.

Akik ilyesmiket olvasnak, és nem dühöngenek négy fal között, várva arra, hogy mások majd az utcán dühöngjenek helyettük, mert már (megint) nincs munka és (soha) nincs tartalék. Akik nem dühkitörésekkel kommunikálnak, még a saját internetes buborék számára sem. Akik szerint a kapzsóság nem jó.

Hanem rossz.

Akik beszélnek, de nem várnak csodát, lévén „az emberi természetből következik, hogy áldozatokra csak akkor szánja el magát, ha erre a végső szükség kényszeríti” – magyarul, ha *már nem* érzi áldozatnak. „Egyetlen pillanattal elébb sem.” Akik élvezik, ha javulnak.

Élvezik, ami van. Lemondanak erről meg arról, mennyi mindenről, ha meg is kínozza őket. Szigorúan elkülönítik, amire szükségük van – ha kaviár és pezsgő, akkor azt – de a többit *odaadják*. Hogy miként és hová, az majd alakul.

Addig meg: a kert.

Naplóírás, *írás*, saját eper. Fölásni az eprest. Megtanulni az eprest. Időzni. Cseresznyevirágzás. Néhány könyv lassan, még egyszer. Sok könyv gyorsabban, random, ahogy jön, öszszeviszsa. Vagy sorban. Főzögetés. Elmosogatni az edényt, ahogy nagyanyám csinálta. Napí egy verseskötet. Nem az összes vers. Opera-előadás, fekete-fehér klasszikus film, Schubert- és Beethoven-vonósnégyesek, virtuális múzeum. Mélyen és lassan.

A halálra gondolni. Már nem élőkre.

A nagyanyámra.

Apám, anyukám.

Lassabban.

Kukorelly Endre 1951-ben született Budapesten. Művei a Kalligramnál: *Tündérvölgy, avagy Az emberi szív rejtelmeiről*, 2003; *Samunadrág*, 2005; *Rom. A komonizmus története*, Második, bővített kiadás, 2006; *Ezer és 3, avagy A nőkben rejlik szív*, 2009; *Mennyit hibázok, te úristen*, 2010; *Reggel az egyik istennő*, 2011; *Pálya, avagy Nyugi, daji, nem csak a foci van a világon*, 2018; *Cé Cé Pé avagy lassúdad haladás a kommunizmus felé*, 2019.

Visszatérés az északi partra

Vonatok szinte már nem is járnak erre.
A sínek párhuzamosát kikezdte a rozsda,
a talpfát belepte a gaz.

Nézed az összezsugorodott tavat.

Volt idő, amikor a part
közelében derékig ért a víz.
Gyerekkorodban szinte nyakig.

Az emlékezet mélytartományából
illatok úsznak elő:
fokhagyma, lángos, hekk.

Behunyod a szemed,
nyelsz egy nagyot.

A hínártól mindig is irtóztál,
és a kövek közül előbukkanó
sikló látványa még most,
évtizedekkel később is kísért.

De jó volt elnyúlni a nyárfák alatt,
olvasni egy regényt, nézni,
ahogy jönnek-mennek
a lábak, a mellek, a hasak.

Még nem féltél a napsugárzástól.

Résnyire nyitott szemhéjak mögül
észrevétlenül lested a monokiniző
lányokat, figyelted, egyik délutánról
a másikra hogyan barnul a bőr.

A nyaralón még időben túladtatok,
de apád horgászfelszerelése nem kellett
senkinek.

A tóban régóta nem él már meg
se a compó, se a balin, se a keszeg.

Nincs élőlény, ami az elsavasodott
víztömegben otthonra lelne.

Képzeted hullámain vitorlások
araszolnak a tihanyi kikötő felé.

A fiadra gondolsz.
Úgy nőtt fel, hogy nem látta a mólót,
nem utazott komppal,
és csak elbeszélésekből
ismeri a vízibiciklit.

Neki semmit sem jelent az északi part.

Hazafelé menet még sokáig hallod,
ahogy az elnéptelenedett strand bódéi
között őrzöngve táncol a homokvihar.

Melyik évtized

Ha megkérdeznéd, hogy is voltunk akkor rég,
nem jutna eszembe semmi sem.
Vagyis eszembe jutna, persze,
néhány felhólyagosodott emlék.

Szülőváros, Rádapart, sötétszürke délután.
Nyárfavirágzás, egy buszmegálló, hóesés.

Olykor, ha megébredek, nem tudom,
melyik évtized vesz körül.

Kimondod a nevem, felnevetsz,
aztán már itt se vagy.

Akár a riadt gázlomadarak
a befagyott ártér felett,
úgy repülsz,
úgy suhansz.

Állok a hajnali derengésben,
nézem a távolodó gémekeket.

Átrobognak rajtam félbemaradt,
kattogó álmaink.

Hány évbe telt, mire megértettem:
valóban így kellett lennie!

Biarritz, napsütés, óceánpart.

Ültem egy kőfalon,
és a világítótornyot néztem.
A fehérre meszelt falat,
a tükröződést a vízen,
az égen szikrázó sirályokat.

Egy lélegzetvételnyi idő alatt tűnt el mindaz,
amiről azt hittem, ha nincs már,
akkor semmi sem marad.

Talán azóta látom megint a színeket,
és nevetek én is,
ha a szomszéd lakásban valaki felnevet.

Boldog vagy.
Másik élet, másik szerelem.
Tényleg hasonlít rád a fiad.

Ha megkérdeznéd, hogy vagyok,
nem jutna eszembe semmi sem.

Csak hogy milyen gyorsan eltelnek
az évszakok, egymásra rakódnak,
akár a mélyben a kőzetrétegek.

Maguk alá préselik mindazt, ami elmúlt.
A szülővárost, megannyi sötétszürke délutánt,
és az ártérből távozó gémekeket.

Éjszakai járat

Egy busz elindul egy térről.

Otthon alszol, nem is sejtéd,
hogy rád és a nagy kékségre gondolok.

*Hol van a tenger és hol vannak
a gömbölyűre mosott, pasztell kavicsok?
Hol a hínármező, a borotvakagyló
és a szénfekete homok?*

Ennyi merül fel, és nem több:
hogyan lesz ebből valaha is élet?

Álmodban eszedbe jutok.

*Van egy város, ahol nincs idő,
és ahol jó ideje már én sem vagyok.
A kertvégi fészerbe zárva nyöszörögnek
egy majdnem elfeledett
gyerekkor hétköznapjai.*

Nem áll meg sehol,
kérelhetetlenül visz haza
az éjszakai.

Ahogy elmegyek előttük,
a grafitzürke kapualjak
lemondón összenéznek
és megbocsájtanak.

Mielőtt melléd fekszem,
az előszoba sötétjéből
perceken át hallgatom,
hogyan szuszogsz
egy közömbös álom
pokróca alatt.

Vihar előtt

A reggeli illata betölti a teret.
Az ablak mellett ülök, innen
a szoba minden pontja belátható.

Fekszel az ágyon. Fejed alatt a karod.
Akár egy barokk festmény: a fény
csak arcod egyik felét világítja meg.

Elnyújtott vasárnap délelőtt.

Az ablak melletti fotelból látni
a szemközti házak tetejét.
Lassan fölénk kúsznak sötétszürke fellegek.

Fekszel az ágyon. Karod alatt a fejed.
Nem mondhatom el, mennyire rettegek.

Mi lesz, ha nincs már,
mi visszatartsa az önkényt?

Mi lesz velünk,
ha elszabadul és tombolni kezd?

Bende Tamás 1990-ben született Győrben, Budapesten él. Költő, az Ambroozia folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Horzsolás* (versek, 2016).

ANYA

Az egész napos erős, fejfájdító napsütés után a kisváros szinte fellélegzett éjszakára. Mintha valaki a semmiből indigópapírt terített volna az égboltra, hogy a felhőkkel és Nappal díszített azúrminát átmásolja a következő forró reggelre. A sötétel friss levegő járta át a várost, amely a határszéli levendulamezők illatát hozta magával.

A rendőr az őrök bejárata előtt ácsorgott. Tüskés drótkefehaja előrehajolt, mint egy félig kidőlt kerítés. Unalmában, mint mindig, állat nyújtogatta előre, ütemesen, bárgyún, mintha feje előbbre járna, mint a teste, akár a tyúkoknak. Hórihorgas természetéhez képest ingujjából meglehetősen vézna, a tétlenségtől elsatnyult karok lógtak ki. Arca minden rendkívüliséget nélkülözött. A hűvös őt is megbabonázta. Csendben figyelte az utat, amelyen napjában vagy százszor végighajtott, már vagy tíz éve. Hiszen még egy olyan eseménytelen kisvárosban is, mint amilyen ez volt, akad dolga egy rendőrnek. S valahányszor megbízták valamivel – többek között a helyi általános iskola előtti zebra reggeli biztosításával, hogy zöld-piros kézi táblájával a munkába igyekvő autósokat megállítsa az átkelő gyerekek biztonsága érdekében –, újra meg újra ugyanazokat a köröket volt kénytelen járni minden egyes nap. A városban megtehető utak száma pedig, mint-hogy ezt hamarosan be kellett látnia, meglehetősen véges. És most, ez az agyonhasznált, galambszürke úttest valahogy, az éjszaka e szokatlan homályában, a Hold esetlen fényében különös látványt nyújtott, szinte meglevenedett. Mintha a repedésekben sorra megmozdult volna valami, és egyszerre életre keltek volna a kátyúk. Úgy tűnt, az úttesten madarak motoszkálnak. A rendőrnek legalábbis így tetszett.

Az éjszakába belerecegett az oldalán logó adóvevő. A diszpécser akadozva közölte, hogy azonnal indulnia kell. Bejelentés érkezett, lehetséges betörés.

A férfi ismerte a címet, szirénát sem kellett kapcsolni. A bejelentés egy sötét, öreg házból jött, amely az úttól beljebb állt, vénséges fák takarásában. A rend-

őr csendesen fordult be a kapu elé, amely előtt már ott toporgott a bejelentő. A felhajtóra forduló Suzuki fényszórójának világosságában először a hófehér papucs és a visszeres lábbon bokáig letúrt harisnya villant fel. A zöld-fehér csíkos hálóköntös két szélét összeszorítva várta a rendőrt egy idős asszony. Remegő hangon közölte, hogy valaki jár nála, egy árnyat látott mozogni a hátsó udvaron, a palánk mentén.

– Menjen be a házba és zárja be az ajtót! Én hátramegyek és körülnézek – felelte a rendőr. – Könnyen lehet, hogy csak egy nagyobb állat volt, esetleg a fák árnyéka – nyugtatta a nőt, miközben bekísérte a házba. Általában a hasonló bejelentések végül mindig vaklármának bizonyulnak.

A telek hosszan elnyúlt a messzeségbe, egész a túlsó utcáig kiért. Ha volt is a mélyén egy hátsó kapu, teljes sötétségbe veszett. A keskeny, gazos kis járdát lámpájával világítva indult el a rendőr hátra felé. Elhanyagolt kert volt, tele csenevész, gondozatlan fákkal, elszaporodott bokrokkal és szétszórt lomokkal. Boroshordók, szerszámok, kaszák, egy darabokra szedett fűnyíró, korhadt faasztalok emlékeztettek csak egykori gazdagságára. Egy üvegház faláról a leszívott musttól besárgult gumicsövek lógtak. Itt-ott a tetőhöz fel nem használt, darabokra tört cserepek hevertek. Az udvart beborította a széttaposott almák, szilvák és barackok poshadt szaga. Egy ilyen telezsúfolt dzsungelben könnyűszerrel nézhet az ember betörőnek bármilyen árnyat. Egy kisebb szél elég hozzá, hogy a faágak kísérteties, emberinek tűnő sziluettje szaladjon végig a kert határát jelölő palánkon. A rendőr egyre biztosabb lett abban, hogy téves bejelentéssel van dolga. Ahogy kézilámpájával kivetkeztette sorra a kert részleteit a sötétségből, arra gondolt, ha egyedül élne ott, ő maga is könnyen megrettenne ettől a pokoli kerttől.

A lepusztult tyúktól mellé ért, ahol a föld még tele volt az állatok ürülékével. Összevont szemöldökkel idézte vissza a nő alakját, amint fogvacogva, sápadtan várta őt a ház előtt. Bizonyosan az a klasszikus eset, aki férje elvesztését követően bármit megtesz, hogy érintkezessen másokkal. Akár rendőrt is hív magához egy, a fa törzsére felkapaszkodó nyest vagy macska árnyéka láttán, mert a magány elhitesi vele, hogy a sötét folt valójában emberé. Ezt a kertet – gondolta a rendőr, s közben arrébb rúgta a pajta mellett rozsdálló metszőollót – valószínűleg a nő férje gondozta, vele együtt pedig nemcsak a fák, a bokrok és a tyúkok haltak el, de még ezek az ócska szerszámok is.

Így tűnődött, amikor háta mögül roppanást hallott. Hátrafordultában – még mielőtt egyáltalában átgondolhatta volna, hogy mi történik – odakiáltott a sötétségbe. Először csak a kert szélén álló almafa alá meredt, ahonnan a zajok jöttek, de figyelmeztető kiáltására teljesen megszűntek. Zseblámpáját gyorsan a hang irányába kapta, mintha csak fegyverpárbajban venné célba ellenfelét. A csupasz fa állt csak ott, a palánk mellett. A férfi már kikapcsolta volna a lámpát, ám az almafa csendjéből ekkor zaj hallatszott. A fától kissé arrébb, a betonpalánk tetején egy létra szaladt át a kert túloldalára. Gondolkodás nélkül oda futott, és határozottan a palánkra ugrott, karjaival erőlködve, mégis gyorsan feltolta magát, lábait átvette és mit sem törődve kiszakadó nadrágjával, lehorzsolta lábával-kezelével, szempillantás alatt a szomszédos udvarban találta magát.

Bizonytalan talajra ért. Göröngyös, mégis puha és nedves volt alatta a föld. Egy ősrégi, fonott kosárban állt. Talpa alatt poshadt szilvák, almák és barackok cuppogtak. Vele szemben pedig egy alacsony néni állt, ujjatlan, kék otthonkájában, amelyen narancssárga virágminták szaladtak körbe-körbe. Kevés, ősz haja alatt májfoltos fejbőre szinte világított a holdfényben. Egy rozoga fa létrát szorított bizonytalanul.

Így álltak, szemben egymással, nagy hallgatásban. Régi parasztház terebélyes udvara volt, amely párhuzamosan szaladt a szomszédos kerttel. Még gazok sem nőttek rajta, csak a kivágott fák törzsei meredtek elő a betonból, csúf torzókként, akár a földbe ásott emberek, akiknek csak válla és feje lóg ki a világ ezen oldalán.

Az öregasszony maga mellé állította a létrát, ami alig volt magasabb nála, s átkarolva a legfelső fokát, rátámaszkodott:

– Kiszállna a kosaramból? – szólt oda, anélkül hogy egy pillanatig is ránézett volna.

– Tessék? – ocsúdott a rendőr, és döbbenetében azonnal kiugrott a fonott kis kosárból. Bakancsára egy fél szilvahéj ragadt, mintha kutyapiszokba taposott volna.

Az öregasszony lehajolt, s két fülénél fogva felemelte a kosarat.

– Na, várjon csak! – ragadta meg a vállánál a rendőr, és sokat sejtetően a szemébe nézett, mint akiben most állt össze mindaz a sok, apró, közönséges részlet, amelyekkel eddig szembesülnie kellett. – Ezt mind innen lopta? – kérdezte a szomszédos kert felé mutatva.

Az asszony nagyot sóhajtott:

– És akkor mi van? – Undok, nemtörődöm válasza úgy elképesztette a rendőrt, hogy jobbnak látta inkább lerázni talpáról a kellemetlen és sikamlós szilvahéjat. Rázta a lábát, de a szilvacafat csak úgy fityegett a szolgálati bakancson, majd bosszankodva végül egy betonvirágtartóhoz lépett, s annak sarkán húzta végig a talpát. Az asszony unott tekintettel nézte. Hóna alatt még ott szorongatta a fonott kosarat.

– Tudja maga, hogy miért vagyok itt? – kérdezte a rendőr.

– Sejtésem, ami azt illeti, van egy-kettő – felelte furcsa, régies kiéjtéssel, az „e” hangot „á”-nak ejtve.

– A rendőrségtől vagyok.

– Na, nem mondja, mán azt hittem, a kéményseprő – mondta szinte duzzogva.

A rendőr idegességében mindegyre bokáját rugóztatta, mint aki tánclépéshez a ritmust keresi.

– Ezeket a gyümölcsöket mind a szomszéd kertjéből szedte le? – kérdezte most már határozottabban. – Engem ide a szomszédba betörés miatt rendelték ki, érti? Láttam, ahogy áthúzza ezt a létrát a palánkon. Maga járkált a szomszéd kertben?

– Én voltam – mondta az öregasszony olyan váratlan mogorvasággal, mintha csak haragudna a rendőrré.

Bámulták egymást. A szél óvatosan járt az udvarban. Egy távoli utcában kutya vonyított fel, majd halkult el szinte azonnal. Úgy tűnt, ebben a különös, tiszta éjszakában nincs helye másnak, csak a mindent megtagadó csöndnek.

– Minek ennyi gyümölcs? – kérdezte a rendőr kissé megenyhülve.

– Csak – felelte az asszony –, nem iszik egy kávét?

– De – mondta a rendőr kis hallgatás után, maga is meglepődve, hogy milyen könnyen elfogadta az ajánlatot. Az öregasszony, kezében a fonott kosárral megindult egy sötét gádor felé, s miután a gyümölcsöket becsúsztatta az üres kutyaház mellé, lassan kinyitotta a szűnyoghálóajtót és besétált. A férfi óvatosan követte.

A házban avas bűz keveredett a műanyagpadló jellegzetes szagával. Az előszoba falairól különböző vadállatok – héják, őzek, baglyok és fácánok – kitömött trófeái meredtek a vendégre. A tollak és szőrmeék szaga szinte megakadt a rendőr torkán. Az a fajta volt, aminek íze meg állaga is van. A lakásban rengeteg kartondoboz, szemét hevert, a balra nyíló, keskeny konyhában még a konyhaasztalon is csak dobozok sorakoztak, bennük átlátszó, koszos üvegpalackokkal.

– Üljön, ide ni, az özlábszékre – mutatta a nő az egyetlen helyet, ahová ülni lehetett a lakásban, egy alacsony, poros széket, amelynek négy lába patákban végződött. A rendőr hagyta, hogy az öreg tegye a dolgát. Kíváncsi volt, mire megy ki ez az egész. Akadt dolga bűnözőkkel, akik ilyen-olyan módon próbálták elkerülni a büntetést, esetleg átnyújtani egy kisebb összeget az autó résnyire húzott ablakán. De hogy valaki behívja kávézni, erre azért nem számított.

Az asszony lassú, unott mozdulatokkal feltette a kávéfőzőt a gáz-tűzhelyre, s pár kattintás után sikerült is alágyújtania.

– A fiának kell – mondta.

– A fiának? Micsoda?

- Hát a gyümölcsök.
- Minek kellene neki gyümölcsök?
- Azért, mert különben sehogy sem boldogul.
- Nem boldogul? Gyümölcsök nélkül?
- Nem.
- Én ezt nem értem.
- Persze, hát miért is értené – legyintett, majd hirtelen megindult, kilépett az udvarra és a férfiert intett. A rendőr követte.

Kint még éjszaka volt, az ég ibolyaszínben sötétlett felettük, a magasban denevérek cikáz-
tak. Az öregasszony egy förtelmes-nagy kulcscsomóval babrált. Egy rozszant faajtóba dugta,
amelyet meg kellett emelnie, hogy ki tudja nyitni, különben a betont súrolta. A ház mel-
léképületébe értek, garázs lehetett valamikor. Ahogy beléptek, orrukat szúrós, tömény al-
koholszag csapta meg. Hátral bizonytalan fény csillant, erős, bűgő hang kíséretében. Az asz-
szony a falat végigtapogatva megtalálta a kapcsolót, és fényt gyújtott.

A fal mellett egy rézszínű, kupolás szerkezet dolgozott, hogy majd szétesett. A hordósze-
rűségből gumicsövek szaladtak ki, s egy pumpára emlékeztető, különös mérőeszközben vég-
ződtek. A fortyogó gépezet, a körülötte kacskaringózó csövekkel úgy festett, akár egy belső
szerv, mint egy tömör, apró szív, amelybe vaskos, agyonhasznált erekben a véren keresztül

beáramlik az élető oxigén. Pálinkafőző köhécselt a sarokban, körülötte pedig élénkpiros, a rothadó gyümölcsök levétől színültig telt zománcozott lavórok sorakoztak.

– Pálinkát főz? – fordult a rendőr hozzá.

Az öregasszony a lakás felé biccentett, és lekapcsolta a lámpát a garázsban. A ház felől érdes, krákoló hang hallatszott – az imént feltett kávéfőző felköhögte az utolsó csepp kávéját is. Az öregasszony beszaladt és lekapta a tűzhelyről. Miközben tölteni kezdett, bánatos, rozsdásbarna szeméit tágra nyitotta, s ide-oda járatta a házba ismét belépő férfi és a kávécsésze között. A férfi ezúttal nem ült az őzlábszékre, hanem néhány lépéssel közelebb ment az asszonyhoz, és elvette a poharat. Forró volt a kávé, és keserű, de jól esett neki.

– A fiamnak kell – törte meg a csendet. – Nemsokára szabadul.

A rendőr összereszt, nyelvét megégette a kávéval.

– Öt éve van bent – folytatta az asszony –, mégis mihez kezdene magával? A szerencsétlen apja már rég a föld alatt, én meg jó, ha magamat el tudom látni. Mit csinálna magával még ez is, ha ennyi idő után újra kint találja magát? – kérdezte, majd kis szünet után folytatta. – Megmondom én, hát inna ez is, lopna, betörne, meg isten tudja, mire lenne még képes. Így legalább nem csinál senkinek nagy kárt.

A férfi sokatmondóan nézett maga elé, cipője orrát bámulta és mellkasán jelvényét. S most, hogy így visszagondolt, felrémlt neki, hogy gyermekkorában gyakran látta az iskola előtt a nőt, amint fiát vitte éppen haza, aki alig pár évvel lehetett csak idősebb nála.

– És mégis mióta lopja a gyümölcsöket a szomszédtól? Elég sok pálinkát láttam én ott lefőzve.

– Isten tudja – rántotta meg a vállát –, lopom egy ideje, az biztos. Neki úgysem kell.

– És azt akarja, hogy a fia ebből a pálinkából éljen meg? – kérdezte, az asszony pedig, mintegy beismervé előtte mindent, amit csak lehetett, lemondóan leült, és egyetlen szigorú bólintással jelezte, a rendőr jól látja a helyzetet.

Sokáig ültek ott így, mire a rendőrnek eszébe jutott, hogy a szomszéd már egészen biztosan aggódik, s valahogy jelezni kellene a fejleményeket. De az öregasszony összeroskadt látványától lábai gyökeret vertek, szívét pedig valami sötét félelem szállta meg, a szánalom és sajnálat.

– Most be fogja jelenteni?

– Minden bizonnyal – sóhajtott a rendőr.

– Vigyen belőle maga is akkor, ingyen odaadom, amennyit csak akar – mondta, és a garázs felé mutatott, ahol alig kivehető nessel most is bűgva-zörögve dolgozott a gépezet.

– Maradjon itt – mondta a rendőr, s elindult, hogy a palánkon átugorva visszazaladjon a szomszédhoz, hogy elmondhassa, valóban csak egy nyestet vagy rókát vagy faágot vagy bármit látott, de embert, azt biztos nem.

Kitolta a szúnyoghálóajtót, és kilépett a gádorba. Az udvaron még sötét volt. Órájára pillantott, érezte, hogy nagyon elfecsérelte az időt. Éppen a palánksor felé tekintett, keresve, melyik részen ugorhatott át, amikor hátulról erős ütést érte. A váratlan támadástól összeroskadt, és nekiesett a kerti hinta lábának. Tarkójában masszív fájdalom lüktetett. Megfordult. A látványtól teljesen megrökönyödött – az öregasszony állt vele szemben, rászegezve a szék négy rettenetes őzlábát.

– Elment az esze? – üvöltött rá az asszonyra – Mégis mi a fészkes fenét művel? – Az öregasszony lesütötte a szemét és lejjebb engedte a székét.

A férfi tapogatta sajtó tarkóját: – Hi-he-tet-len – suttozta maga elé, és közben újra a palánkot vizslatta.

Ám ekkor ismét fájdalmat érzett tarkójában. Az újabb ütésnek először hangját hallotta csak – hirtelen recsenést –, aztán szaladt végig egész koponyáján a szörnyű fájdalom. A világ mintha egy csapásra elhúzott volna mellette: úgy érezte, ő maga mozdulatlan, ám körülötte minden – a fák, a palánk, a szomszéd sötét háza, a denevérek, a poros beton és végül a bugyogó pálinkafőző maga után vonszolva a hosszú csöveket – körbeszaladják, és iszonyatos sebességgel behullanak egy örvénylő gödörbe. És már csak arra eszmélt, hogy hirtelen maga is elkezdett egyre közelebb és közelebb sodródni a virágágyás közepén egyre mélyülő-táguló feneketlen lyukhoz, mígnem teljesen belezuhant.

Sötét volt körülötte minden. És szeles és nyirkos.

Az asszony földet súroló papucsának hangja ébresztette fel. Ott állt, és nézte a földön fekvő rendőrt, várva, vajon megmozdul-e. Az őzlábszék patájáról a férfi vére csepegett. A rendőr megpróbálta felemelni a fejét, de a fájdalom elhatalmasodott rajta. Minden pillanatban egyre mélyebbről és mélyebbről tör fel az égető-sajgó érzés. Megtapogatta tarkóját. Először meleg nedvességet, majd egy vékony folyamot érzett megindulni, amely, akár egy hegyi patak, kanyargott és csörgedezett inge alatt. Felnézett az asszonyra, de már nem bírta értelmezni a látványt: nem érzékelt különbséget a patak vagy a nő arca között. Csak azt tudta, hogy el kell onnan mennie.

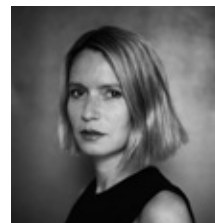
És most megint a palánksor tűnt az egyetlen helyes megoldásnak. Feltápáskodott és vonszolni kezdte magát a szomszéd kert felé. Botladozva, vérző fejjel araszolt. Szinte higgadt maradt, egészen addig, míg meg nem érezte, hogy vére már egész hátán átáztatta ingét. Kézfejei hirtelen elhültek, mintha hóba dugta volna őket, a testét elöntő verejtéktől pedig fájni kezdett a hajnali hűvösből. Szíve halántékában dobogott, ütemtelenül és durván. A palánkhöz érve visszanézett, és még látni vélte az asszony körvonalait a gádor sötétjében, valahol a kutyaház mellett. Erőt vett magán, és feltolta felsőtestét a palánkon. Mielőtt lábait átvette volna, még megpihent kicsit. Először jobb lábát próbálta átdobni, ám elsőre lábfeje beleakadt a kemény betonba. Még nagyobb lendülettel próbálkozott, s ahogy hirtelen meglódította lábát, teljesen kibillent egyensúlyából, és átzuhant a szomszédba.

A poshadt gyümölcsökre érkezett, egy almafa mellé. Oldalát erősen összezúzta egy tetőcserépen. Az erőlködéstől teljesen elfúlt. Úgy érezte, a föld ismét megnyílik, és lassan örvényleni kezd alatta ugyanaz a sötét gödör. De ekkor a távolban megpillantotta a bejelentő nő alakját: óvatosan lépett ki a házból és szinte lopakodva lépegetett az udvar felé. Szemmel láthatóan rendőrt kereste. A férfi megpróbált kiáltani neki, de segélykérése helyett csak egy ijesztő, kattanásszerű hang jött ki torkán. Belekapaszkodott az almafába, hogy kijebb tolja magát, a járdára. Szinte átölelte a törzset, és lábaival pedig tolni kezdte magát a palánktól, végig a göröngyös, mocskos talajon, egészen addig, amíg el nem kúszott a járda közepéig. Felemelte kezét, és előre intett.

De az asszony már nem kereste őt. A ház kertre néző, hátsó ablakainál állt. Felnézett az égre. Mintha valaki hirtelen lekaparná az éjszakát, keleten az indigókék égbolt alja vörösés fénnel felhasadt. Érezve, hogy a Nap forró fénye hamarosan végigsöpör az udvaron, behajtott a spalettákat. ■ ■ ■

Varga Bence 1994-ben született Kapuváron. Jelenleg újságíróként dolgozik. Szépirodalmi szövegei az Apokrif folyóiratban, a Napút Online, illetve a Kulter.hu felületén jelentek meg.

Emlékezet nélkül

Egy európai család története

a második világháborútól napjainkig

Tulajdonképpen semmi sem predesztinált arra, hogy behatóan foglalkozzam a nácikkal. Apai nagyszüleim sem az áldozatokhoz nem tartoztak, sem a hóhérokhoz. Emellett semmilyen hőstettel nem hívták fel magukra a figyelmet; nemhogy bármiféle bűnt nem követtek el, de még túlbuzgósággal se nagyon lehetett vádolni őket. Csak afféle *Mitläufere*ek voltak, olyanok, akik „úsztak az árral”. Legalábbis a szónak abban a jelentésében, hogy ők is ugyanúgy viszonyultak a rendszerhez, mint a német nép túlnyomó többsége, olyan hozzáállással, amely az apró elvakultságok és jelentéktelen gyávaságok egymásra rétegződésével nélkülözhetetlen előfeltétele volt az állami keretek közt megszervezett és az emberiség történetében addig nem tapasztalt borzalmas bűncselekményeknek. A háborús vereség után hosszú éveken át hiányzott a nagyszüleimből is, de a németek többségéből is a kellő távolság annak belátására, hogy ha a *Mitläufere*eknek csak csekély része, kizárólag magánemberként, nemet mondott volna a náci állammal való együttműködésre, akkor Hitler aligha tudott volna ilyen léptékű gáztetteket elkövetni.

Ezzel maga a Führer is tisztában volt, nemhiába hőmérőzte meg szabályos időközönként a német nép iránta való hűségét, ezért tudta mindig, hogy meddig mehet el, mit tud elfogadtatni a náci propagandával és antiszemitizmussal mérgezett néppel, és mit nem. A németországi zsidók első tömeges deportálására épp azon a vidéken, vagyis az ország délnyugati fertályán került sor, ahol nagyszüleim éltek (ennek a deportálásnak éppen az volt a célja, hogy a hatóságok teszteljék a lakosság toleranciaküszöbét): 1940 októberében több mint 6500 zsidót hurcoltak el Rajna-vidék-Pfalzból, Baden-Württembergből és a Saar-vidékről az Észak-Pireneusokban található gurs-i lágerbe. Hogy a látványhoz hozzászoktassák a honpolgárokat, a rendfenntartó erők ügyeltek a látszatra, kerülték az erőszakos fellépést, a deportálás személykocsiban történt, nem pedig tehervagonban, mint a későbbi években. Mindamelllett a nácik biztosak akartak lenni a dolgukban, tudni akarták, mi lesz az emberek reakciója. Ez volt az oka annak, hogy az akciót fényes nappal bonyolították le, fényes nappal hajtották zsidók százait – ráadásul a legcsekélyebb humánus gesztusra is képtelen apatikus polgárok szeme láttára –, nehéz bőröndöket cipelő férfiakat és nőket, zokogó gyerekeket,

fáradtan vánszorgó öregeket a belvároson át egészen a pályaudvarig. Másnap a *Gauleiterek* (a közigazgatási körzetek vezetői) büszkén tudatták Berlinnel, hogy az ő területük az első *judenrein* (zsidóktól megtisztított) körzet egész Németországban. A Führer nyilván örült, hogy az ő népe pontosan érti, mit akar, és megérett arra, hogy „együtt meneteljen” vezérével.

Egy epizód mindenesetre megmutatta, hogy a lakosság korántsem volt olyan tehetetlen, mint ahogy a háború után sokan hinni szerették volna. 1941-ben a tiltakozó honpolgároknak, illetve a német katolikus és protestáns püspököknek sikerült azért megakadályozniuk az értelmi fogyatékosként és mozgássérültként megbélyegezettek elpusztítását (amit Adolf Hitler rendelt el annak érdekében, hogy az árja fajt megtisztítsa „ezektől az értéktelen létektől”). Már javában folyt az *Aktion T4*-nek elkeresztelt titkos terv végrehajtása, és 90 000 embert el is gázosítottak a németországi és ausztriai megsemmisítő központokban, amikor az általános felháborodás Hitlert meghátrálásra kényszerítette. A Führer felfüggesztette a terv végrehajtását. Szemlátomást felfogta, milyen kockázatos szembemenni a lakossággal, és nyíltan azonosulni ezzel a kegyetlenséggel. És annak is ez volt az egyik oka, hogy a Harmadik Birodalom miért fordított olyan elképesztő energiát az európai és szovjetunióbeli zsidók egyébként korántsem egyszerű és korántsem olcsó deportálásának megszervezésére; ezt az embertömeget ugyanis honfitársaiktól távol, eldugott lengyelországi táborokban akarták elpusztítani.

Csakhogy Németországban közvetlenül a háború után senki sem tette fel a kérdést: mi lett volna, ha a többség nem úszott volna együtt az árral, hanem szembefordul azzal a politikával, amely már a kezdet kezdetén sem rejtette véka alá, hogy feltett szándéka lábbal tiporni az emberi méltóságot, és úgy pusztítani el milliókat, mint ahogy egy svábbogarat tapos el az ember. *Úszni az árral*, mint ahogyan Opa is úszott – mindez annyira általános volt, annyira elterjedt, hogy még a szövetségesek szemében is enyhítő körülménynek számított, pedig ők csakugyan eltökélték magukat az ország náciatlanítására. Az amerikaiak, franciák, britek és szovjetek a győzelem után Berlint és Németországot négy megszállási övezetre osztották, és mindegyikben kötelezettséget vállaltak arra, hogy – a német bírói kamara segítségével – a nácioknak még írmagja se maradjon a német társadalomban.

A szövetségesek négy fokozatát határozták meg a náci bűnöknek, de úgy gondolták, elvileg kizárólag az első háromnak – vagyis a „főbűnösöknek”, a „bűncselekmények elkövetőinek”, valamint a „súlyosnak nem minősülő bűncselekmények elkövetőinek” (*Hauptschuldige, Belastete, Minderbelastete*) – az esetében van szükség igazságügyi eljárásra, a *Mitläufer*eket futni hagyják. A hivatalos meghatározás szerint azokat értették az utóbbi kategórián, akik „csak névleg csatlakoztak a nemzetiszocializmushoz”, vagyis azokat, akik „tagjai voltak a Nemzetiszocialista Német Munkáspártnak, az NSDAP-nak [...], akik rendszeresen fizették a tagdíjat, és jártak a kötelező gyűlésekre”. A 69 milliós Harmadik Birodalomban (legalábbis ha az 1937-es határokat vesszük alapul) nem kevesebb mint 8 millió tagja volt az NSDAP-nek, a *Mitläufer*ek száma azonban ennél is magasabb lehetett. Emellett további milliók voltak tagjai a náciokkal szövetséges szervezeteknek, míg mások beérték azzal, hogy ujjongva üdvözljék a nemzetiszocializmust, de

belépni egyetlen náci szervezetbe se léptek be. Nagymama például nem volt tagja a náci pártnak, pedig ő sokkal inkább odavolt Hitlerért, mint nagyapa, akinek volt párttagkönyve. A szövetségeseknek azonban tulajdonképpen idejük se nagyon maradt rá, hogy kiismerjék magukat a náciizmushoz való egyéni viszonyok bonyolult sokféleségében. Elég

bajuk volt a kisebb-nagyobb bűncselekmények elkövetőivel, vagyis a főtisztviselők tömegével, akik a Harmadik Birodalom bürokratikus labirintusában kiadták a bűnös parancsokat, meg azokkal, akik – nemritkán gyalázatos ügybuzgósággal – végrehajtották őket.

Aki csak egyszerű párttag volt, mint amilyen nagyapa is, futni hagyták. Neki az volt az egyetlen büntetése, hogy néhány évre megfosztották kisvállalkozásának, az olajtermékeket előállító *Schwarz & Co. Mineralölgesellschaft*nek az üzletvezetési jogától, ezt a jogot ugyanis pár évre adták egy – a szövetséges hatóságok által kijelölt – vagyonkezelő igazgatónak. Az sem kizárt, hogy lehettek volna nehézségei, ha történetesen tisztviselőként akar elhelyezkedni. A lánya, Ingrid néném úgy emlékszik vissza ezekre az időkre, hogy nagyapát kényszermunkára ítélték, kőtörő telepen kellett dolgoznia, erre apám furcsamód nem emlékszik, azt viszont biztosra veszi, hogy ha hoztak is ilyen ítéletet, amiben ő kételkedik, amilyen furfangos ember volt, nagyapa egész biztosan tudta a módját, hogyan is kímélhetné meg magát a nehéz fizikai munkától. Apám inkább arra emlékszik, hogy apja sohase kötött olyan előnyös üzleteket, mint abban az időszakban, amikor megfosztották munkájától, mivel egykettőre kiderült, hogy a feketepiacon még annál is élelmesebb kereskedő, mint amilyen a törvényes piacon lehetett. Annyi bizonyos, hogy Schwarzék asztaláról sohase hiányzott a bor, a hús, a tojás meg az alma, pedig a háború utáni Németországban sokan már az ízét is elfelejtették ezeknek az élelmiszereknek. Bár lehet, hogy azért emlékszik vissza Karl Schwarz két gyermeke kétféleképpen a múltra, mert míg lánya rajongott az apjáért, fia inkább eltávolodott tőle.

Persze hogy nem lehetett csak úgy lecsukni az NSDAP-nek mind a 8 millió tagját, már csak azért sem, mert ennyi hely nem is volt a fegyházakban. Mindamellet 1945 tavaszától nagyon is voltak tömeges letartóztatások, legfőképpen a volt pártfunkcionáriusok és SS-legények körében, ekkor a szövetséges hatóságok legalább 300 000 embert börtönöztek be. Ebben, legalábbis az első időkben, az amerikaiak voltak a legbuzgóbbak, ők törekedtek legkeményebben megszállási övezetük náciatlanítására. A nagyszüleim a baden-württembergi Mannheimben éltek, ez a nagyváros is az ország déli, délnyugati részén fekvő amerikai zónába került, ami Baden-Württemberg északi részét, Bajorországot meg Hessent is magában foglalta, Délnyugat-Berlint és Brémát már nem is számítva (az Északi-tenger melletti város stratégiai helyzete miatt lett fontos az USA-nak). Az amerikaiaknak egyáltalán nem volt rossz hírük, Ingrid néni csupa jó emléket őrzött velük kapcsolatban, „örökösen mosolyogtak, és majd kicsattantak az egészségtől”; ahogy ott ültek terepjárójuk volánja mögött, a háború utáni Németország nyomott légkörében „elég volt megpillantani őket, máris jókedvre derült az ember”. Pedig parancsnokuk, az Egyesült Államok leendő elnöke, Dwight D. Eisenhower nem volt valami optimista, az volt a véleménye, legalább fél évszázadnyi intenzív nevelés nélkül aligha lehet a németeket megtanítani a demokrácia alapelveire. Volt az amerikaiaknak egy gigászi tervük, át akarták világítani a 18 évnél idősebb németek múltját; ezt úgy képzelték, kitöltetnek velük egy 130 kérdésből álló kérdőívet, hogy kiderüljön, ki mennyire volt cinkosa a náci rezsimnek, meg hogy kit mennyire

fertőzött meg a náci ideológia. Bürokratikus komolysággal el is kezdték ennek az íróasztalokon halmozódó sok millió kérdőívnek a feldolgozását, abban a reményben, hogy majd jól megbüntetik a bűnösöket, és szépen megtisztítják a társadalmat mindazoktól, akiket a nácizmus megfertőzött. El is bocsájtottak az állásából minden olyan köztisztviselőt, aki még 1937 májusa előtt, vagyis – amerikai feltételezés szerint – meggyőződésből lépett be az NSDAP-be. Ilyenformán az 1945–46-os tél végére az amerikai övezet köztisztviselőinek nem kevesebb mint 40 százalékától sikerült megszabadulni.

Nagyapa kérdőívét persze nem sikerült felkutatni, de valószínűleg ő is kitölthette, annál is inkább, mivel a megszálló hatóságok hivatali értesítéséből feketén-fehéren kiderül, igen korán tudomást szereztek párttagságáról. Nagyapa 1970-ben bekövetkező halálakor apám hiába nézte át a lehető legalaposabban Karl Schwarz hátrahagyott iratait, a párttagkönyvet meg a pártjelvényeket sehol sem találta. Ahogy 1945 márciusában nagyapa fülébe juthatott a hír, hogy a szövetségesek már Mannheimben vannak, a konyhai tűzhely lángjánál nyilván minden kompromittáló bizonyítékot azonnal elégett, együtt a náci zászlókkal, melyeket ünnepnapokon ki kellett tűzni az erkélyekre, meg feltehetően a Führer arcképével, amit – hogy nyugta legyen – kiakasztott az iroda falára, ha ugyan nem nagymama őrizte ajtatosan az egyik szublótfiókban. Ennek persze nem sok értelme volt, a helyi NSDAP-vezetők ugyanis a szövetségesek megérkezésének hírére kerekelt oldottak, és kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy megsemmisítsék a mannheimi párttagok névsorát, amit az amerikaiak minden nehézség nélkül meg is találtak.

Csakhogy Karl nem tudott mindent eltüntetni. Az iratok közt apám talált egy címert ábrázoló különös rajzot: lovagi sisak, háttérben fekete-arany indákkal, az indák közül piros patájú mesebeli állat – félig kecske, félig szarvas – bukkan elő; az állat nyakában szintén piros nyílvesző. Alatta bonyolult kalligráfiával a Schwarz név olvasható, meg az 1612-es dátum, valamint ez a szöveg: „Ennek a Sváb Hercegségben és Frankföldön virágzó polgárcsaládnak az eredete Rothenburgba vezethető vissza”. A nemzetiszocializmus idején nagy divat volt a genealógia, mely szinte hivatalosnak számító tudomány lett a rezsim szolgálatában, emennek ugyanis nagy szüksége volt rá, hogy valamivel hitelesítse a fajjal kapcsolatos zavaros teóriáit; márpedig egyetlen komoly tudománytól sem várható ilyen segítség. A rajznak azonban csak dekoratív értéke volt, az NSDAP-tagsághoz ugyanis ennél sokkal nehezebben megszerezhető dokumentum kellett: részletes és megbízható árjasági bizonyítvány, ennek az árjasági bizonyítványnak pedig egy csomó olyan pecsétetes papír volt az előfeltétele, amely 1800-tól hitelt érdemlően igazolta a jelölt és házastársa árja származását. Van abban valami nyugtalanító, hogy Karl Schwarz úgy érezte – bár ezt nem követelték meg tőle –, hogy az árjasági bizonyítvány mellett tussal és akvarellrel rajzolt címerre is szüksége van. Nagyapa nem volt meggyőződéses nemzetiszocialista, nem is lehetett, olyan erős érzés volt benne a szabadságszeretet. „Biztos kiakasztotta a cég valamelyik irodájában – mondta apám –, ennek legalább megvolt az az előnye, hogy amikor ügyfél vagy egy náci funkcionárius járt nála, nem tett fel kínos kérdéseket.” Az 1930-as években sok mendemonda keringett Németországban a zsidó származásukat elrejtő kereskedőkről, olyan nyomasztó volt a paranoiának meg a feljelentgetésnek ez a légköre, hogy egyesek még hirdetések is feladtak a különböző napilapokban, így cáfolva meg nyilvánosan a zsidó származásukkal kapcsolatos pletykákat. Opa az árjasági igazolványát eltüntette ugyan, az akvarellnek viszont nemcsak megkegyelmezett, de haláláig

megőrizte. „Az a gyanúm, tetszett neki a címer, meg a vele kapcsolatos illúzió, hogy dicső ősök leszármazottja. Apám szeretett nagyravágyó álmokat szövögetni.” Bizonyos szempontból Karl Schwarz nagyon is jellegzetes figurája volt ennek a történelmi időszaknak.

A Reich főleg azzal erősítette az emberekben az egyenlőségérzést, hogy elhitette, minden egyes német egyformán része az úgynevezett *Volksgemeinschaft*nek, vagyis a nemzeti közösségnek: úgy fogták fel a dolgot, hogy a Führerrel egy hitközösségben levő egységes társadalomtest utópiája amúgy is eltűntet minden megosztottságot. „A nemzetiszocialistáknak az volt a legnagyobb sikerük, hogy a szociális és társadalompolitika terén – írja Norbert Frei történész –, el tudták ültetni az emberekben a társadalmi egyenlőség érzését.”

A *Volksgemeinschaft* a náci ideológia talapzata; ez az ideológia az egész társadalmat áthatalmította, hála azoknak a különböző szervezeteknek, amelyek – a foglalkozási ágaktól a szociális ellátásig, a közoktatástól az ünnepekéig, a sporttól a turizmusig – a társadalom minden szintjén aktívak voltak, és teljesen kiszorították a társadalomból a régi struktúrákat. A németek igen gyorsan alkalmazkodtak a változáshoz, már csak azért is, mert ezek a változások sok derűt hoztak a mindennapokba, vidám ünnepekkel színesítették a komor naptárt, mert se szeri, se száma nem volt az ünnepeknek, katonai parádéknak, hivatalos megemlékezéseknek. Az emberek nem éheztek, volt munka, sőt a szórakozást is megengedhették maguknak. Mindez már az utcán, a munkahelyeken meg a kávéházakban is érződött, derűs, optimista hangulat lengett a levegőben. Még az átlagpolgárok arcáról is eltűntek a gondok, minden arc vidám lett, boldog, bizakodó. Csinosan öltözött nők bábázkodtak az újra megnyitó nagyáruházakban, vásároltak szövetet új ruhájukhoz, vagy valami kis ajándékkal – kalappal, estélyi kistáskával, színház- vagy hangversenyjeggyel – lepték meg magukat.

Igaz, a kulturális rendezvények színvonala a cenzúra miatt már nem volt a régi, de az állam sokféle szórakozási lehetőséget kínált, ráadásul elérhető áron, és mindez tovább erősítette az emberekben a társadalmi méltányosság érzését. Az *Opera nazionale del dopolavoro* [Nemzeti mozgalom a szabadidő eltöltésére] mintájára (Hitler nagy csodálója volt az olasz fasizmusnak) a náciak a *Kraft durch Freude* mozgalmat hozták létre; a *KdF* tornagyakorlatokat, tánc- és sportfoglalkozásokat, nagy kirándulásokat, színházi előadásokat, koncerteket, sakkversenyt és mindenféle vetélkedőt javasolt a szabadidő hasznos eltöltésére.

Mindez korántsem szociális vívmány, hanem szintiszta ideológia, célja pedig, hogy erősítse a *Volksgemeinschaft*hez és ezzel a Führerhez, valamint a centralizált, védelmező és az árja honpolgárok testi-lelki egészségéről is gondoskodó szupererős államhoz való hűséget. A honpolgároknak, mintegy cserébe, el kellett fogadniuk, hogy vezetik őket mind magánéletüket, mind gondolataikat illetően, megingathatatlanul lojálisnak kellett lenniük Adolf Hitlerhez, emellett munkával, sőt, ha úgy fordulnak a dolgok, életükkel is szolgálniuk kellett a nemzetiszocializmus ideológiáját.

A Reich a német munkások nyári szabadságát illetően is mindenről gondoskodott, hála a centralizált utazási irodáknak, valamint a fizetett szabadság meghosszabbított időtartamának. Én magam is felkerestem azt az épületmonstrumot, amely valóságos jelképe a hirtelen előtérbe kerülő tömegturizmusnak; a hatalmas épület Rügen szigetén, a Balti-tenger

partján áll, azon az elegáns nyaralóhelyen, ahol a XIX. századi nagypolgárság fehérre festett faházakban (kiugró emelet, faragásokkal díszített erkély) töltötte a nyarat.

A Prora nevezetű épületegyüttesnél jó egy órát gyalogoltam a fényben szikrázó homokos tengerpart melletti fenyvesben, míg alaposan szemügyre vettem az öt kilométer hosszúságban elnyúló hatemeletes, lakatlan épületet, amelyet szögesdrót kerítés vesz körül. Ha igaz, Hitler fejében fogant meg a titáni terv ötlete: olyan – két hullámedencével és előadóteremmel ellátott –, komfortos nyaralóközpont felépítéséé, amelyben 20 000 nyaraló pihenhet. Az álmod nem sikerült valóra váltani, az építkezést félbeszakította a háború.

Mind a nyaralást, mind a szabadidő hasznos eltöltését illetően a *Kraft durch Freude* főleg az egészség meg a sport jelentőségét hangsúlyozta. Adolf Hitlernek amúgy is mániája volt a higiénia. Vegetáriánus volt, nem tudta elviselni a dohányfüstöt, nem ivott alkoholt. Élettársának, Eva Braunnak pedig a gimnasztika volt a kedvenc időtöltése. Ez a rögeszme nagyon is megfelelt a náci ideológia eugenetikai és rasszista karakterének; ennek az ideológiának ugyanis valamiféle faji megújulás volt a célja, arra törekedett, hogy a tisztán árja vérből származó „új ember” szép legyen, és egészséges. A náci férfinak kötelező volt törődnie testével, a náci nőnek pedig az volt a feladata, hogy megfelelően táplálja árja csemetéit.

Megtisztítani tehát a *Volksgemeinschaft*ot a zsidók „tisztátalan” vérértől még korántsem volt elegendő. Emellett előnyben kellett részesíteni az erőseket és egészségesekeket az öregekhez, betegekhez és gyöngékhez képest, már csak azért is, mert az előbb említettek sokkal hasznosabbak háború esetén. 1937-ben Hitler büszkén emlegette a „német faji politikát” nürnbergi beszédében: „Elég egyetlen pillantást vetni kislányainkra és kislányainkra, rögtön látni, milyen csillogó a tekintetük, milyen szépek, milyen üdék és tiszták, milyen egészségesek. Ahogyan azok a százez-

rek és milliók is, akik a náci szervezetekben sportolnak, edzik magukat. [...] Egész nemzet születik újjá a szemünk előtt, és emelkedik fel, hála az új ember tudatos testkultúrájának.”

Oma nem volt sportoló alkat. Fiatalabb korában el-elkísérte férjét a schwarzwaldi síelésekre, ezekről találtam is néhány fotót, Oma egyáltalán nem látszik görcsösnek, ahogy ott áll a fa sítalppal, egyedül vannak a szélesen elterülő behavazott domboldalon. A szerelem nyilván szárnyakat adott neki. Később elhízott, és Karl már nem is nagyon ragaszkodott hozzá, hogy elkísérje a hegyi túrákra vagy a tó mellé, ahol nudista barátjaival táborozni szokott. Az is lehet, hogy Oma belefáradt Karl különködéseibe, és másféle szórakozásra vágyott. Akik nem lelkesedtek annyira a testmozgásért, azoknak a *Kraft durch Freude* más időtöltést is javasolt: egy hajóút élményét.

Így történt, hogy Lydia, aki addig egyetlenegyszer sem járt külföldön, 1500 utastársával felszállhatott egy vadonatúj – kényelmes kabinokkal és minden komforttal ellátott – hófém tengerjáróra, és megcsodálhatta a norvég fjordokat, azt az északi tájat, amit maga Hitler is nagyra tartott faji tisztaságáért. Ezt az 1937-ben vízre bocsájtott gőzöst az NSDAP egykori svájci aktivistájának nevére keresztelték, akit Wilhelm Gustloffnak hívtak (Gustloffot egy zsidó diák gyilkolta meg Davosban). A fedélzeten több étterem, fodrászsalon is működött, de voltak üzletek, volt fedett uszoda, tornaterem, sőt színház is. „Anyám rengeteget beszélt erről a hajóútról. Soha ilyen jól nem érezte magát, soha nem volt ilyen felszabadult, táncolt, szeszes italt ivott, a hajón fantasztikus volt a hangulat” – mondta Ingrid. A Reichnek hat luxustengerjárója volt, és ezzel a hat hajóval az utazási irodák olyan egzotikus úti célokat javasoltak, mint a Portugáliához tartozó Madeira például, ahol, régi szokás szerint, a brit társadalmi elit töltötte a teleket; ezek az angol előkelőségek nagy szemeket meresztettek, amikor egyszer csak előzönlöttek a szigetet a hozzájuk képest sokkal alacsony-

nyabb társadalmi miliőből érkező németek hordái. Több mint 700 000 németnek lehetett része ebben a luxusban, amilyenről az európai középosztály még csak nem is álmodhatott. Persze a munkások 99%-ának a hajóút ára még kedvezménnyel is elérhetetlenek voltak.

Mindebben sok felszíni csillogás és valamennyi szocializmus is volt, és ez a keverék nagyon kedvező fogadtatásra talált, tovább erősítve a rezsim népszerűségét, főleg a nők körében, akik még évekkal az utazás után is lelkesen osztották meg környezetükkel csodálatos élményeiket.

Nem csoda, hogy a Führert akkora szeretet övezte, a német nők valósággal rajongtak érte, és ez az ösztönös rajongás, a személyét övező aggodalom és csodálat egyszerre szólt a magányos agglegénynek, a karizmatikus férfinak és Hitler magával ragadó hangjának. Hitler ugyanis gondosan titokban tartotta Eva Braunnal való kapcsolatát, mi több a Führer nem is volt hajlandó élettársát feleségül venni, csak hogy megőrizze a látszatot, hogy ő valójában Németország, vagyis a német nők házastársa. Női imádói csodálatát azzal viszonzta, hogy az anyák napját állami ünnepnek nyilvánította, az anyák és háztartásbeliek nem kis dicsőségére, akiknek az volt a szerepük a nemzetiszocialista társadalomtervben, hogy felneveljék az árja gyerekeket, és emellett támogassák ennek a rendkívüli feladatra vállalkozó férfinak a küldetését. Nem kevesebb mint tizenkétfélmillió nő lépett be a náci szervezetekbe; ezeknek többsége a háború után sem rejtette véka alá a vereség miatti mély elkeseredését, és olyanok is voltak közöttük, akik kétségbeesésükben véget vetettek életüknek.

Nehéz kérdés gyötört, mialatt adatokat gyűjtöttem a könyvhöz. Lehetséges volt-e, és ha igen, milyen feltételekkel, hogy a nagyszüleimhez hasonló egyszerű emberek ne legyenek náci a Harmadik Birodalom alatt? Lehetett nemet mondani anélkül, hogy született hős lett volna az ember? Hogyan nem kockáztatta valaki az életét vagy a deportálást? Lehetséges volt-e, és ha igen, milyen feltételekkel, hogy ne legyen az ember *Mitläufer*?

A náci rezsim kétélű fegyver volt: egyrészt csodálatra méltó fegyvertárával csábította magához az embereket, másrészt rettenetes elnyomó rendszerével félelmet keltett, és mindennemű ellenállást azonnal letört. Elképzelem, milyen nehéz lehetett, hogy ne érezze magát valaki megfélemlítve, miközben látja, milyen erőszakos az SA, és megölik vagy koncentrációs táborokba hurcolják a kommunistákat meg a szociáldemokratákat. Főleg amikor jöttek a megtorlások, amelyek a „társadalomidegen” elemekre meg a „közösség ellenségeire” is kiterjedtek, a fenyegetettség érzése ott lebegett mindeki felett, akit ezekbe a nagyon bizonytalan kategóriákba bele lehetett gyömöszölni.

Később, a háború alatt, amikor a Reich egyre többször mutatta ki törékeny pontjait, a szankciók még keményebbek lettek. A statáriális bíróságok a halál előszobái voltak. A halálbüntetés egyetlen igen vagy nem szavazaton múlt. Ha valaki volt olyan szerencsétlen, hogy ügye fanatikus bíróhoz került, és ha – akár néhány ember előtt is – defetista kijelentéseket tett, könnyen halálbüntetést kaphatott, de ugyanígy járt, ha néhány nyavalyás tyúkot lopott, mivel az is „szabotázs” számított. 1940 és a kapituláció között 16 000 német állampolgárt ítélték halálra.

A háború előtt viszont korántsem volt ennyire szűk a lakosság mozgástere. Elvárták ugyan, hogy az emberek karrierjük érdekében csatlakozzanak náci szervezetekhez, de erre nem kötelezték őket. Ha az ember nem volt közszereplő, köszönhetett *Grüss Gott*-tal náci köszöntés helyett, és kritizálni is lehetett a rendszert. Egy fényképen – a kép 1936-ban

Hamburgban készült egy hajóavatáson, ahol Adolf Hitler is jelen volt – a karlendítő tömeg közepén áll egy férfi, aki látványosan keresztbe fonja a karját. A bátor tettet nem tolták meg. Viszont 1938-ban ugyanezt az embert fajgyalászás miatt háromévi börtönre ítélték: „szégyent” hozott a „saját fájára”, mert házasságon kívüli kapcsolata volt egy zsidó nővel, akitől két gyereke született.

A németek nagy része többek között azért is alkalmazkodott a náci mintához, mert sokuknak nem volt kifejezetten ellenére az erőszak. Egyesek hozzászótkak, meggyőzték magukat arról, hogy nagyon is szükséges az új rend születése, hiszen itt az állítólagos bolshevik fenyegetettség, és bármikor visszatérhet a szégyenteljes weimari köztársasághoz hasonló államforma. Másokat egyenesen csábított a gondolat, hiszen a németek férfias erejének és felsőbbrendűségének visszatértét látták mindebben, ahol aztán majd ők is feljebb léphetnek a szakmai és társadalmi ranglétrán. Az erőszakot annál is könnyebb volt elfogadni, mivel a jogászok is igyekeztek mindennek legális színezetet adni. Aki pedig mindebben részt vett, narcisztikus megelégedettséget érezhetett, mert a *Volksgemeinschaft*hez tartozni olyan volt, mintha valami előkelő magánklub tagja lett volna.

A bűnök elfogadásától a teljes részvételig már csak egy lépés választotta el az embert, ezt azonban nem volt muszáj meglépni: vissza lehetett utasítani egy zsidósága miatt kirúgott ember állását, és nem volt muszáj részt venni az árjásításban. Hosszú ideig arra is lehetőség nyílt, hogy zsidó kereskedőtől és vállalkozótól vásároljon az ember, mivel még nem léteztek tiltó törvények.

A zsidómentés a háború alatt sokkal kockázatosabb volt ugyan, de nem lehetetlen. Mintegy 10 000 német állampolgár vett benne részt, szimpátiából vagy a meggazdagodás reményében. Ha valaki feljelentette őket, többféle sors várt rájuk: vagy koncentrációs táborba küldték őket, vagy megmenekültek, a halálbüntetés viszont ritka volt, Lengyelországban azonban a zsidómentőkre valóban halál várt.

Ha a fronton egy Wehrmacht-katona vagy Waffen-SS dezertált, a kivégzést kockáztatta. Ha nem volt hajlandó zsidókat, civileket vagy szovjet hadifoglyot ölni, elveszítette bajtársai megbecsülését, megrovást kapott feletteseitől, vagy áthelyezték. Egészen mostanáig a szakértők egyetlen olyan esetet sem találtak, amikor egy katonának az ilyesfajta visszautasításért az életével kellett volna fizetnie.

Persze az is igaz, hogy akkoriban nem tudták, amit mi most már tudunk, következőképpen nem volt olyan egyszerű sem felmérni a valós kockázatot. Még ma is nehéz a helyzetet józanul megítélni. „A szüleim diktatúrában éltek – mondta nagynéném. – Igazi hősnek kellett lenni ahhoz, hogy az ember ne teljesítse a párt elvárásait, vagy megvédje a zsidókat. Akik mégis megtették, az életükkel játszottak, és nagyon kevés ember volt ennyire bátor.” Volker már nem ennyire megengedő. „Apám úgy szállt be a játékba, hogy senki sem erőltette. Részt vett a kártyapartiban, és úgy vásárolt gyárat egy zsidótól, hogy jól tudta, a másoknak torkán a kés.” Bizonyos helyzetekben nyilvánvaló volt, hogy lehetséges, sőt egyenesen ajánlatos német mondani. Ahogyan apám mondta: „Ha az emberek a kezdetektől fog-

va a rezsim minden egyes lépésére nemet mondtak volna, a nácik valószínűleg nem jutottak volna odáig, ameddig jutottak.”

Gyakran gondolkodom azon, vajon én hogyan viselkedtem volna. Ezt sosem fogom megtudni. De hogy mi is igazából a fontos, akkor tudtam meg, amikor elolvastam Norbert Frei történész alábbi sorait: az, hogy nem tudjuk, hogyan viselkedtünk volna, „még nem jelenti azt, hogy ne kellene tudnunk, hogyan kellett volna viselkednünk”. És persze hogyan kellene viselkednünk a jövőben.

Van egy másik téma is, amiben Volker és Ingrid homlokegyenest ellenkező állásponton vannak, ez pedig a náci múlt emlékezetének továbbadása, illetve ennek fontossága. Apám éjjeliszekrényén vagy éppen a fürdőkád mellett mindig ott egy könyv a Harmadik Birodalomról. Legutóbb például isten tudja, hányadik Joseph Goebbels-életrajzot olvasta, ez persze nem zavarja abban, hogy továbbra is jó kedélyű ember maradjon. Ami a hűgát illeti, „ő inkább a jelenben szeret élni, és tele van a hócipője ezekkel a történetekkel”, miközben szinte álló nap ezeket a történeteket meséli, na persze a kicsiket, a hétköznapi emberek történeteit, nem a nagyokat, mert azokkal kevésbé tud azonosulni.

Ingrid tulajdonképpen két generáció között helyezkedik el: az egyik apámé; ennek a nemzedéknek a tagjai a háború alatt vagy kevéssel utána születtek, és a hatvanas években felázadtak a német társadalom amnéziája ellen, a másik generáció az 1930-as évek fordulóján születettek, akiknek gyerek- és kamaszkora a Harmadik Birodalom idejére esett, ők *Hitlerjugend*-tagok voltak, és erőszakkal besorozták őket a légvédelembe. Az utóbbi generációba tartozók sajtóságosan viszonyulnak a nemzetiszocializmushoz. Egyszerre szereplői és áldozatai a rendszernek, többségük nyilván ártatlan, de mindez mégiscsak nyomot hagyott rajtuk. És noha még túlságosan fiatalok voltak ahhoz, hogy bármiféle felelőségük legyen a Harmadik Birodalommal kapcsolatban, mégis nekik kellett megbirkózni a háború utáni „német felelőség” nehéz örökségével. ■ ■ ■

Ádám Péter és Kiss Kornélia fordítása

Géraldine Schwarz (1974) német-francia író, újságíró és dokumentumfilmes. 2017-ben megjelent, *Emlékezet nélkül* című esszéregényéért 2018-ban elnyerte az Európai Könyvdíjat. Berlinben él.

Ádám Péter (1946) az ELTE magyar-francia szakán végzett. Esszéíró, valamint számos francia szerző, a többi közt Jean-Paul Sartre, Marguerite Duras, Nicolas Bouvier, Albert Camus, Antoine de Saint-Exupéry, Roland Barthes és Alexis de Tocqueville fordítója.

Kiss Kornélia (1969) az ELTE francia szakán végzett. Egyetemi oktató és többek között Antoine Laurain, Jeanne Siaud-Facchin, Maylis de Kerangal, valamint (Ádám Péterrel közösen) Albert Camus és Roland Barthes fordítója.

„Ma nem ment iskolába”

GreCsó Krisztián Vera című regénye

Miért illeszt egy író mottót a regénye elejére? Persze, akár azt is hihetnénk, hogy nem feltétlenül az írók maguk választják a mottót (hiszen a mű címébe, fülszövegébe, borítójába a szerkesztő és a kiadó is beleszólhat): megítélés kérdése, vajon a mottót a szöveg részének tekintjük-e, vagy a szöveg körüli szövegekhez (a paratextusokhoz) soroljuk. Ha onnan közelítünk, hogy a vásárlás során milyen tényezők hatnak az olvasóra leginkább, akkor a mottókat aligha rakhatjuk a kiadók marketingeszközei közé – nyilván jobban befolyásolja az olvasókat, hogy milyen a cím, a borító, de akár még az is többet számíthat a döntés során, hogy miféle olvasói, kritikai véleményeket tesznek a kötet hát-, netán címlapjára (persze, ez leginkább a második vagy sokadik kiadásoknál fordul elő, és jobbra a populáris irodalomhoz tartozó könyveknél). Olyat még nem nagyon hallottam, hogy valaki a remek mottó miatt vásárolt volna meg egy könyvet. Persze, attól még, hogy nem vásárlásra ösztönző tényező, szólhat a mottó az ún. átlagolvasónak – jelzi számára, milyen más művekkel *vetheti össze* azt, amelyiket éppen a kezébe vette, vagy azt, mely könyvekhez *hasonlít*, amit még csak most fog elolvasni, esetleg azt, hogy az a szerző *kiket szeret* legjobban az íróelődei közül. Aligha arra gondolunk először, elolvasva egy-egy mottót, hogy az adott szerző azt akarja megmutatni, miben *tér el* a könyve attól a műtől, amelyikből a mottót kiemelte, és az is ritkán jut eszünkbe, hogy a megidéző nem feltétlenül tisztelegni akar a megidézett előtt, hanem párbe-

szédet (netán vitát) folytat vele, valamiféle dialógusra, a másik könyv újraolvasására szólítja fel az olvasóját. Egy ilyen összetett viszony feltárása, persze, már nem annak a dolga, aki „csak” olvas – hanem az úgynevezett hivatásos olvasóké. GreCsó pedig már nem először kínálja fel az effajta összeolvasás lehetőségét az értelmezőinek – vagy mondhatjuk úgy is, nem első alkalommal állítja sajátos feladat elé őket a duplamottós megoldással.

Két mottó szerepelt már az *Isten hozott* elején is – a mű fogadtatásában pedig azt lehetett megfigyelni, hogy leginkább a Móricz-mottó kezdte el az értelmezőket foglalkoztatni, a Krúdyhoz kapcsolódással nem nagyon kezdtek semmit. Legfeljebb értetlenkedtek rajta (lehet, hogy nem kifejtett elemzésekben, csak GreCsó Krisztiánnak nekiszégezve a kérdést), hogy miként lehet összeegyeztetni a Móricz- és a Krúdy-hagyományt, vagy a két tradíció „feszült párbeszédét” említették meg. Persze, abban, hogy GreCsó Móricz „újraolvasójává”, szinte folytatójává vált, szerepem volt nekem is: nagyon kapóra jött, miközben a Móricz-könyveimen dolgoztam, hogy a kortárs irodalom felől, egyes mai szerzők által felkínált szempontok szerint olvashatom újra Móriczot.¹ (Azért GreCsó maga is erősebben kapcsolódott Móriczhoz, mint Krúdyhoz: az előbbiről kiállítást nyitott meg, esszéiben nyilvánult meg róla, interjúkban emlegette személyes életük, származásuk egyes párhuzamait.) Lehet, ha egy Krúdy-kutató hasonlóan izgatott lesz az összevetés lehetőségétől, akkor ott is termékeny szempontok merülhettek vol-

na fel – így viszont Móricz, legalábbis Grecsó Krisztián irányából közelítve, egyértelműen „legyőzte” Krúdyt. És hasonló tapasztaltam most is, a *Veráról* szóló írásokban: ezúttal a Szabó Magdához kapcsolódás lett a központi szólam, írtak nemcsak a mottóvá emelt *Abigéltől*, de más regényekről (*Álarcosbál, Születésnap, Mondják meg Zsófikának*) is, miközben a másik mottót adó *A Pál utcai fiúkról*, netán Molnár Ferencről Grecsó kapcsán alig-alig esett szó. De mielőtt rátérnék arra, hogyan lehet a *Verát* az *Abigéllal*, illetve *A Pál utcai fiúkkal* „összeolvasni”, kicsit arról, amiről bevezetésképpen elmélkedni próbáltam: a moly.hu egyes megszólalóinak megállapításaiból valamit azért meg lehet tudni arról, mit is gondolnak a „csak olvasók” egy mű mottóiról. (Még akkor is, ha a moly.hu megszólalói gyakran nem nevezhetőek „egyszerű” olvasóknak, hiszen, egyrészt, ott van bennük az igény, hogy meg is nyilvánuljanak az adott kötetéről, másrészt pedig vannak köztük rejtőzködő, ún. „hivatásos olvasók” is.) Nézzük tehát az elsőt az általam kiválasztott, valamiképpen a két mottóhoz is kapcsolódó megszólalások közül:

„Minden durvasága ellenére a *Vera* mégis olyan könyv, amit Szabó Magda ifjúsági regényeivel együtt nagyon szívesen adok majd a reménybeli kiskamasz lányom kezébe.”

Bár ez a megszólaló a mottót egyáltalán nem emlegeti, számára Szabó Magda szinte „márkavédjeggyé” változik: márcsak Szabó Magda ifjúsági regényéhez kapcsolódása miatt is kiskamaszoknak szóló regényként olvasható a *Vera*, sugallja a megjegyzés. Egy másik olvasó *A Pál utcai fiúkat* emlegeti:

„Nem egy Pál utcai (bár a könyv egyik mottója is a PUF-ból származik, és a történetvezetés is nem egy helyen hajaz Nemecekékre), hogy egyből a nyócba varázsolódsz tőle.”

Itt kicsit nehezebben tudom megfejtetni, mire is céloz a könyvet értékelő: hoz egy lehetséges elemzési szempontot, a történetvezetés hasonlóságáról szólva, de mintha csekélyebbnek érezné Grecsó regényének atmoszférateremtő erejét *A Pál utcai fiúkénál*. A harmadik idézet, amit a moly.hu-ról választottam ki, már együtt emlegeti a két, mottóul választott regényt – és nem a regények együttolvását érzi fontosnak, hanem, még ha kifejtetlenül is, arról az *írói gesztusról* beszél, amelyet Grecsó épp ennek a két regénynek a saját műve mellé (elé, mögé) helyezésével tett:

„Külön szimpatikus, hogy az *Abigéltől* és a *Pál utcai fiúktól* hozza a mottót. Hogy miért szimpatikus, azon még gondolkodnék. Hogy szerénység-e,

és hogy hová pozicionálja a könyvet, és hogy jól tesz-e a pozicionálással. De szimpatikus.”

Ez az utóbbi moly-tag továbblépett a mottók funkcióján gondolkozva annál, minthogy egyszerűen művek összekapcsolásáról, az egymás felől olvasás felkínált lehetőségéről lenne szó: érzékeltette azt, hogy egy-egy mottóval a könyvét is elhelyezi valahová a szerzője. És, bár ilyesmiről nem nagyon szoktunk beszélni, de vannak olyan mottók, amelyekkel „feléle” húzza a saját könyvét, aki kiválasztotta (ilyen volt az *Isten hozott* két mottója is, amelyekkel az elég fiatal szerző öntudatosan behelyezte a saját könyvét egyszerre két tekintélyes irodalmi hagyományba), meg olyanok is, amelyekkel „lefelé” pozicionál. Erre gondolhatott talán a moly.hu kommentelője, amikor szerénységet emlegetett – hiszen az ifjúsági irodalom, bármennyire is változott a megítélése a 20. század eleje óta, mégis csak alacsonyabb polcon van a felnőtteknek szóló, beszédes nevű „magasirodalomnál”. A 20. század elején, amikor Molnár Ferenc is kezdte a pályáját, az ifjúsági irodalom leginkább a pályakezdő, helykereső próbálkozások között bukkant fel, de még kényszermegoldás volt Szabó Magda idején is – nála is a munkássága elején íródtak meg a mesék és az ifjúsági regények, abban az időszakban, amikor még vagy tanárként dolgozott, vagy frissek voltak az iskolai tapasztalatai, és amikor azért küzdött, hogy a kényszerű szilencium után visszafogadja őt az irodalmi élet, újra és rendszeresen megjelenhessenek a művei. De hogy az ifjúsági irodalmat ő is alacsonyabb presztízűnek látta, azt jól jelzik azok a megszólalásai, amelyekben elmagyarázza, hogy ez vagy az az ifjúsági regénye nem kizárólag gyerekeknek íródott (a *Mondják meg Zsófikának* címűről például többször kijelentette ezt), ahogy az a döntése is beszédes, hogy amint elkezdtek a felnőtteknek szóló könyvei megjelenni, ő maga pedig egyre sikeresebb lett, nem tért vissza többé a gyermek- és ifjúsági irodalomhoz. Ahogy nem tért oda vissza Molnár Ferenc sem – Grecsó mottóválasztása ugyanakkor nemcsak szerény, de dacos gesztusnak is tekinthető. Mintha előre sejtette volna, hogy a magyar irodalomban a gyermek főszereplővel megíródott regények hajlamosak belecúsúzni az ifjúsági irodalomba vagy a közoktatás kötelező olvasmányai közé: ahogy ez, például, a *Légy jó mindhalálíggal* megtörtént, Móricz legnagyobb bánatára, aki egyáltalán nem gondolta, hogy iskolákban fognak kiskamaszokat hosszú évtizedeken át a regénye olvasására kényszeríteni. Grecsó, a jelenlegi közoktatást és oktatáspolitikát ismerve, abban biztosan nem reménykedett, hogy ettől a gesztusától, a két választott mottótól a *Vera* kötelező olvasmány lesz a magyarországi iskolákban (megjegyzem, azért a szerbiai magyar iskolák nemrég készült új tantervében ajánlottként szerepel), de mintha ráerősített volna a feltételez-

hető reakciókra: ha már úgyis ifjúsági regényként fogjátok olvasni ezt a regényt, sugallják a mottók, akkor vessétek össze két olyan regénnyel, amelyeket ugyancsak ide sorolunk be, holott legalább annyira lehetnek felnőttolvasmányok is.

Eddig csak a moly.hu megszólalóit emlegettem a *Vera* mottói kapcsán – ideje megnézni, hogy a regény fogadtatásában milyen, a mottókkal kapcsolatos megállapítások bukkannak fel. Karlócai Regina a két mottó megtevesztő jellegéről beszél: arra hívja fel a figyelmünket, hogy Grecsó olyan regényekhez utalja el az olvasóit, amelyeket ugyancsak tévesen értelmeznek kizárólag ifjúsági regényekként. A „tartalmi határkijelölést” pedig úgy értheti, hogy mindhárom regény a felnőtté válásról szól – hogy minek hatására megy végbe Grecsó főhősének átalakulása, arra visszatérek még:

„Több kritikus ifjúsági regényként értelmezi a *Vera*-t, pedig inkább a mai felnőtt olvasóknak szól, nekik tudja a legtöbbet adni. A két mottó is (egyik a *Pál utcai fiúkból*, a másik az *Abigélből* származik) első pillantásra talán azt az érzetet kelti, mintha a szerző a magyar ifjúsági regények sorába kívánna illeszteni a művét, de ha megnézzük az idézetek pontos tartalmát, jól látszik: nem műfaji, hanem tartalmi határkijelölésről van szó. Ez a két kötet nem kizárólag azért lett világhírű, mert jól megírt ifjúsági regények, hanem mert a felnőtté válás kőkemény harcát és magányát minden korban és életkorban érvényes módon beszélik el.”²

Zsembery Borbála is azt állapítja meg, hogy épp az *el-térés* felfedezését segítik a mottók – vagyis annak a felismerését, hogy Grecsó *nem* ifjúsági regényt írt. Ugyanakkor azért én *A Pál utcai fiúkban* és az *Abigélben* sem látom annyira egyértelműnek a felnőttek jó vagy rossz oldalra sorolását – de erről is majd később.

„A mottóban megidézett két műtől (*Abigél*, *A Pál utcai fiúk*) eltérően Grecsó regényében a felnőttek szerepe sok helyen meglehetősen kétséges. Nem oszlanak egyértelműen jókra vagy ártó szándékúakra, ennél sokkal valószerűbbek: esendők, kiszolgáltatottak, jószívűek, rosszindulatúak, megértők, segítőkészek vagy ignoránsak. Mai szemmel már szinte érthetetlen az a stratégia, amelyet következetesen gyakorolnak Verával szemben. Mindenáron titkolni akarják előle származását úgy, hogy közben a kislány környezetében mindenki tudja az igazat.”³

Az nagyon érdekes felvetés, hogy Grecsó 2019-es regénye visszavisz minket az ún. pöttyös könyvek jelenébe, az 1980-as évekbe, hogy aztán átírja a múltat:

„A jó hír tehát az, hogy Grecsó Krisztián nem lányregényt írt. Hanem egy nagyon okos, nagyon finom szövevényű regényt, amelynek csak a kiinduló helyzete, szcenírozása hozza magával a pöttyös könyvek nosztalgikus hangulatát. Grecsó a múltnak egészen más szeletét idézi meg: a magyarországi nyolcvanas évek izzadságszagú, melegítőnadrágos, nejlomba csomagolt korrump világát, ahol a férfiak csalódottságukban és keserűségükben szinte megállás nélkül isznak, a nők pedig makacsul, lehajtott fejjel, halk hanggal próbálják összetartani a családot. A gyerekek pedig gyerekek, ahogy minden időben változatlanul azok: a saját világukban élnek, a saját dilemmáikkal küzdenek, szeretetre, szerelemre vágnak, barátkoznak és veszekednek.”⁴

Ugyanakkor a pöttyös könyvek sokfélék voltak, még ha maradt is bennünk róluk egy elég jól körvonalazott, a tipikus darabok alapján összerakott képünk: és épp Szabó Magda regényei nem tudják azt megmutatni, milyennek mutatkozik az egykori pöttyös könyvek képe az 1980-as évekről. Az *Abigél* ugyanis az elég távoli múltban játszódik, 1944-ben (nem is kizárólag a pöttyös könyvek sorozatában jelent meg, egyébként), de még az *Álarcosbál* és a *Születésnap* sem a nyolcvanas évekbe visz el, hanem jó húsz évvel korábbra. Még ha én is olvastam őket gyerekként a nyolcvanas években, a távolságukat az akkori jelenemtől nagyon is éreztem: például amiatt, mert ezeket a regényvilágokat erősen meghatározta a tőlünk már igen távoli második világháború, gyermekkori önmagam számára feltűnően sok háborúban megtört szereplőt, árva gyereket, traumatizált családot mutatott fel Szabó Magda. Nem véletlenül emlegetik ezeket a Szabó Magda-regényeket (kiegészülve a *Mondják meg Zsófikának* cíművel, amelyben ugyancsak egy traumatizált, az apját váratlanul elvesztő kislány a főhős, aki azt érzi, hogy neki senki sem mond igazat), a mai ún. tabukönyvek vagy ifjúsági traumaregények előfutáiraiként.

Nekem ezúttal a két mottóból elindulva leginkább az lesz érdekes, hogyan visz el minket ez a három regény, vagyis Grecsóé, Molnár Ferencé, Szabó Magdáié az iskolába – és ezen keresztül hogyan mutatja meg gyerekek és felnőttek viszonyát. Bár „iskolaregényként” a három közül legtermészetesebben az *Abigélt* emlegethetjük, feltehetjük a kérdést, vajon, ha Grecsó regényének tízéves főszereplője iskolába jár, a *Vera* is – iskolaregény? Annyira egyszerűen lehet *nemmel* válaszolni erre a kérdésre, hogy valószínűleg nem is érthető, miért teszem fel: hiszen, bár pontos definíció aligha van arra, mit tekinthetünk iskolaregénynek, azt nyilvánvalóan érzékeljük, hogy nem aggathatjuk rá egy műre attól ezt az „alkategóriát”, hogy egyes jelenetei iskolaiak. Hiszen, például, a *Tüskevár* vagy *A Pál utcai fiúk* is iskolai jele-

nettel kezdődik, mégsem jutna eszünkbe egyiket sem iskolaregénynek nevezni – bár mindkét esetben érdekes lehet, miért indul a cselekmény az iskolából (hogyan aztán szinte el is felejtjük az iskolát, akár csak a regények szereplői). De a *Vera* esetében nem erről van szó, vagyis nem az indításhoz van szükség az iskolára: a cselekmény még a vakációban kezdődik, egy születésnap bulival, aztán az első iskolai esemény, amelyen a főszereplővel együtt részt veszünk, az évnyitó lesz – és a regény közben is többször vannak iskolai jelenetek, miközben, persze, meglehetősen sokszor kerülünk az iskolán kívülre, Verának lakásában, a lovaspólok edzésen, Szeged utcáin mozognak a hősök. A Grecsó-regény helyszíne tehát biztosan nem kizárólag az iskola: de csak a cselekmény helyszíne változtathat egy művet iskolaregénnyé? Vagy arra is szükség lenne, hogy egy regény az iskoláról, annak az egyénhez, a társadalomhoz való viszonyáról, a tanár-diák viszonyról, a hatalmi konstrukciókról, a szerepekről mutasson meg valami lényegit, a cselekménnyel, a hősök sorsával, a műbeli konfliktusokkal? Ha így fogjuk fel az iskolaregény műfaji kategóriáját, akkor a *Vera* esetében sokkal indokoltabb megnézni, milyen módon változik meg a kislány pozíciója az iskolában, és a felnőttek világát átszövő titkok, elhallgatások, hazugságok a regénybeli iskolában miként jelennek meg. De akkor lássuk először azt a regényt, amelynek egyáltalán nem az iskola a legfontosabb helyszíne (hanem a grund), és amelyet eddig sokkal kevésbé tárgyaltak a *Vera* kapcsán, mint Szabó Magda regényeit – *A Pál utcai fiúkat*.

„Én is ott voltam velük”

Verának azzal kell szembesülnie, a regény folyamán sokszor, hogy a felnőttek csalnak és hazudnak – megcsalják a férjüket (mint Sári anyukája), a versenyek nem is valódi versengések, hiszen az eredményt előre eldöntötték, sőt, még abban is hazudnak a felnőttek, hogy kik is veszik és állítják fel minden karácsonykor a karácsonyfát. A sok kis hazugság veszi körbe azt az egy nagyot, amellyel Verát áztatják éveken át: nem mondják el neki, hogy valójában örökbe fogadták. A gyermeki őszinteség és a felnőttek hazugsága állna tehát egymással szemben – de a regény végén már Vera is hazudik, pontosabban: csatlakozik egy hazugsághoz. Amikor az anyja azt mondja a férje testvérének, hogy még éppen odaértek a kórházba, tudtak beszélni utoljára a haldokló nagypapával, Vera előbb elcsodálkozik, aztán mint-ha megértené, hogy most hazudni kell, és azt mondja, „én is ott voltam velük”. Ha a felnőtté válásról szól a *Vera*, akkor semmiképpen sem olyan módon, hogy egyetlen esemény változtatná a kislányt gyerekből felnőtté – a szerelem ugyanúgy hozzájárul ehhez a fordulathoz, mint a szembesülés a halállal. És ez utóbbi az, amivel leginkább hozzákapcsolódik Grecsó regénye *A Pál utcai fiúkhoz*.

Nemecsek haldoklási jelenetében Bokának többször is hazudnia kell: nyugtatni próbálja a barátját, hogy majd kimehet a grundra, ha meggyógyul, ha jó idő lesz. Csatlakozik a kisfiú szüleinek hazugságához

is, bizonygatva, hogy a kisfiú nem fog meghalni. Boka, aki a vele egyidős fiúk vezére, tábornoka (az is szimbolikus, hogy a lázas Nemecek a saját apjával keveri őt össze), valójában kisfiú még maga is: fájdalmában arra vár, hogy a felnőttek segítsenek valahogyan. De nem a felnőttek viselkednek itt felnőttként, hanem Nemecek lesz felnőtt, aki bátran szembenéz a halállal, és Boka, aki mindvégig ott marad haldokló barátja mellett: hiába látjuk meg, egy ismeretlen szemével pillantva rá, hogy kisfiú ő továbbra is.

„És mikor Boka János, a tábornok, szétnézett az utcán, és látta, hogy egyedül van, akkor úgy öszszeszorult a szíve, hogy Boka János, a tábornok, nekidőlt a kapu félfájának, és keservesen, szívből, amúgy istenigazában sírvafakadt.

Ő is érezte, tudta azt, amit egyikük se mert kimondani. Ő is látta, mint pusztul az ő közlegénye lassú, szomorú elmúlással. Tudta, mi lesz ennek a vége s tudta, hogy már nem sokára lesz vége. Nem bánta ő most, hogy győztes hadvezér, nem bánta, hogy ezúttal először nem volt férfias, komoly, nem bánta, hogy kitört belőle a gyerek, csak sírt, és egyre ezt mondogatta:

– Kis barátom... édes jó barátom... édes jó kis kapitányom...

Arra jött egy ember és rászólt:

– Mit sírsz, kis fiú?”⁵

*A Pál utcai fiúk*ban nem egyszerűen felnőttek állnak szemben gyerekekkel. A gyerekek közt is újraosztódnak a szerepek, hiába egyidősek, így lesz Boka János a kisfiúk között: felnőtt. Nincs ez másképp a *Vera*ban sem, ahol meg József nő a többiek fölé, hiszen ő menti meg és védelmezi a kislányt, sőt, ő mond neki igazat. Hogy Molnár Ferencnél a felnőttek egyértelműen jókra és rosszakra lennének oszthatóak, szemben Grecsó regényével, azt nem állítanám ilyen egyértelműen: hiszen, például, Janó, a grund őrzője együtt örül a fiúkkal, hogy megvédték a helyet, és kikergettek a vörösingeseket, ugyanakkor azt is teljes természetességgel veszi tudomásul (hiszen, mondhatnám, mi mást tehetne), hogy megjelent az építész mérnök úr, és elkezdte felmérni a telket, előkészítendő az építkezést. Ugyanígy nem tudjuk hova sorolni Rácz tanár urat sem, aki néhány iskolai jelenetben bukkan fel: leginkább ahhoz a felismeréshez vezetik el Bokát mind Janó, mind Rácz tanár úr megnyilvánulásai, hogy nem lehet „felülről” segítséget várni. Hogy a felnőttek nem oldanak meg semmit, de a büntetéseik sem számítanak igazán – hasonló tapasztalathoz jut el Vera is, hiába csúszik le a regény során az osztályelső, élsportoló és „szülők büszkesége” pozícióból az iskolai hierarchia aljára.⁶

A valódi harcok nem az iskolában zajlanak, a győzelemhez a felnőttekre semmi szükség – valami ilyes-

mit sugall *A Pál utcai fiúk*, amelynek már az első jelenetében kiderül, hogy utasíthatja ugyan a tanár a kifelé figyelő, szabadulni vágyó fiúkat arra, csukják be az ablakot, a külvilágot az iskolából nem lehet kizárni. Egyszer csak kicsöngetnek, és onnantól kezdve nem az iskola szabályai lesznek az érvényesek. Bár Grecsó a regény zárómondatát választotta mottónak, érdemes felidézni *A Pál utcai fiúk* nyitómondatát is:

„Háromnegyed egykor, épp abban a pillanatban, mikor a természetrajzi terem katedraasztalán hosszú és sikertelen kísérletek után végre-valahára, nagy nehezen, izgatott várakozás jutalmául a Bunsen-lámpa színtelen lángjában fellobbant egy gyönyörű, smaragdzöld csík, annak jeléül, hogy az a vegyület, melyről a tanár úr be akarta bizonyítani, hogy zöldre festi a lángot, a lángot csakugyan zöldre festette, mondom: pont háromnegyed egykor, épp abban a diadalmas minutumban megpendült a szomszéd ház udvarán egy zongora-verkli, s ezzel minden komolyságnak vége szakadt.”⁷

Annai történik ezen az órán, hogy a tanár tudja, milyen célt akar elérni, és azt (nagy nehezen) el is éri – ugyanazt a kísérletet mutatja be, évről évre, más és más gyerekeknek, hogy aztán semmi váratlan ne történjék, csak az, amit ő már előre elgondolt. Ha ezt a jelene-t szembesítjük azzal a bekezdéssel, amely aztán lezárja a regényt, és amelyből Grecsó kiemelte az utolsó félmondatot a saját regénye elejére, akkor talán oda is eljuthatunk, mit ért meg a felnőttekkel kapcsolatban Boka János és Vera.

„És másnap, mikor az egész osztály néma, ünnepies csöndben ült a helyén, és Rácz tanár úr komoly léptekkel, lassan, ünnepélyesen ment föl a katedrára, hogy onnan a nagy csöndben halk szóval emlékezzék meg Nemecek Ernőről, és felszólítsa az egész osztályt, hogy holnap délután három órákor valamennyien fekete vagy legalábbis sötét ruhában gyülekezzenek a Rákos utcában, Boka János komolyan nézett maga elé a padra, és most először kezdett derengeni egyszerű gyereklelkében a sejtés arról, hogy tulajdonképpen mi is az élet, amelynek mindnyájan küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk.”⁸

Bokának először azt kell megélnie, hogy a barátja meghal, azt kell megtapasztalnia, hogy a gyerekek is meghalhatnak, még a legjobbak, a leghősiesebbek is (és ezt még akkor is nehéz feldolgoznia, ha a 20. század elején a gyermekhalandóság sokkal nagyobb volt, mint napjainkban). Szó sincs róla, hogy mindig, minden úgy történe, ahogy a felnőttek eltervezik és várják. Aztán

kap egy újabb pofont Boka: megtudja, hogy a grundot elveszítik, hiába védték meg, és Nemecek hiába halt meg érte. De a regény nem itt ér véget, Molnár visszavisz minket oda, ahonnan elindultunk, vagyis az iskolába. És csak itt, Rác tanár úr megemlékezésekor ért meg valamit Boka János – hogy pontosan mit is, azt már az olvasónak kell a regényhez hozzátennie.

Az iskola nem tud megvédeni – szerintem ezt érte meg. Sem a grund elvesztését nem akadályozhatják meg a tanárok, sem a halállal szemben nem biztosítanak védelmet – így azoknak a büntetéseknek sincs jelentőségük, amelyeket az iskola ki tud szabni. A Pál utcai fiúknak a vörösingeseket kell legyőzniük, nem Rác tanár urat, a gittegyletet be lehet ugyan tiltani, de aztán újra tudják indítani, Nemeceknek meg az fáj, hogy a társai írták kisbetűvel a nevét. És azt hiszem, ezért kellett *A Pál utcai fiúkból* is mottót választania Grecsónak a *Vera* elejére, és éppen ezt az utolsó mondatot – hiszen Verának sem az iskola hozza el a valódi felismeréseket, neki is a halállal kell szembeülnie, meg azzal, hogy semmit sem tud az apja származásáról, és nem tud semmit a saját múltjáról sem. És meg kell értenie azt is, Boka Jánossal együtt, hogy nem igaz az, ha jó leszel és engedelmes, rendben lesz minden. Érdekes tehát a *Vera* után újraolvasni *A Pál utcai fiúkat* – két olyan regényt, amely elvisz ugyan minket az iskolába, de ezzel mintha csak az iskolaregény (és az iskola) határaitra kérdezne rá.

„Micsoda?! Szerelem?”

Szabó Magda a hatvanas-hetvenes években íródott ifjúsági regényei közül az *Abigélt* idézi meg az első mottó⁹ – és könnyen lehet azokat a hívószavakat sorolni, amelyek mentén a két regény összekapcsolható. Első közelítésben a kiközösítés, a titkok feltárása, az iskolai hierarchiában elfoglalt hely megváltozása juthat eszünkbe mind Vitay GeorGINÁRÓL, mind VerÁRÓL. De Grecsó regényének és a Szabó Magda-életműnek a viszonya azért is összetettebb, mert a *Vera* más regényekhez, a *Születésnap*hoz, az *Álarcosbál*hoz és a *Mondják meg Zsófikának* címűhöz is hozzákapcsolható, ahogy erre már többen felhívták a figyelmet. Ugyanakkor, bármennyire erősek itt a párhuzamok, akár egyes szereplők között is, voltaképpen sokkal érdekesebb az, amiben eltér a *Vera*, például, a *Születésnap* című regénytől:

„leginkább egy másik Szabó Magda-regény, a *Születésnap* képei jelennek meg az értelmezői horizonton. Itt a párhuzamok igen szembeötlők, a főbb szereplők egyértelműen azonosíthatóak

tűnnek: Sári és Auer Szilvia a kényeskedő, fennhéjázó barátnők, József és Varjas Miklós a zűrös körülmények közül származó udvarlók, Dudás Jutka és Mikes Jutka pedig a jóérzésű, eminens lányok, akikkel igazából barátkoznia kellene a főhősnek, aki komoly átalakuláson, Szabó Magda regényében jellemfejlődésen megy keresztül. Mindkét műben megjelenik a születésnap motívuma: Illés Bori és Vera is egy nem túl divatos télikabátot kap, aminek eltérő okokból ugyan, de egyikük sem tud igazán örülni. Ez az összeolvashatóság persze amiatt válik igazán érdekessé, mert Grecsó nagyszerű érzékkel egészen más irányba mozdítja el a saját szövegét. Finoman, mégis nagyon egyértelműen eltolódnak a hangsúlyok, és végül Vera körül szinte elfogy a levegő, a regény pedig egyre nyomasztóbbá válik. Valahol itt ragadható meg a mű legnagyobb erénye és egyszerismind nehézkessége is: a klaszikus lányregény-vonulat nem igazán működik a *Verában*.¹⁰

A *Születésnap*ban Illés Bori sorsfordulatot él meg ugyan, de egészen másképpen, mint Vera – azok közé a Szabó Magda-hősök közé tartozik ez a kislány, akik nem egyszerűen jellemfejlődésen mennek keresztül, hanem sajátos megtérés-történetet, megvilágosodás-szerű fordulatot kapnak a szerzőtől. Ez a lány megtanulja, mi a fontos az életben (a szülők és a kétkezi munka tisztelete), képes lesz a látszat mögé látni (rájön, hogy a házbeli, idegesítő öregasszony valójában csak magányos, ám nagyon szeretetreméltó), és megtapasztalja a közösség erejét. (Bár ezeknek a felismeréseknek egy része ma már elég szórakoztató: például az, ahogy a legborzasztóbb, hiszen legfelületesebb foglalkozás a kozmetikusé, az értéket kizárólag a trolivezető, a házmester, a kertész, stb. képviseli, vagy az, ahogyan egy úttörőors valói közösségként képes segíteni.) Verának ezzel szemben hiába változik meg az élete gyökeresen, valójában nem világosodik meg, továbbra is csak sejtések és sejtetések veszik körül, ráadásul egyre magányosabb lesz – Grecsó hősnője nem kap happy endet, és különösen akkor nem mondhatjuk, hogy minden jóra fordul körülötte, ha a *Verát* összeolvassuk a *Jelmezbál* című 2016-os Grecsó-kötettel, amelyben ott van a felnőtt Vera története, és amely már a címmel is megidézi Szabó Magda másik ifjúsági regényét, az *Álarcosbált*:

„A *Vera* sorsfordulata azonban nem annyira megtervezett, mint az *Abigélt*ben olvasható: jóval organikusabb, ezért inkább felidézi Szabó Magda két másik, ifjúságinak nevezett, felnőtteknek szóló munkáját, a *Mondják meg Zsófikának* és az *Álarcosbál* című regényeket. Az előbbi cím-

szereplője halott apja utolsó üzenete után nyomoz, Krisztina az *Álarcosbál*ban pedig szintén halott édesanyja helyett keres anyapótlékot. Verához hasonlóan tehát mindketten saját származásukról, ezen keresztül pedig a jövőjükéről akarnak megérteni valamit. Vera történetének korábban megjelent folytatása, a *Jelmezbál* ráadásul címében is hasonlít az *Álarcosbál*ra, és nem véletlenül: öröm az értelmező számára, ha ilyen szépen kirajzolódik egy mintázat, amelyben a múlt és a jövő csupán temporális vonatkozásokban térnek el egymástól, a mindenkori «én» elbeszélésének szempontjából viszont ugyanolyan jelentőségük van.”¹¹

De akkor az *Abigél*hez mélyebben nincs köze a Verának? Persze, hogy van – ha *A Pál utcai fiúk* arra hívja fel a figyelmünket, hogy a halállal való szembesülés tesz felnőtté, akkor az *Abigél* meg arra, hogy a szerelem megtapasztalása legalább ennyire hozzájárulhat a felnőtté váláshoz. Ráadásul a két lányt a kiközösítés is a szerelem miatt éri el: Vitay konfliktusa az osztállyal akkor kezdődik, amikor nem megy bele a játékukba, a férjhez menésbe, hiszen neki már „igazi” szerelem van, Vera pedig Józef miatt veszíti el a legjobb barátját, és kerül az osztályközösség peremére. De aztán a szerelem valamilyen módon a közösségbe visszaépülésben is szerepet játszik: amikor visszafogadják Vitayt a lányok, akkor egy randevút szerveznek meg neki, Kuncz főhadnaggyal. Csakhogy Szabó Magda regényében Vitay Georgina elveszíti a szerelmet, rá kell döbennie, hogy egy képzelte vonzalmat kergetett, Kuncz Feri csak kihasználta őt. És bár a lányregények gyakori képlete az, hogy a kislány a képzelte, lehetetlen szerelem helyett azonnal megkapja az igazit, Vitay Georgina esetében ilyesmiről szó sincs.¹² A *Születésnap* című regényben Illés Bori azt képzelet, hogy a házukba költöző felnőtt férfiba szerelmes, akit ráadásul, Jókai regényhőse, Szentirmay gróf nyomán, Rudolfnak nevez el magában – aztán ugyan kiderül, hogy a férfi nő, és egyáltalán nem érdekli a kislány, ám megérkezik az öccse, aki már teljes mértékben illik Borihoz, és (ezen egy lányregény olvasója nem csodálkozik el) még Rudolfnak is hívják. De ugyanezt a képletet látjuk Janikovszky Éva 1960-ban megjelent, Szegeden játszódó *Szalmaláng* című regényében (pöttyös könyvében) is, ahol azonos név alatt rejtőzik a főhős kislányhoz egyáltalán nem illő, idősebb férfi, és egy hozzá teljesen passzoló fiatalember, hogy aztán, némi bonyodalmak árán, a lány rájőjön, ki is az ő párja valójában. Grecsó Veráját azonban olyan hirtelen éri el a szerelem, pontosabban: egy érzés, amelyet meghatározni sem tud, csak a környezete azonosítja szerelemként, hogy még álmodozni, könyvek-filmek alapján vágyképet felépíteni sem volt ideje előt-

te. Szabó Magda lányregényei ugyanakkor nem egyformák abban a tekintetben, hogy a főhős-kislánynak kell-e megtalálnia a szerelmet, vagy azt a jutalmat kapja-e meg a regény végén, hogy teljessé válik a családjá, esetleg hozzá közelálló felnőttek találjanak-e egymásra: mindkét megoldás a mesékre jellemző, de a saját szerelem megtalálása inkább a tündérmesékre, a kiegészülő család, a felnőttek szerelem miatt elért boldogság meg a műmesékre.

Mivel a tündérmese (vagy Propp terminológiájával a varázsmese) a felnőtté válás beavatási rítusára épül, így ott a királylány/királyfi/szegény legény/szegény lány elindulva otthonról, próbatételeken sikeresen keresztüljutva, a szerelmi boldogságot kapja meg jutalmul: a tévelygés a sűrű, sötét erdőben, mai kifejezéseket használva, a kamaszkornak feleltethető meg, másképpen pedig a beavatási rítus középső szakaszának. A varázsmese során a főhős rituális értelemben, vagyis gyermekként meghal, hogy aztán felnőttként szülessék újjá: és így várja a házasság, ebben az új életfázisban. A varázsmesék főhősei nem gyerekek (ezeknek a meséknek az eredeti célközönségét sem gyerekek alkották), a műmeséknek viszont igen: így nagyon sok műmesében azt látjuk, hogy a jutalmat a főhős úgy kapja meg, hogy a családjá újra teljessé válik, vagy új anyát/apát kap. Hasonlót látunk az *Abigél* végén, ahol nem Vitay Georgina, de nem is az osztálytársai találják rá az „igazi szerelemre”, hanem Zsuzsanna testvér és Kőnig tanár úr szerelembe teljeseedik be, legalábbis érzelmeik megvallásáig, Horn Mici segítségével, eljutnak. Az *Álarcosbál*ban pedig a főhős, Krisztina kap új anyát, a születésekor elvesztett igazi helyett. Ebben a regényben a Krisztivel egyidős lányok már maguk is a szerelmet keresik, a főhős azonban a gyermekkorban ragadt ebből a szempontból, vagyis az ő számára az a „próbatételek” teljesítéséért járó jutalom, hogy az apja számára talál párt. Vera története sokkal összetettebb a Szabó Magda-regények mesei sémájánál: Vera rátalál ugyan a szerelemre, de el is veszíti, hiszen a fiú elutazik, azt is meg kell tudnia, hogy egy házaspár a megcsalás ellenére is együttmaradhat (hiszen saját szemével látja, hogy Sári anyukája megcsalja a férjét, éppen az ő szerelmének, Józefnek az apjával). Abban a jelenetben, amikor, miként egy hollywoodi romantikus filmben, Vera és Sári kirohannak a szege-di állomásra, hogy a kislány még el tudja búcsúzni a lengyel fiútól, jól látszik, mennyire nincsenek Vera fejében filmekből, könyvekből összerakott viselkedésminták – Sári az, aki tudja, mit kell tenni ilyenkor, éppen ezért gyorsan át is veszi a tanácstalan Vera szerepét, annak ellenére, hogy friss kibékülésüket kockáztatja ezzel:

„Vera próbál nem szólni, még a tenyerével is befogja a száját, de érzi, hogy ezt már nem lehet visz-

szatartani, ezért inkább tölcserít formál a két kezéből, és próbál nagy levegőt venni, hogy üvöltöson egyet, de mintha megnémult volna, csak tárog, végül egyetlen árva hang sem jön ki a száján.

«Szeretlek, József!», hallja maga mögül Sári rekedt kiáltását.

Vera döbbenet megfordul, nem is tudja, mit csináljon, széttárja a karját és oldalra fordítja a fejét, mi az ég haragja akar ez lenni, árlás?, hát miféle végletes barátság ez Sárival, de közben meglátja a szemét, a lány őt nézi riadt tekintettel, nem Józsefet, és úgy bólogat, ahogy a mama szokott, amikor Verában elakad a szó, szurkol neki, hogy bökje már ki, mit szeretne.

«Mármint hogy te», hadarja Sári rémulten, «úgy értettem, hogy te szereted!»¹³

Vera ugyanakkor, ha nem is teljesen mesei formában, de a családja kiegészülését is megéli: az apja talál vissza a családjához, az őt felnevelő házaspárhoz, illetve a testvéréhez. A regény azonban nem ezzel az akár még happy endként is felfogható összeborulással ér véget, hanem Vera álmába kerülünk. Egy olyan álomba, amely azt is kérdéssé teszi, megtörtént-e az előző jelenet (hiszen felriadva Vera azt kérdezi, hogy van a nagypapa, az anyja pedig azt felel rá, jól van), és amely ismét a voltaképpen tisztázatlanul maradt örökbefogadáshoz visz el. Verát és Vitay Georginát ugyanis nemcsak a szerelem miatti kiközösítés kapcsolja össze:

„Vitay Georginának nem azért változik meg az élete, mert magyarázat nélkül egy szigorú református intézetbe kerül, hanem mert megtudja az édesapjától, hogy minden, amit a korabeli propaganda a magyar háborús sikerekről és a szövetséges német csapatokról állít, hazugság. Ginát ugyanúgy kiközösítik, ahogyan Verát is, és végül személyes és történelmi múltját is elveszíti.”¹⁴

Hiába veszíti el azonban a múltját Gina és Vera is, azért a különbség jelentős kettejük sorsa közt – az *Abigél*-ben, miként egy rendes lányregényben, annak ellenére elrendeződik minden, hogy a történelmi háttérrel egy kicsit is ismerő olvasók pontosan érzik, ez azért szinte lehetetlen így. Vitay Georgina új nevet kap ugyan, és elveszíti az apját, de „új apát” kap, Kőnig tanár úr személyében, és azt is megtudjuk, túlélte a háborút, egy felvillanó képből kiderül, hogy asszonyként boldogan él, gyermekei körében. Ahogy azt az illúziót is felkínálja Szabó Magda regénye, hogy hősiesség árán, de a gonosz legyőzhető, a zsidók megmenthetők – Horn Micinek, Kőnig tanár úrnak, és a többi ellenállónak köszönhetően megmenekülnek a Matulában tanuló zsidó lányok. De ez már elvisz minket a Verának egy

olyan előszövegéhez, amihez nem irányít el minket mottó, csak egy kissé átalakított idézet: és ez Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye.

„a papa valami vonatról beszél”

Verának már rögtön a regény nyitójelenetében gyanakodnia kellene, hogy az apjának és barátnője apjának, Béla bácsinak együtt valamilyen közük van a zsidósághoz: amikor a *Szól a kakas már*-t éneklük együtt, mindenki elhallgat, vagy félrenéz, ők maguk pedig ijesztőek lesznek, olyanok, mintha sírnának. De hát honnan is sejtene bármit Vera, hiszen a család hallgat a zsidó múltrol, és az iskola sem segít abban, hogy a kislány megértse és átélje, mi is történt velük vagy más magyar családokkal. Sőt, az apa és az iskola voltaképpen egymást ismétli, érthetetlen módon:

„De most, a víz alatt nehezen hallja, mit mond, ráadásul a papa valami vonatról beszél, ha jól érti, az újszegedi téglagyárat emlegeti, bár az a legkevésbé sem világos, hogy jön ez most ide, de ekkor a papa belekezd valami lényegesbe is.”¹⁵

Béla bácsi találja meg az egyetlen, értelmezhető közelítést a kislány számára – ha nem is érti meg ettől Vera, mi is történt az apjával, hogyan hurcolták el a zsidókat, de annyit felfog, hogy ehhez a múlthoz neki is köze van:

„[...] Béla bácsi nem úgy beszélt, mint a papa, aki folyton úgy kezdett bele, mintha az iskolában lennének, mintha óra lenne.

Béla bácsi nem vonatokról és téglagyárról, meg szögesdrótról, meg mindenféle érthetetlen dologról magyarázott, ami miatt egy idő után már nem is lehetett volna rá figyelni, hanem azt mondta, hogy azt a nénit, aki az ő nagymamája, és akit – ezek szerint – ismer, Mártának hívják.”¹⁶

A Vera abban a korszakban játszódik, amelyben Szabó Magda regényei íródtak – a Kádár-korszakban, amely leginkább hallgatni próbált a zsidókkal történekről, legalábbis azt sugallni, hogy ezzel a traumával nem kell foglalkoznunk már, mivel új élet kezdődött 1945-ben, nekünk ehhez nincs közünk. Az *Abigél*-ben úgy olvashatunk zsidók megmentéséről, hogy mindössze egyszer íródik le a „zsidó” szó;¹⁷ az *Álarcosbál*-ban a csodálatos pedagógus, a főhős új anyjává váló Éva néni nagymamájáról derül ki, hogy zsidókat mentett meg a háborúban – de itt is látjuk az elkendőző technikákat (meg azt, hogy a szerző tisztá-

ban van vele, az olvasó majd úgyis érteni fogja, miről beszél), hiszen nem zsidókról, hanem, például, „vadidegenekről” olvashatunk:

„Ki érti azt a Violát, az ember néha azt gondolja már, megőrült: Viola, öregem, eldugott két vadidegen embert, akiknek bujkálniuk kellett, és aztán Violát kivégezték.”¹⁸

Ebben a korszakban kellene tehát Verának is megértenie, mire célozgat az apja, amikor a téglagyárról beszél, miért emlegetnek az iskolában vonatokat, meg miért néz mindenki félre, amikor rázendít valaki a *Szól a kakas már* című dalra. Szabó Magda regényeinek egykorú olvasói is megértették ezt valahogyan, rájöhetne Vera, hiszen rájöttünk mi is. Az azért enyhén szólva nevetéséges ma már, hogy az *Álarcosbál*ban szereplő lányok közt egyetlen traumatizált gyerek van, Krisztina, aki még 1945-ben született, mindenki más, az osztálytársak, akik a háború után, 1946-ban jöttek a világra, már boldog, gondtalan gyerekként élhetik az életüket. Az *Álarcosbál*ban szintén van teljes identitásvesztés, sőt, mondhatnám úgy is, hogy egy „nyílt örökbefogadás”: Éva néni, akinek az őt nevelő nagymamáját zsidók rejtegetéséért elviszik és megölik, hirtelen a szomszédaszony gyerekévé változik. A zsidók ebben a jelenetben is csak „idegenekként” vannak emlegetve:

„Én tudtam, hogy idegenek fognak költözni hozzánk, Nagyanyám elmondta. Mindig mindent elmondott nekem, és ha szólt hozzám, úgy beszélt velem, mint a felnőttel; úgy megbecsült, mint ha nagy lennék, és olyan sokat is kívánt tőlem, mint egy értelmes nagylánytól. «Ha elmondod valakinek, mindannyian meghalunk» – mondta akkor, s én tudtam, mi az a halál, mert folytonosan bombáztak. Csak ráztam a fejem iszonyodva, annak jeléül, hogy nem szólok senkinek, mert azt akarom, hogy éljünk, hogy mindenki éljen. [...]

Olyan kevés szó esett, hogy szinte némán történt minden.

Az egyik férfi rám mutatott; azt kérdezte: «A magáé ez a gyerek?» «A szomszédé» – felelte Nagyanyám, és felém se pillantott, én meg csak álltam a jázmin alatt, s hallgattam, hogy ver a szívem. Sárkány néni megmeredt a teknő mellett, Nagyanyám nem nézett őrá sem – én nem sírtam. [...]

És én nem maradtam ám árva, nem kell siratnod – Sárkány néni befogadott az öt unokája mellé, s ha valaki csúnyán nézett rám, tíz körömmel ugrott nekik; nem volt tanácsos azt állítani, hogy nem az ő vére vagyok.”¹⁹

Vera iskolájában hallgatnak a múltrol is, az ő származásáról is – és nem is védik meg a kislányt semmitől, miközben az olvasó számára világossá válik, hogy a tanárok is pontosan tudják, a kislány örökbefogadott gyermek. Ebben a vonatkozásban Grecsó nem követi vagy folytatja Szabó Magda regényeit, hanem vitába száll velük: a regények keletkezésének idejét, a Kádár-korszakot, és annak elkendőző technikáit is játékba hozva. Miután Sári odakiáltja Verának azt a titkot leleplező mondatot, hogy a mamája – nem is a mamája, Vera el is kerüli az iskolát, életében először. „Ma nem ment iskolába”, olvassuk Grecsónál – „Ma nem mentem iskolába.”, így hangzik a *Sorstalanság* nyitómondata. Köves Gyuri is arra jön rá, hogy az iskolában nem tanult semmit arról, ami végülis a sorsa lett, vagyis Auschwitzról:

„Az igazgató szavait is megjegyeztem – tekintélyes, ha most utánagondolok, kissé ő is parancsnok külsejű ember, szigorú pápaszemmel, szép, fehér bajusszal. Záradéku, emlékszem, az ókor egy bölcsére hivatkozott: «non scolae sed vitae discimus» – «nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk», idézte szavát. Akkor hát viszont, ez volt a nézetem, eszerint mindvégig kizárólag Auschwitzról kellett volna tanulnom. Mindent elmagyaráztak volna, nyíltan, becsületesen, értelmesen. Csakhogy az iskolában erről, négy esztendő alatt, még csak egyetlen szót sem hallottam. De persze elismertem, feszélyező volna, no meg nem is tartozik hozzá a műveltséghez, beláttam.”²⁰

A *Sorstalanság* ugyanúgy az 1970-es években jelent meg, mint az *Abigél*, mindössze öt évvel később (és 1960-tól 1973-ig íródott): de Szabó Magda regényével szemben nem lett azonnal nagy példányszámban eladott, generációk számára meghatározó olvasmány, még ha az túlzás is, hogy Magyarországon Kertész Imre egészen a 2002-es Nobel-díjig ismeretlen szerző lett volna. Bár ez meglehetősen különös kijelentés lesz, mégis megkockáztatom: miközben könnyedén elképzelhető, hogy Vera a tanítónéni vagy a szülei, esetleg egy könyvtáros javaslatára elolvassa az *Abigélt* vagy az *Álarcosbált*, az elég valószínűtlen, hogy a nyolcvanas években, Szegeden egy kiskamasz lány kezébe került volna otthon vagy az iskolában a *Sorstalanság*. Márcsak azért sem, mert a *Sorstalanság*, hiába a kamasz-szereplő, hiába volt a Nobel-díj után a buzgalom, hogy juttassuk el minden iskolás kezébe Kertész regényét, hiába vittek csapatostul a gyerekeket a regényből készült filmre, semmiképp sem ifjúsági regény. És már a nyitómondata jelzi: az iskola jelentette védelemnek ebben a regényvilágban semmilyen jelentősége nincs. A *Sorstalanság*ban előbb ér véget a tanítás, mint az szabályos lenne, már tavasszal – nincs ez másként az *Abigél*ben

sem, ott is véget ér az iskolai tanév már 1944. márciusában, haza is küldik a lányokat, de Szabó Magda azt érzékelteti, hogy az iskola védelme mintegy kiterjed rájuk otthon, a tanéven és az épületen túl is.

Az *Abigél*ben arra is találunk példát, hogy az iskolai büntetés nem egyszerűen lényegtelen lehet (mint a *Pál utcai fiúk*ban), de védelmet adhat és örömet is okozhat: amikor Ginát Kuncz Feri el akarja vinni az iskolából, az iskolaigazgató viszont nem engedi ezt meg, de rögtön utána megbünteti a kislányt, eltiltja a sétától, a templomlátogatástól, a kislány egyszerre lesz boldog attól, hogy a védelmet jelentő iskola falain belül maradhat, meg attól, hogy visszahelyezkedhet az iskoláslány szerepkörébe, akinek nincs más gondja, mint az iskolai büntetés és a magaviseletből kapott rossz jegy. Hiszen ekkor már tudja, hogy a férfi nem szerelmes belé, és valójában az ellensége. Nem sokkal később azonban Vitay számára is nyilvánvalóvá válik, hiszen Horn Mici felvilágosítja: előállhat olyan helyzet, hogy már nem az iskola véd meg minket, hanem nekünk kell védenünk az iskolát. Persze, az *Abigél* nagy illúziója az, hogy megnyugtatta az olvasóit: ha az iskola falai már nem is védenek, körénk épül azonban egy második védőfal, amelyet az „árkodi ellenállók” húznak fel.

„– Ezek az áldottak legfeljebb pár napig tudnak megmenteni Kuncz hadnagytól, aztán a városparancsnok majd rákényszeríti a püspököt, hogy kinyissák a katonák előtt a Matula ajtaját. Háború van, azt fogják mondani, hadi és nemzeti érdek, hogy kiadjanak; a németeknek, akik elvitték apádat, nem lehet nemet mondani. Ha úgy kerülsz a kezükre, hogy az intézet ellenállt, tönkremegy bele a Matula, elcsapják Gedeont, szétszórják a testületet. Mosolyog!”²¹

Ha a *Vera* és a *Sorstalanság* kapcsolatát nézzük, az egyik, ami feltűnhet, hogy Köves Gyuri sorsa valójában Vera apjának és nagybátyjának, azaz Béla bácsinak a sorsával összevethető – a másik pedig, hogy Grecsó regénye Kertész Imréével ugyancsak az iskola és a tanítás feladatára rákérdezve kezdeményez párbeszédet. Köves Gyuri semmit sem tanul az iskolában Auschwitzról – és nem ért meg semmit a zsidókkal kapcsolatban az iskolában Vera sem, bár neki már próbálnak valamit magyarázni téglagyárról és vonatokról. Aztán, amikor Köves Gyuri megérkezik az auschwitzi táborba, igen rövid idő alatt világos lesz számára minden, holott, miként mondja: „Akár esküt is tehetek rá: személy szerint ezen az úton senki idegennel nem beszéltem.”²² Verának az iskola nem segít abban, hogy megértse, milyen múltat is hordoz az apja, hiszen mindenki, aki körülötte van, nem a *Sorstalanság*, sokkal inkább az *Abigél* és az *Álarcosbál* beszédmódját követi a zsidókkal kap-

csolatban. És azért az sem lényegtelen különbség, hogy Szabó Magdánál, ellentétben a *Sorstalanság*gal, igen sokan akarnak segíteni a zsidók megmentésében – bár maga a szerző elmondta, hogy ezzel leginkább a saját lelkiismeret-furdalását akarta valahogy gyógyítani, hiszen a regény mögött nemcsak az egykori, debreceni diákemlékei, de a háború alatt, hódmezővásárhelyi tanárként szerzett tapasztalata is ott van. És ott és akkor leginkább azt élte meg, hogy nem segítettek, nem reagáltak megfelelően – ezért írt egy olyan regényvilágot, ahol viszont mindez megvalósulhatott.²³

Az *Abigél* megidézése egy mottóval tehát nemcsak azért fontos, mert Vitay Georgina és Vera sorsa összevethető egymással: de amiatt is, mert a Szabó Magda-regény (és vele együtt a szerző többi ifjúsági regénye) ugyanúgy beszél, illetve nem beszél a zsidóságról, mint a Vera körül lévő felnőttek. Hogy aztán a *Verát* szeretnénk-e összeolvasni a *Jelmezbállal*, és azt meglátni, hogy ebből a traumatikus felismerésből, a mérgező titkokból csak olyan szomorú sors bontakozhat ki, amilyen a felnőtt Verának jutott, vagy a két művet nem kapcsoljuk össze, már ránk, a Grecsó-olvasókra van bízva. Az *Álarcosbál* meglehetősen egyszerű megoldást kínál fel: ha feltárjuk a titkokat, szembenézünk a traumáinkkal, akkor könnyedén túlléphetünk rajtuk, mondja a regény mindent megoldó hősnője, Éva néni. A *Vera* is megengedi, hogy ha nem is ennyire rózsaszínek, de legalább egy kicsit rózsaszínes árnyalatúnak lássuk a kislány életét, aki, a kortárs magyar iro-

dalomban nem gyakori módon, egészen normális szülő-gyermek kapcsolatot kapott jutalmul – de arra is lehetőséget ad, főleg a *Jelmezbállal* együtt olvasva, hogy a traumák egyáltalán nem egyszerű feldolgozásához, a titkot mérgező mivoltához jussunk el.

Greco ezúttal is izgalmas kalandra szólította fel az olvasóit – a regényével látszatra sokkal egyszerűbben kapcsolatba hozható mottó segítségével voltaképpen feszültséget teremtett a saját műve és Szabó Magda ifjúsági regényei között, a másik, *A Pál utcai fiúk*ból vett, és első közelítésben nehezebben értelmezhető mottóval pedig azt mutatta meg, érdemes végiggondolni, miben és mennyiben nem segít rajtunk az iskola a felnőtté válás folyamata során. És nem mottóval, hanem a kicsit átalakított nyitómondat regényébe építésével egy harmadik regény, a *Sorstalanság* újraolvasására is ösztönzi az olvasóit – mintegy azt a kérdést is felkínálva

nekik, vajon milyen szerepet kellene vállalnia az iskolának a titkok feltárásában és a feltáratlan múlt feldolgozásában. Egyetértek Boldog Zoltánnal abban, hogy Greco népszerűsége abból a szempontból a legérdekesebb, hogy miként bánik azzal a felelősséggel, amelyet a magas példányszám, a széleskörű népszerűség jelent:²⁴ ennek köszönhetően, a saját regényén keresztül, más művek újraolvasására is ráveheti az olvasóit. És így válhat a *Vera* kettős ajánlattá, vagyis egyszerre felnőttek és gyerekek által olvasható, közös, akár meg is beszélhető olvasmány.²⁵ ■ ■ ■

Szilágyi Zsófia (1973) a Szegedi Tudományegyetem egyetemi tanára, a Kalligram folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az éretlen Kosztolányi* (Pesti Kalligram, 2017).

JEGYZETEK

- Részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Tour-retour (Greco Krisztián és Móríc Zsigmond)* = Sz. Zs., *A továbblévő Móríc*, Budapest, Kalligram, 2008, 171–188.
- KARLÓCAI Regina, *Az öntudatra ébredés útvesztői (Greco Krisztián: Vera)*, <https://www.kortaronline.hu/aktual/greco-krisztian-vera.html>
- ZSEMBERY Borbála, *Ellopott emlékek könyve (Greco Krisztián: Vera)*, Jelenkor, 2019. április, 494.
- ZSEMBERY 2019: 493.
- MOLNÁR Ferenc, *A Pál utcai fiúk*, Budapest, Franklin, 1911, 222–223.
- Vö. a következővel: „[az iskola] — szokás szerint — minden hatalmi viszony leghálásabb allegóriájaként működik. Verának az iskolai hierarchiában betöltött szerepe úgy változik, ahogyan életének fordulatai haladnak előre: a regény elején lovasversenyeket nyerő, a legnépszerűbb lánnyal barátkozó éltanulóból a közösség peremére szorult, marginális pária lesz. Kiemelt státuszának elvesztése mellett az iskola és a család, vagyis az őt befolyásoló hatalmi relációk részéről is büntetéseket kap, amire korábban nem volt példa (beírás, igazgatói intő, szabafogság, a lovasversenytől való eltiltás).” HERMANN Veronika, *Álmodtam, vagy igaz talán (Greco Krisztián: Vera)*, Műút, 2019, <https://www.muut.hu/archivum/32331>
- MOLNÁR 1911: 3.
- MOLNÁR 1911: 265.
- Pontosabban: a *Mondják meg Zsófikának* még 1958-ban jelent meg, ezt követte az 1961-es *Álarcosbál*, a 1962-es *Születésnap*, majd 1970-ben az *Abigél*.
- ZSEMBERY 2019: 492–493.
- HERMANN 2019
- Különös kiadói döntésnek tűnik éppen ezért, hogy a Szépirodalmi Kiadónál 1982-ben megjelent, és egyáltalán nem pöttyös *Abigél* védőborítóján egy olyan, sorozatbeli, a cselekményidőhöz képest a múltban játszódó jelenet látható, amelyben Szerencsi Éva és Kovács István, azaz Gina és Kuncz Feri szerelmesen néznek egymásra.
- GRECO Krisztián, *Vera*, Budapest, Magvető, 2019, 297–298. Nincs ez másként az *Abigél*ben sem, ahol Gina és Kuncz Feri szerelmét a *Rómeó és Júlia* megismétléseként élük meg a lányok: „Kis Mari, Torma magukon kívül figyelték a váratlan szindarabot, Gina-Júliát, akinek írme, itt a Rómeója, akit olyan fogadtatás vár a Matulában, ha kiderül, mik a szándékai, mint a Montague fiút Capuláték házában, és Bánkit, a szerelem dajkáját, aki megszánta ezt a boldogtalan lányt, aki itt maradt a karácsonyi szünetben egyedül.” SZABÓ Magda, *Abigél*, Budapest, Szépirodalmi, 1982, 281.
- HERMANN 2019
- GRECO 2019: 100.
- GRECO 2019: 242.
- Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Ellentét, idegenség (Aranyáskány)* = Sz. Zs., *Az éretlen Kosztolányi*, Budapest, Pesti Kalligram, 2017, 117–131.
- SZABÓ Magda, *Álarcosbál*, Budapest, Móra, 1969, 50.
- SZABÓ 1969: 62.
- KERTÉSZ Imre, *Sorstalanság*, Budapest, Magvető, 1975 (hatodik kiadás), 143.
- SZABÓ 1982: 326.
- KERTÉSZ 1975: 139.
- „A regényt azonban nem azért írtam, hogy diákkoromra emlékezzek. A második világháború alatt Hódmezővásárhelyen tanítottam a leánygimnáziumban. Nagyon fiatal és nagyon érzékeny voltam. A segítség kényszerét éreztem, csak a kivételhez nem jutottam el, nem kerültem olyan körülmények közé. Viszont tanú voltam, és aki nem rögzíti azt, amit tanúként látott, az valahol szintén bűnös. Nem akarom, hogy az én közreműködéssel vagy az én hallgatósággal legyen egy generáció, amelynek elviszik az apját és kivégzik.” ILLÉS György, *Tanári búcsú = Ne félj, Beszélgetések Szabó Magdával*, Debrecen, Csokonai, 1997
- Erről lásd: BOLDOG Zoltán, *Az író és az olvasó felelőssége – Greco Krisztián Verájáról*, 2019, <https://kepmas.hu/az-iro-es-az-olvaso-felelossege-greco-krisztian-verajarol>
- „Nyugodtan oda lehet tenni a Verát az egykori csikos és pöttyös könyvek mellé, és az sem véletlen, hogy a regény mottójában az Abigélt és A Pál utcai fiúkat idézi meg a szerző. Mindkettőt, sőt mindhármat érdemes gyerek- és felnőttfejlesztésnek elolvasni, hiszen kamaszként és szülőként egyaránt formálódunk. Ideális esetben szülő és gyermek együtt beszél meg a Vera tanulságait, ami esélyt teremt az iskoláról, barátságáról, családról és kamaszodásról folytatott, konfliktusmentes társalgásra. Gátak szakadhatnak át.” BOLDOG 2019

Kis János a népszuverenitás két fogalmáról

Kis János 2019-ben megjelent könyve azzal az elterjedt állásponttal fordul szembe, amely szerint az alkotmányos demokrácia meghatározó normáit: az emberi jogokat, az alkotmányosságot vagy a népfenség elvét pusztán fikcióként, a torz hatalmi viszonyokat elleppező ideologikus képződményekként kell szemlélnünk. Azt a szkeptikus álláspontot is kritizálja, amely szerint ezekre a normákra többé nem alapozhatunk mélyreható politika-kritikát. Könyvének legmeghatározóbb részét egy a népszuverenitás fogalmáról szóló elemzés alkotja, itt fogalmazódik meg a könyv egyik kulcsproblémája: vajon a népszuverenitás klasszikus vagy újragondolt fogalmára támaszkodva releváns interpretációt alkothatunk-e hazánk és más államok „alkotmányos valóságáról”.¹

Kis János könyvének gondolatmenete logikailag igen koherens, a népszuverenitásról szóló terjedelmes részt azonban sajátos kettősség uralja. (Különösen, ha a könyvet együtt olvassuk Kisnek a témáról írt 2006-os írásával, amely a könyv népszuverenitás-konceptiójához előtanulmányként szolgál.²) A szerző célja a népszuverenitás „klasszikus elméletének” meghaladása és egy XXI. századi alkotmányos környezetben használható normatív elmélet kidolgozása. A klasszikus elmétről (Hobbesról, Lockéről, Rousseauról és Kantról) szóló rész nem fogalom- vagy filozófiatörténeti jellegű, az elemzés a könyv konklúzióitól függetlenül, és érdekes módon attól „eltérő irányú” érvelésként is megállja a helyét. Kis meggyőzően érvel amellett: hogyha a népszuverenitás dilemmái klasszikus szerződéselméleti kontextusban vetődnek fel, a felmerülő elmentmondások a lockeianus elmélet bázisán oldhatók fel leginkább. Ráadásul ez a koncepció engedi a legnagyobb teret az individuális szabadság kibon-

Kis János:

Alkotmányos demokrácia

Kalligram, Budapest, 2019

takozásának, konzekvenciáiban tehát igen közel áll Kis János politikai meggyőződéséhez. A szerző érvelése azonban a szerződéselméleti keret elhagyásával radikálisan eltérő irányt vesz, és a korszerű lockeianus álláspont rekonstrukciója után éppen azzal vitázva fejt ki saját, „neoklasszikus” elméletét. Így viszont mindvégig ott lehet bennünk a kétely: vajon az új elmélet megalkotásával nem veszítjük-e el a lockeianus-liberális koncepció vonzó normatív következményeit is?

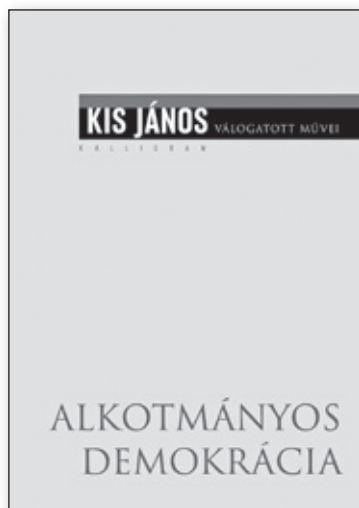
A klasszikus politikai-filozófia nézőpontjából a következőképpen rekonstruálhatjuk Kis gondolatmenetét. Hobbes, Locke, Rousseau és Kant elméletének az alapja az a felismerés, hogy minden politikai formációban kevesek gyakorolnak uralmat hatalmas többség felett. Kérdésük az volt, vajon hogyan igazolható ez az uralom. A legitím autoritásnak logikusan csak két forrása lehet: vagy „természet-adta”, inhereus módon illet meg valakit az uralkodás joga, vagy felhatalmazás révén nyeri el azt. A felsorolt szerzők az *emberek közötti egyenlőség elve* felől közelítettek a kérdéshez. Nem hittek persze abban, hogy az egyes emberek között ne lennének hatalmas vagyoni, jellembeli, szellemi vagy fizikai különbségek. De úgy hitték, hogy e partikuláris tulajdonságoktól függetlenül mindenkinek egyforma erkölcsi státusz illet meg: mindenki egyaránt méltó az értelmes emberi életre.³ E nézőpontból belátható, hogy nincs olyan emberi tulajdonság, amelynek hordozója természettől fogva uralmat gyakorolhat a másik felett; egy kis társadalmi csoport legitím uralma a társadalom egésze felett tehát csak felhatalmazásból származhat.

A legitím uralmat biztosító „felhatalmazási láncnak” azonban szükségszerűen olyasvalakinél kell véget érnie, aki inhereus módon rendelkezik az autoritással. Ebből a szempontból újragondolható az emberek közötti egyenlőség tézise: ha mindenkit egyaránt megillet az önmaga feletti rendelkezés joga, máris azonosítottuk a legitím autoritás egyetlen inhereus formáját. A felhatalmazás tehát az önmagunk feletti rendelkezés (részleges) átadását jelenti.

Lényeges azonban az a kérdés, hogy miben áll a felhatalmazás. Hobbes a főhatalmi autoritás tézisével vallotta: úgy gondolta, hogy a polgárok akkor járnak el racionálisan, ha lemondanak természetes jogaikról; így kerülnek el, hogy visszahulljanak a természeti állapotot jellemző háborús anarchiába. Locke és Rousseau azonban jól látta, hogy a hobbes-i szuverén főhatalom ugyanúgy veszélyezteti az életet vagy a tulajdont, mint a háború; így amellett érveltek, hogy a felhatalmazás nem jelenthet *lemondást*, csak feltételes *delegálást*. Ezzel alapozták meg a népszuverenitás klasszikus gondolatát, amely szerint minden legitím uralom alapja a szabad önrendelkezéssel bíró egyének megállapodása, és az „alulról felfelé irányuló” felhatalmazás.⁴

Kis szerint Locke átlátott néhány, a népszuverenitás gondolatában rejlő további dilemmát is. Elismerte, hogy a főhatalom felhatalmazása csak közös döntés eredménye lehet. Az a gondolat foglalkoztatta azonban, hogy a közös, legitím döntés lehetősége összeegyeztethető-e az egyének önrendelkezésével. Ha például a döntés többségi szavazással születik (amit kortárs demokráciában gyakran láthatunk), akkor a döntés nem kárhozhatja-e a kisebbséget már a politikai közösség megszületésének pillanatában arra, hogy alávesse magát a többség akaratának? Locke úgy oldotta meg a teoretikus problémát, hogy azt feltételezte: az állam felhatalmazását megelőzi egy „eredeti szerződés”, egy konszenzuális megállapodás arról, hogy döntési helyzetben a kisebbségben maradó felek alávetik magukat a többségi döntésnek – feltéve persze, hogy a döntés nem veszélyezteti életüket, biztonságukat, tulajdonukat és erkölcsi integritásukat. Locke másik dilemmá-

ja az lehetett: hogyha a nép delegáció révén egy olyan hatalmat emel maga fölé, amely jogilag korlátozza őt, akkor a szó szigorú értelmében nevezhetjük-e korlátozatlan szuverénnek? Locke ezért amellet érvelt, hogy csak az „állampolgári közösség” tagjainkat vagyunk alávetve a politikai autoritásnak. „Népként”, azaz az alkotmányt megelőző civil közösségként azonban nem vagyunk korlátozhatók: krízishelyzetben megvonhatjuk a bizalmat a politikai hatalomtól és vétóval illethetjük a veszélyes döntéseket. A köznap vitákban az emberi jog-központú liberalizmust gyakran állítják szembe a népszuverenitás eszméjével. Kis érvelése viszont eddig arról szólt, hogy a népszuverenitás klasszikus elméletének legfontosabb alapvetései leginkább egy locke-i liberális modellben

hangolhatók össze. Ráadásul úgy tűnik, hogy a Locke-tól eredő „duális modell”, amely szerint már az államszervezet létrejötte előtt jogokkal rendelkező társadalmi lénynek gondolhatjuk magunkat, minden más népszuverenitás-modellnél nagyobb teret enged a fennálló hatalom kritikájának – éppen az államot „megelőző”, sokszínű civil társadalmi szerveződések nézőpontjából.

Kis János radikális dualizmus-kritikájának alapja az a belátás, hogy a „nép véleményéről” és „döntéséről” csak szigorú jogi-procedurális szabályok szerint zajló népszavazásokkal és választásokkal kapcsolatban beszélhetünk. Ezekben az esetekben világos, hogy elsődlegesen nem a (rendszerint etni-

kai-nacionalista mintákat követő) köznap „mi” észlelésünk határozza meg a nép határait. Mindig kritikának alávethető jogszabályok jelölik ki a „döntéshozó nép” körét, és azt, hogy tagjai, mint egyenlő és szabad individuumok hogyan gyakorolhatják autoritásukat.⁵ E szabályoktól függetlenül értelmetlen egyenlő és szabad polgárokról beszélnünk; a nép és az állampolgári közösség tagjainak szerepei tehát nem választhatók el mesterségesen egymástól.⁶

Kis János arra is rámutat, hogy a szerződésméletek leggyengébb pontja az „előzetes beleegyezés” tézisének előtérbe helyezése. A szerződésméleti szerzők természetesen nem hisznek abban, hogy történetileg tényleg volt egy szerződéses pillanat, amikor a természeti állapotban élő emberek közösen döntöttek arról, hogy alkotmányos rendben, mások fennhatósága alatt fognak élni. A szerzők általában *hallgatólagos beleegyezésre* gondolnak: aki egy állam fennhatósága alatt él, (nem menekül el), az kvázi elfogadta a szerződést, felhatalmazta az állam előljáróit. Vagy *hipotetikus beleegyezésről* írnak: gondolat kísérletben rekonstruálnak egy idealizált eredeti helyzetet, amelybe behelyezkedvén mindenki elfogadná az alkotmányos berendezkedést. Kis szerint viszont bármely beleegyezés akkor érvényes, ha a döntésben részt vevő minden egyén tudatában vannak annak, hogy egy következményekkel járó döntési helyzet részese; ha a felek mérlegelés után akár másként is dönthetnének, és az elfogadott döntés a döntéshozók közös tudásává válik: tehát mindenki e döntés tudatában szervezi életét. Világos, hogy e feltételek felől a klasszikus teoretikusok által felvázolt hallgatólagos és hipotetikus beleegyezés sem tekinthető olyan megállapodásnak, amely a társadalom minden tagját arra kötelezhetné: vesse magát alá az állami autoritásnak. Kant a beleegyezés *normatív koncepcióját* vezeti be. Úgy gondolja: mivel a természeti állapotban nincs olyan autoritás, amely igazságot tudna tenni vitás kérdésekben, a feleknek erkölcsi kötelességük beleegyezésüket adni a rendezett polgári viszonyokat létesítő társadalmi szerződésbe. Kis egyfelől úgy gondolja: ha a civil társadalom lét-

rehozása kötelességünk, akkor a szerződéses beleegyezés nem tesz semmit hozzá az erkölcsi parancs érvényességéhez.⁷ De úgy látja, hogy Kant érvelésének mélyén fontos belátás rejlik. Eszerint már pusztán abból, hogy közös életünket méltányos körülmények között szeretnénk berendezni, amelyben tekintettel vagyunk a másik biztonságára, szabadságára és tulajdonára, az a kötelesség adódik, hogy törekedjünk igazságos intézmények létrehozására, és amint ezek létrejönnek, vessük magunkat alá az intézményi rendelkezéseknek.

E fontos belátások nézőpontjából vázolja fel Kis János a népszuverenitás „neoklasszikus koncepcióját”. A klasszikus szerzőkkel ellentétben úgy gondolja, hogy a népszuverenitás elmélete semmit sem mond a jogos uralom és az alkotmányos rend születéséről. A kortárs nemzetállamok centralizált monarchiákból jöttek létre, gyakran erőszakos asszimiláció révén, határait háborúk alakították. De akárhogy is születik meg a modern állam: ha önmagát alkotmányos rendként definiálja, akkor polgáraival szemben kivívja a normatív igazolás kényszerét. Az is kiderült, hogy Kis szerint a modern alkotmány feladata a politikai értelemben vett döntés- és cselekvőképes „nép” megalkotása. Egyrészt rendelkeznie kell a politikai döntések méltányosságának feltételeiről; szabályoznia kell az autoritás tényleges birtokosai és a nekik alávetettek közötti viszonyokat: biztosítania kell az elszámoltathatóságot; meg kell teremtenie a polgárok közötti jogegyenlőséget, intézményesítenie kell a publikus vélemény terjedésének csatornáit. (Kis Jánosnál a liberalizmus és a demokrácia elvei lényegében lefedik egymást, így az illiberális demokrácia kifejezés alapvető ellentmondást tartalmaz.)⁸ A népszuverenitás eszméje ebből a szempontból a legátfogóbb normatív kritérium-rendszer, melynek alapján ítéletet tudunk alkotni arról, hogy egy alkotmányos rendben hogyan szabályozzák a hatalom és az általa koordinált személyek közötti vertikális, valamint a polgároknak az egymáshoz fűződő horizontális viszonyait.⁹ Egy ilyen kritika megalkotásához azonban nincs szükség a „nép” megkettőzésé-

re: a politikát megelőző civil közösség gondolatára.

Sokszor úgy tűnik azonban, hogy Kis János két radikálisan eltérő nézőpontból hivatkozik a kritika tárgyává tett dualizmusra. Az egyik perspektívából az állam és a jogrendszer a „kevesek uralmát” és potenciálisan az egyéni kibontakozás, az individuális önrendelkezés korlátját jelenti. Locke és követői éppen azért foglalnak el kitüntetett helyet a klasszikus hagyomány képviselői között, mert a természeti állapot és az állam között felfedezi az individuális jogokat újra és újra kikényszeríteni képes, spontán módon létrejövő civil közösséget, azaz a népet. Egy másik perspektívából viszont éppen az állam és az alkotmányos rend látszik az individuális jogok lehetséges garanciájának. Ebből a szempontból különös jelentőségre tesz szert az a nézet, amely az alkotmányos demokrácia kiépítését alapvető erkölcsi kötelességnek tekint; amely tehát az alkotmány fenntartását nem teszi függővé az ebből a kiszámíthatatlan, potenciálisan akár antidemokratikus erőket felruházni is képes „nép” döntésétől. Kis János írása összességében igen meggyőzően érvel emellett, hogy a kollektív demokratikus döntés elvárása és az emberi jogi követelmények egy monista koncepció felől egyaránt markáns kritika tárgyává tehetőek. Egy lockeianus-dualista elmélet nézőpontjából azonban vélhetően több lehetőségünk lenne az önmagát az államtól megkülönböztető civil társadalom normatív koncepciónak értékeléséhez. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Kis János: *Alkotmányos demokrácia*, Kalligram 2019. 442.
- 2 Kis János: *Népszuverenitás: a klasszikus tan és kritikája*, Politikatudományi Szemle 2006. 5-28.
- 3 Kis János: *Alkotmányos demokrácia*, Kalligram 2019. 379.
- 4 *Im.* 387.
- 5 *Im.* 506-507.
- 6 *Im.* 430-432.
- 7 *Im.* 421.
- 8 *Im.* 494. és 508-513.
- 9 *Im.* 425.

■ **Szücs László Gergely** filozófus, szociológus. 1979-ben született Székesfehérváron.

ANTAL NIKOLETT

Az anyám nem/én vagyok

Gurubi Ágnes *Szív utcája* önismereti írás, a szerző első kötete. Fejlődésregény, Anna könyve, a múltba révedés s ezzel együtt a jövőbe való elmozdulás ujjgyakorlata. Terápiás szöveg, az identitáskeresés és az emlékezés narratív játéka, hol tudatosan, hol tudattalanul csapongó szövegfolyam az anyával való önelszámolás embert próbáló mindennapi harcaiban. A *Szív utca* a szív útja, az önfogadás, az énnel való szembenézés fájdalmas, olykor kegyetlen, erősen autobiografikus folyamata.

Elbeszélő hőse Anna, az ő és női felmenőinek történetét ismerjük meg összesen öt generáción keresztül. Anna lányai, Zsófi és Panni már a hatodik nemzedék, közülük azonban csak az idősebb testvér, Zsófi képe rajzolódik ki előttünk. Közös autóbalesetük alfa és omega – egy új élet kezdete és egy másik vége. Jel és válasz, mintha ez a tragédia egyszer s mindenkorra meggyújtaná a fényt. „A szervezet önmaga ellen fordul” (27.) – hangzik el a mondat hosszú évekkel az autóbaleset előtt, amikor kiderül Zsófi autoimmun betegsége, amely az egész testben súlyos gyulladásokat okoz, szinte mozgásképtelenné teszi a gyereket. Megállít – a szó szoros és átvitt értelmében is. Tragikusan. Mint egy autóbaleset, amely valójában a válaszhoz vezető út első állomása lehet Anna akkor föltett kérdésére: „...miért lesz beteg egy tízéves gyerek...” (27.)

„Egyszer volt, hol nem volt, élt egyszer egy lány, aki el akarta érni a csillagok szélét, hogy elkapja a fonalukat, és varrhasson belőle magának kabátot. Mert ha a csillagkabátot magadra teríted, akkor szeretni fogod az apukádat. – Apa... – Igen, Tündérség? Mondjad! – Hol találok olyan kabátot?” (126.) Miklós, Zsófi apja, Anna első férje, ahogyan a családban oly sokszor sokan mások, nem tud valódi apaképpel szolgálni a lányának. Beszéléseik leggyakrabban az imagináriusban zajlanak, de Miklós és a valósággal való problémás kapcsolata nem válik

Gurubi Ágnes: *Szív utca*
Budapest, Kalligram, 2020

Zsófi álomvilágává, vagy ha igen, akkor is önmaga ellen fordul. A *Szív utca* anyaregény. De mit jelenthet ez a tematikus jegyeken túl? Az aparegény ellenében létrejött családregény? A patriarchális szempontrendszer alapján addig marginálisnak vagy akár teljesen jelentéktelennek gondolt látásmód kodifikációja? Gurubi *Szív utcája* a rossz és alkalmatlan apáknak (is) „köszönhetően” megpecsételődött női sorsok és megkegyelmezett női szívek regénye. Fontos, hogy nemcsak az autorizáció, hanem talán a recepció felől nézve is dominánsak a genderszempontok. Tehát nemcsak a „ki beszél”, hanem a „ki az, aki befogad” kérdésével is számolnunk kell, hiszen merőben más súlypontok érvényesülhetnek a férfi és a női befogadó esetében. Gurubi regénye női történet, aminek itt jelentése és jelentősége van. Hiszen generációról generációra átadott és öröklött sorsokból és sorstalanságokból épült katedrális, mellyel Annának kell leszámolnia. És ebben nem voltak férfimintái. „Az én történetemből hiányoznak a férfiak” – ez Anna előszavának és egyben a regénynek is az első mondata. S kétség nem fér hozzá, hogy beillik az irodalom híres és jelentős első mondatának panoptikumába. Itt és ezzel indul Hirsch Róza, Adler Lenke, Bergman Bella, majd Kata és végül Anna története, amely nemcsak az apának és férjnek alkalmatlan férfiak társaságával fonódik egybe, hanem Magyarország és benne Budapest 1944-es évével is, a nyilaskeztes terror időszakában. Anna elbeszélése ugyanis zsidó múltjának (és jelenének?) belátása, a történetek és történetek megismerése nem az egyenes ági női rokonok, hanem a távolabbi nagynénik, a nagymama testvéreinek szögéből. Anna elutazik a nagymama testvéréhez Amerikába, tíz évvel a nagymama halálát követően, ahogyan Buenos Airesben is meglátogatja a másik testvért. Eszter a gettóba költözés időszaká-

ról beszél, amikor mindössze négy éves volt. A kisgyermek emlékei és közvetett módon a dédnagymama, Lenke emlékei is megjelennek. Utóbbiak közül az egyik a családi legendárium fontos eleme, melyet Lenke túlélőként többször mesél társaságban. Bátor és szép történet, amit a duplikált utólagosság, kétszeres visszatekintés alakít: Lenke visszamelékezéseit ugyanis most Eszter történetéből ismerhetjük meg, Anna elbeszélésén keresztül. Hogy ezek a finom, hártyszerű rétegek milyen erősen válnak eggyé, annak nincs adekvátabb narratív megoldása, mint az idősíkok, számok és személyek hirtelen feloldása, az addigi múlt idős és E/3. személyek ugyanis Anna történetében rendre jelenné és E/1. személyűvé válnak. „Lassan rájövök, hogy egy új nyelvet kell megtanulnom, és anyám, nagymamám, dédanyám örökségét magam mögött kell hagynom. Új szótárra lesz szükségem, amiben az erő nem a keménységgel egyenlő, a szertet nem a görcsös ragaszkodással, az elengedés nem a figyelmen kívül hagyással, az alázat nem a megaláztatással.” (140.) Anna új nyelve a múlttal, pontosabban a múlt egy jelentős szeletével való szembenézés – s az, hogy hagyja ezt a múltat átfolyjni magán. Anna elbeszélése nélkülözi a kronológiát mint rendezőelvet. Pontosán érthetőek a miértek, ám mi ugyanúgy bolyongunk a saját és sajátá tett történetek között, ahogyan ő teszi ezt a családja múltjában s ezzel párhuzamosan és természetes következményként a saját életében. Eszter mellett a nagymama másik testvére, Ilona is túlélte a háborút, Anna látogatásá-

nak idején a bujkálása történetét meséli el, amelyről (és a háborúról) sosem beszélt a saját gyerekeinek és unokáinak. Ugyanúgy, ahogyan Anna nagymamája, Bella sem.

Gurubi a regény elején erőteljesen idézi meg a korabeli dokumentumokra, archív anyagokra és Zoltán Gábor kutatásaira támaszkodva a nyilasok hatalomátvételét és rémtetteit, köztük is leginkább a Bíró Dániel-kórházban történeteket. „Másnap Kun András parancsára betör a Városmajor utca 37. számú nyilasház legénysége, név szerint Bokor, Megadja, Bittner, Vida, Kasza, Szabó, Tokaji, Tubuly, Bakonyvölgyi, Dobróczy, Csaba, Hortobágyi, Rédlí, Czigány, és felszólítják a kórházban tartózkodókat, hogy igazolják magukat. [...] Hirsch Róza az elsők között van, akit hátulról tarkón lönek, férjét a többi fekvőbeteggel együtt a kórházi ágyon végzik ki.” (17–18.) Az elbeszélő előszava után Hirsch Róza története az első, az ő sírfelirata a 85 nevet tartalmazó sírkövön már dőlten szedett, mintha a regény szövegtestéhez képest más, attól elkülönülő lenne.

A regény tere főképp Budapest, az elbeszélő utazásai (onnan el) nemcsak a fizikális térből való kilépések, hanem a stabilnak és identikusnak addig sem gondolt élet felszámolása, illetve annak első lépései. Anna ugyanis ezeken az utakon szembesül családtörténete azon részeivel, amelyek magyarul szolgálnak az anyai szívek keménységére. „Nagymamám egyedül áll talpra, egyre vastagabb kérget növesztve a szíve köré...” (88.); „Csak egy megfagyott szívű nő [ti. a nagymama]...” (85.); „...minden egyes gyulladt ízület sebet ejt a szívemen.” (28.); „Összetörte a szívemet. A szerelmes szívemet, ami minden kislányban ott dobog.” (36.) E mondatok figurativitása csak néhány példa a szöveg egészéből, hiszen a címben használt szív metafora nemcsak a nagymama később megismert lakhelye, a Szív utca térbeli megnevezése, hanem a család nőtagjai esetében a tragédiák és fájdalmak célkeresztje. A család egykori lakása a Szív utcában mára turistalátványosság a csillagos házak körében. Ahogyan Annától kirándulók kérnek éppen a ház felé útbaigazítást, olyan látatlanul mosódnak egybe a kollektív és egyéni traumák a felfedezéstörténetében. A Szív

utcában bújtatta a férje Bellát, a nagymamát, az első olyan nőt a családban, aki szakított a zsidó hittel, ez a nagymama az, aki „már nem hisz, ő már nem is zsidó, és nem is vallásos, számára már nem jelent semmit a Szombat, a Pészach vagy a Széder, titkolja a család előtt, hogy a hamis papírok, amik megmentették az életét, nem teljesen hamisak, hogy a keresztlevél nagyon is valódi”. (85.) Anna pedig az első olyan nő a családban, aki szakít mindannyiukkal, éppen azért, hogy a lehető legtöbb mozaikot gyűjti össze a család történetéből a hallgatás ellenére. A zsidósággal szakító nagymama ugyanis némaságba burkolódik: a múlt a szavak nélküli homályba vész. Anna pedig nemcsak ennek a némaságnak az okait kutatja, de felismeri a saját életben is ott rejlő hallgatás félelmetes lehetőségét. Az ezzel való szembeszállás gesztusa a *Szív utca*. Még akkor is, amikor megidéződik Anna vetélése, a „rossz terhesség”, a méhében lévő magzat elhalása, s ennek a tudása egy ponton a szavak elvesztése is egyben. Az élet folyik, hozzá beszélnek, de az ő szavai ritkák és esetlenek. Ahogyan ez a történet helyet kap a szöveg egészében, úgy oldódik a némaság önmagával és a teljes családdal kapcsolatosan. Anna elbeszélése szól a család többi nőtagja helyett, a regény az öt generáció képviselője: önmagáért és anyja, nagymamája, dédanyja, üknagymamája helyett emel szót. A megtalált új nyelv leginkább az Anna lányai felé megtalált nyelve, a nyelv akarása, egyáltalán a nyelv és a beszéd birtoklására való törekvés, az „Annyi mindent akarok elmesélni neki, és azt is tudom, hogyan fogom kezdeni...” gesztusa. Annak belátása, hogy ezt a családot a saját tagjai emésztették fel ugyanúgy, ahogyan Zsófi szervezete és teste fordult önmagával szembe. Az utolsó tagmondat ugyanaz, mint az előző utáni első mondat, s ezzel Anna története körbeért. Ő maga az alfa és az omega. A *Szív utca* az erre való ráismerés regénye. ■ ■ ■

■ **Antal Nikolett** (1985) a Fiala Irók Szövetsége társelnöke, a B32 Galéria és Kultúrtér igazgatója. Kritikáit többek között az *Élet és Irodalom*, a *Tiszatáj*, valamint a *Kalligram* közli.